

ศึกษาการบำเพ็ญเพียรของพระโศณโกฬิวีสเถระในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
A STUDY OF FULFILLMENT OF EFFORT OF SONAKOLIVISA
IN BUDDHIST TEXTS

พระสมุห์วัชรินทร์ ถาวโร (ผาสุข)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

ศึกษาการบำเพ็ญเพียรของพระโศภโกปิวิเสระในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

พระสมุห์วัชรินทร์ ถาวโร (ผาสุข)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

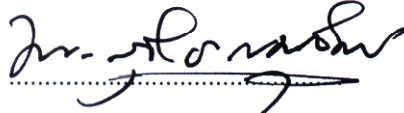
(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**A STUDY OF FULFILLMENT OF EFFORT OF SONAKOLIVISA
IN BUDDHIST TEXTS**

Phrasamuh Watcharin Thavaro (phasuk)

**A Thesis Submitted in Partial Fullfilment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)
Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyaya University
Bangkok, Thailand
C.E. 2011**

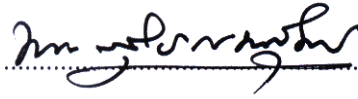
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติใ้บัณฑิตวิทยาลัย
ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา

(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

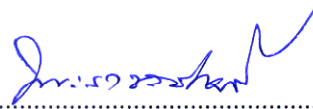
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(พระราชวชิรเมธี, ดร.)

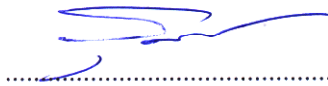
กรรมการ

(รศ.บุญเรือง อินทวันต์)

กรรมการ

(ผศ.อานนท์ เมธีวรฉัตร)

กรรมการ

(อาจารย์รุ่งอรุณ อบเชย)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระราชวชิรเมธี, ดร.

ประธานกรรมการ

ผศ.อานนท์ เมธีวรฉัตร

กรรมการ

อาจารย์รุ่งอรุณ อบเชย

กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาการบำเพ็ญเพียรของพระโสณโกปิวิเสสเถระในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ผู้วิจัย : พระสมุห์วัชรินทร์ ถาวโร (ผาสุข)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระราชวชิรเมธี,ดร. ป.ธ.๘, พธ.บ., ศษ.บ., กศ.ม., กศ.ด.

: ผศ.อานนท์ เมธีวรฉัตร ป.ธ.๖, พธ.บ., ศษ.บ., กศ.ม.

: อาจารย์รุ่งอรุณ อบเชย ป.ธ.๖, ศษ.บ., ค.ม.

วันที่สำเร็จการศึกษา : ๕ มกราคม ๒๕๕๕

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความเพียรที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาความเพียรของพระโสณโกปิวิเสสเถระ ๓) เพื่อศึกษาการประยุกต์หลักความเพียรมาใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร โดยสำรวจข้อมูลชั้นปฐมภูมิจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ข้อมูลชั้นทุติยภูมิจากตำราวิชาการ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผลจากการศึกษาวิจัยพบว่า หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าได้แสดงหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความเพียร และเป็นองค์ธรรมที่สนับสนุนความเพียรทั้งสิ้น ประกอบด้วย ความมีศรัทธา การมีโรคน้อย ความไม่โอ้อวด การปรารภความเพียร การมีปัญญา ปธาน ๒ ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม ๔ สัมมปธาน ๔ สมบัติ ๔ อิทธิบาท ๔ และ พละ ๕ ความเพียรจะต้องมีองค์ธรรมอื่นมาปฏิบัติร่วมกัน เกื้อกูล อุปการะซึ่งกันและกัน จึงจะสามารถนำไปสู่ปฏิบัติบรรลุเป้าหมายสูงสุดได้

ความเพียรของพระโสณโกปิวิเสสเถระ ที่ได้สั่งสมมาจากอดีตชาติด้วยความปรารถนาตำแหน่งผู้เป็นเลิศด้านปรารภความเพียร ได้บำเพ็ญสมณธรรม เคนจกรมด้วยเท้า ด้วยเข่า และมือ จนเท้า เข่า และมือแตก แต่ก็ไม่บรรลุผลอะไร เพราะความเพียรที่มากเกินไป ภายหลังได้ตั้งความเพียรแต่พอเหมาะ ทราบข้อที่อินทรีย์ทั้งหลายเสมอกัน และได้ถือนิมิตในความสม่ำเสมอ ครั้นแล้วได้หลีกออกอยู่แต่ผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีคนส่งไปทำให้แจ้งซึ่งคุณพิเศษอันยอดเยี่ยม เป็นที่สดของพรหมจรรย์ ได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์ว่า เป็นผู้เลิศในด้านปรารภความเพียร

ความเพียร ได้คุณประโยชน์ขั้นพื้นฐานและขั้นสูงระดับปรมาตม์ ซึ่งสามารถน้อมนำมา
การประยุกต์หลักความเพียรมาใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน ดังนี้

๑. ประยุกต์ความเพียรเชิงปัจเจกบุคคล เป็นการนำหลักความเพียรมาประยุกต์ในส่วน
ของบุคคลที่เป็น พระโพธิสัตว์ พระพุทธเจ้าและปัจเจกพุทธเจ้า พระสาวก และของบุคคลทั่วไป

๒. ประยุกต์ความเพียรเชิงสถาบันทางสังคม เป็นการประยุกต์ความเพียรในระดับของ
สังคมโดยทั่วไปเพื่อเป็นการนำไปใช้ใน สถาบันทางครอบครัว สถาบันทางการศึกษา สถาบันทาง
เศรษฐกิจ และสถาบันการเมืองการปกครอง

๓. การประยุกต์ใช้หลักความเพียรเพื่อคุณภาพชีวิตในสังคมไทย ถือว่าเป็นการ
ประยุกต์ที่มีความสำคัญที่ใช้เพื่อตนเองและสังคม และเพื่อประโยชน์ในระดับสูงสุด

การประยุกต์ใช้หลักความเพียรก็เพื่อเป็นการพัฒนาชีวิตของตนเองให้บรรลุเป้าหมาย
สำหรับบุคคลทั่วไปทำให้มีคุณธรรมในขั้นสูงเพราะเป็นการฝึกฝนอบรมตนเองอยู่ตลอดเวลาด้วย
ศีล สมาธิ ปัญญา ทำให้ชีวิตของบุคคลนั้น เป็นชีวิตที่สงบร่มเย็น

โดยสรุป การศึกษาจนเข้าใจรู้แจ้งในเรื่องหลักความเพียรเป็นเสมือนกุญแจดอกสำคัญ
ที่จะไขไปสู่การดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง มีผลเป็นความสุขสงบแก่ผู้ศึกษาปฏิบัติตาม มีประโยชน์ใน
การพัฒนาชีวิตให้ร่มเย็นและทำให้มนุษย์หายมลายต่อความขึ้นลงของชีวิต จะช่วยคลี่คลายความ
คับข้องใจในความสับสนของชีวิตซึ่งเป็นเรื่องที่พุทธศาสนิกชนควรเรียนรู้และทำความเข้าใจให้
แจ่มแจ้ง เพื่อชีวิตของตนเองจะได้ดีขึ้น

Thesis Title : A STUDY OF FULFILLMENT OF EFFORT OF
SONAKOLIVISA IN BUDDHIST TEXTS.

Researcher : Phrasamuh Watcharin Thavaro (phasuk)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Dr. Phrarachwacirametee Pali. IX, B.A, M.Ed., Ph.D.

: Assist. Prof. Anond Methevarachatra Pali.VI, B.A, B.Ed., M.Ed.

: Rungarun Obchoei Pali VI, B.A., M.A.

Date of Graduation : 5 January 2012

ABSTRACT

This thesis had 3 main objectives : 1) to study the Dhamma principles related to the Effort as appeared in the scripture of Buddhism, 2) to study the effort of Sonakoḷivisa Thera 3) to study the application of effort in Thai society today. This research was a qualitative research focusing on studying and searching from documents. Data surveying in primary level were from the three divisions of the Buddhist Canon (the Tipitaka) and commentaries while in secondary level were from academic textbooks, documents and related researches.

The results of this study found that the Dhamma principles which Buddha taught the Buddhist assembly related to the effort and there were the other Dhamma principles which all supporting the effort these principles were consisting of having faith, having less ailment, no boast, remarking of the effort and having wisdom, Padhāna 2 (effort) Diṭṭhadhammikattha Saṃvatthanikkadhamma 4 (the sources of happiness in the present life for higher benefit in the future), Sammappadhāna 4 (Supreme efforts), Sampatti 4 (success), Iddhipāda 4 (the Four Paths of Accomplishment) and Bala 5 (power). The effort itself needed other Dhamma principles to coordinate in practice and Pāramidhamma (the ten Perfections) was another principle found to support each other which the practitioners could finally meet the Dhamma goal.

The effort of Soṅakoḷivisa Thera was the wholesome or meritorious actions which were collected from the past life wishing to be the best of remarking on the Effort. In the old Buddhist era, he was taking up the Bhikkhuship and practicing Dhamma for Buddhist monks by walking up and down on his feet, knees and hands till his feet, knees and hands turned out and crack at the end, but he did not meet any goals at all because of too much efforts he put into his practices. Later he changed to put proper efforts into his practices, knowing that all spiritual faculties were equal and holding regular mental images, then he separated himself to be alone with carefully and had his full efforts which became his supreme characteristics, was the best of his Holy Life. He was praised by Lord Buddha to be the best of remarking on the effort.

The effort gave us both basic and high benefits to the level of the highest ideal which could be applied to use in our daily-lives in Thai society today, For Buddhist monks and priests, walking up and down and sitting (flat on the haunches) cross-legged were the practices in order to develop their own lives to meet the goals. For ordinary persons created themselves to have the high virtue since they had practiced themselves all the time with Sila (morality), Samadhi (concentration) and Panna (wisdom). Such practices caused peaceful life without impatience and anxiety of power from Lobha (greed), Dosa (hatred) and Moha (ignorance). To analyse and apply the effort in Thai society today were classified by individual and social institution. Advantages and disadvantages happened from the effort would lead to the application for oneself and his society, including the effort for the highest benefits.

For conclusion, understanding study on the principles of the effort being as the important keys for winding to appropriate way of life which resulted happiness and peace to the practitioners. The effort provided benefits in developing themselves to be calm without remaining ignorant to the changes of life and also helped to unravel any conflicts of life which Buddhist people should learn and make clear understanding on the Effort for their better lives.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี เพราะได้รับความเมตตาอนุเคราะห์ช่วยเหลือ ให้คำแนะนำปรึกษาตลอดถึงการให้กำลังใจจากคณาจารย์หลาย ๆ ท่าน และบุคคลต่าง ๆ ดังนี้ กราบขอบพระคุณ พระราชวชิรเมธี ดร. ที่เมตตาเป็นประธานในการควบคุมวิทยานิพนธ์ ขอขอบคุณอาจารย์ เจ้าหน้าที่ห้องสมุด วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ทุกท่านที่มีความเมตตาคอยให้คำแนะนำปรึกษา ช่วยเหลือด้านเอกสารตลอดมา

ขอเจริญพรขอบคุณ ผศ.อานนท์ เมธีวรจักร อาจารย์รุ่งอรุณ อบเชย ที่เป็นกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ได้มีความเมตตาอนุเคราะห์เป็นการธุระเอาใจใส่ช่วยแก้ไขปรับปรุง วิทยานิพนธ์จนสำเร็จ

กราบขอบพระคุณพระเดชพระคุณ พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร. เจริญพรขอบคุณ รศ.บุญเรือง อินทวัฒน์ ที่ได้ให้ความเมตตาเป็นคณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ เป็นการธุระเอาใจใส่ช่วยแก้ไขปรับปรุงวิทยานิพนธ์จนสำเร็จมาด้วยดี

กราบขอบพระคุณ พระอธิการอนุจิต อนุตตโร อติศเจ้าอาวาสวัดราษฎร์เจริญ ที่ให้ความเมตตาอนุเคราะห์ช่วยเหลือเคียงคู่อุปการะสั่งสอน ให้การสนับสนุนทุนการศึกษาตลอดมา ด้วยดี และขอขอบคุณ กัลยาณมิตร บิดามารดา อุบาสิกา-อุบาสิก ทุกท่านแนะนำ ช่วยเหลือ และให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยมีความเพียรในการทำวิทยานิพนธ์นี้จนประสบผลสำเร็จผู้วิจัยขอขอบคุณเป็นอย่างมาก

ขอขอบคุณคณาจารย์ เจ้าหน้าที่ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ที่ช่วยเหลือเอื้ออำนวยข้อมูลและเอกสาร อ้างอิงในการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้

ความสำเร็จของวิทยานิพนธ์นี้ ขอน้อมถวายเป็นพุทธานุชา แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงความเพียรอย่างยิ่งยวดจนรู้แจ้งในธรรม ขอความเพียรจงบังเกิดแก่ทุกท่านที่มุ่งมั่นเดินตามรอยขององค์สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมมาพุทธเจ้าเทอญ

พระสมุห์วัชรินทร์ ถาวโร (ผาสุข)

๒๐ สิงหาคม ๒๕๕๔

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	น
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๓
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๕
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๕
บทที่ ๒ หลักการบำเพ็ญเพียรในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	๕
๒.๑ ความหมายของความเพียร	๑๐
๒.๑.๑ ความหมายและความสำคัญของความเพียร	๑๑
๒.๑.๒ องค์ธรรมที่สนับสนุนความเพียร	๑๖
๒.๑.๓ คุณภาพชีวิตที่เกิดจากความเพียร	๑๗
๒.๑.๔ คุณภาพชีวิตในปัจจุบันและสัมปรายภพ	๑๘
๒.๒ ลักษณะของความเพียร	๑๕
๒.๒.๑ ความเพียรบริบทของบุคคลทั่วไป	๑๕
๒.๒.๒ ความเพียรในบริบทของนักบวช	๒๑
๒.๓ จุดมุ่งหมายของการทำความเพียร	๒๒
๒.๓.๑ ความเพียรเพื่อเป้าหมายในบริบทแห่งโลกีย์	๒๒
๒.๓.๒ ความเพียรเพื่อเป้าหมายในบริบทแห่งโลกุตระ	๒๓

๒.๔ ตัวอย่างความเพียรของบุคคลในสมัยพุทธกาล	๒๔
๒.๔.๑ ความเพียรของพระพุทธเจ้า	๒๔
๒.๔.๒ ความเพียรของพระอรหันต์สาวกและบุคคลทั่วไป	๒๕
๒.๔.๓ องค์ธรรมที่เกี่ยวข้องกับความเพียร	๓๒
บทที่ ๓ ความเพียรของพระโสมโกพิวิสเถระ	๔๐
๓.๑ พระโสม โกพิวิสเถระผู้ปรารถนาความเพียรในอดีตชาติ	๔๐
๓.๑.๑ ชีวิตในอดีตชาติ	๔๑
๓.๑.๒ การบำเพ็ญความเพียร	๔๓
๓.๒ พระโสม โกพิวิสเถระผู้ปรารถนาความเพียรในครั้งพุทธกาล	๔๘
๓.๒.๑ ประวัติความเป็นมา	๔๕
๓.๒.๒ การบำเพ็ญความเพียร	๕๑
บทที่ ๔ ประยุกต์หลักความเพียรมาใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน	๕๕
๔.๑ ประยุกต์ความเพียรเชิงปัจเจกบุคคล	๕๕
๔.๑.๑ ประยุกต์ความเพียรของพระโพธิสัตว์	๕๗
๔.๑.๒ ประยุกต์ความเพียรของพระพุทธเจ้าและปัจเจกพุทธเจ้า	๖๑
๔.๑.๓ ประยุกต์ความเพียรของพระสาวก	๖๓
๔.๑.๔ ประยุกต์ความเพียรของบุคคลทั่วไป	๖๘
๔.๒ ประยุกต์ความเพียรเชิงสถาบันทางสังคม	๘๑
๔.๒.๑ ความเพียรในสถาบันทางครอบครัว	๘๒
๔.๒.๒ ความเพียรในสถาบันทางการศึกษา	๘๔
๔.๒.๓ ความเพียรในสถาบันทางเศรษฐกิจ	๘๖
๔.๒.๔ ความเพียรในสถาบันการเมืองการปกครอง	๘๘
๔.๓ การประยุกต์ใช้หลักความเพียรเพื่อคุณภาพชีวิตในสังคมไทย	๙๑
๔.๓.๑ การประยุกต์ใช้เพื่อตนเองและสังคม	๙๑
๔.๓.๒ การประยุกต์ใช้ความเพียรเพื่อประโยชน์ในระดับสูงสุด	๙๒
บทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ	๙๕
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๙๕
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๙๖

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๕๖
๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป	๕๗
บรรณานุกรม	๕๘
ประวัติผู้วิจัย	๑๐๒

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉลองราชสมบัติ ๕๐ ปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช มหาราช พุทธศักราช ๒๕๓๕ และอรรถกถาภาษาไทย ใช้ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยเรียงตามลำดับคัมภีร์ ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย สีสันชวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มูลปิณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย อุปรปิณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.นิ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
อ.จ.ทุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.จ.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.จ.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.จ.ปญจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.จ.ฉก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย ฉกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.จ.ทสก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย อุทาน	(ภาษาไทย)

ขุ.สุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.เปต.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เปตวัตถุ	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.เอกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	เอกกนิปาต	ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ทุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทุกนิปาต	ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.จู	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูพนิเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.ปฎิ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฎิสัมภิตามรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)
อภิ.ก.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	กถาวัตถุ	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระไตรปิฎก

วิ.มหา.อ.	(บาลี)	=	วินยปิฎก	สมนุตปาสาทิกา	มหาวิงฺคอกุฏจกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.อ.	(บาลี)	=	ขุททกนิกาย	ธมฺมปทอกุฏจกถา		(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.อ.	(บาลี)	=	ขุททกนิกาย	ชาตกตอกุฏจกถา		(ภาษาบาลี)
อภิ.สง.อ.	(บาลี)	=	อภิธมฺมปฎก	ธมฺมสงฺคณี	อฏฺฐสาลินีอฏฺฐจกถา	(ภาษาบาลี)

ปกรณ์วิเสส

วิสุทฺธิ.	(บาลี)	=	วิสุทฺธิมคฺคปกรณ์		(ภาษาบาลี)
วิสุทฺธิ.	(ไทย)	=	วิสุทฺธิมรรคปกรณ์		(ภาษาไทย)

ฎีกาพระวินัยปิฎก

สารตฺถ.ฎีกา	(บาลี)	=	สารตฺถทีปนีฎีกา		(ภาษาบาลี)
-------------	--------	---	-----------------	--	------------

คำชี้แจงในการใช้หมายเลขในคัมภีร์พระไตรปิฎก

๑) การใช้หมายเลขอักษรย่อในคัมภีร์พระไตรปิฎก จะแจ้งเล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๘๐/๑๕๗. หมายถึง สุตตันตปิฎก ที่มณีกาย ปาฎิกวรรค ภาษาไทย เล่ม ๑๑ ข้อ ๑๘๐ หน้า ๑๕๗.

๒) การใช้หมายเลขอักษรย่อในคัมภีร์อรรถกถาพระไตรปิฎก จะแจ้งเล่ม/หน้า ตามลำดับ เช่น อญ.ทุก.อ. (บาลี) ๑๓/๕๑๔-๕๑๕. หมายถึง อญคฺคฺตฺรณิกาย มโนรตฺปุรณิ ทุกนินบาตอฏฺจกถา ภาษาบาลี เล่ม ๑๓ หน้า ๕๑๔-๕๑๕.

๓) การใช้หมายเลขอักษรย่อในคัมภีร์อรรถกถาพระไตรปิฎกภาษาบาลี จะแจ้งเล่ม/หน้า ตามลำดับ เช่น ที.สี.อ. (บาลี) ๒/๘๐/๑๐๐. หมายถึง อรรถกถาที่มณีกาย สุมังคลวิลาสินี สีลขันธกวรรค ฉบับภาษาบาลี เล่ม ๒ ข้อที่ ๘๐ หน้า ๑๐๐.

๔) การใช้หมายเลขย่อในปกรณ์วิเสส จะแจ้ง ภาคที่ / ข้อ / หน้า ดังนี้ เช่น วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๔๐๖/๕๕ หมายถึง วิสุทฺธิมคฺค นาม ปกรณวิเสสสุส ทฺตฺยภาโก ภาค ๒ ข้อ ๔๐๖ หน้า ๒๐๒

๕) การใช้หมายเลขย่อในคัมภีร์ฎีกา จะแจ้ง เล่มที่ / ข้อ / หน้า ดังนี้ ตัวอย่าง : สารตฺตฺฎีกา (บาลี) ๓/๘๔/๒๕๒ หมายถึง สารตฺตฺที่ปณีฎีกา ภาษาบาลี เล่ม ๓ ข้อ ๘๔ หน้า ๒๕๒

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

หลักธรรมในพระพุทธศาสนา คือคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ได้ค้นพบจากการตรัสรู้ และนำมาเผยแผ่สั่งสอนแก่ประชาชนทั่วไป มีเป้าหมายเพื่อดับทุกข์ และสร้างความสงบสุขแก่ชีวิต และสังคม เป็นคำสอนให้เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ปฏิบัติเพื่อการเข้าถึงความเป็นผู้รู้ คือรู้จักตนเอง รู้จักคนอื่น รู้จักสังคม และรู้จักสภาวะต่างๆ ตามความเป็นจริง โดยไม่หลงมกมาย ปฏิบัติเพื่อเข้าถึง ความเป็นผู้ตื่น ได้แก่ “ตื่นจากกิเลส รู้เท่าทันต่อกิเลส ความชั่ว สิ่งชั่วทั้งหลาย ไม่เป็นทาสของ กิเลสใดๆ และปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความเป็นผู้เบิกบาน ด้วยการมีจิตใจที่แจ่มใสด้วยธรรมะ มีจิตใจที่ บริสุทธิ์ ขจัดมลทินคือความทุกข์ออกจากใจ จิตใจผ่องแผ้วไม่ขุ่นมัว มีความสะอาด สว่าง สงบ”^๑

ความทุกข์เป็นปัญหาสำคัญที่สร้างความบีบคั้น และความทรมานแก่สัตว์โลกเป็นอย่าง ยิ่ง ความทุกข์ตั้งแต่ระดับต้นๆ คือทุกข์เกิดจากความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความพลัดพราก ความ รันทดใจ ตลอดจนความทุกข์อันเกิดจากกิเลสบีบคั้น คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ที่เข้ามา ผังตัวอยู่ในใจมนุษย์ และเป็นผู้บงการให้ทำทุกอย่างตามอำนาจของมัน จนทำให้มนุษย์เป็นทุกข์ นานัปการจากกิเลสทั้งหลายที่มาเกาะแน่นอยู่ในจิตใจของมนุษย์ปุถุชนทั่วไป พระพุทธศาสนาจึง เกิดขึ้นมาในโลกก็เพื่อขจัดความทุกข์ให้แก่มนุษย์อย่างแท้จริง ดังพระพุทธองค์ตรัสว่า “ทั้งในกาล ก่อนและในกาลบัดนี้ เราบัญญัติทุกข์และความดับทุกข์”^๒ เพราะพระพุทธองค์ทรงเห็นว่า สัตว์โลก ทั่วไปย่อมประสบความทุกข์มากมาย ทั้งที่เป็นความทุกข์เฉพาะหน้า คือความทุกข์ในชีวิตประจำวัน ทั่วไปแล้ว ยังประสบกับความทุกข์ในระยะยาวคือทุกข์จากการเวียนว่ายตายเกิดซ้ำแล้วซ้ำเล่าอย่าง ไม่รู้จักจบ

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาจึงมีคำสอนเพื่อประโยชน์ให้แก่มนุษย์อยู่ ๓ ระดับ^๓ คือ

๑. คำสอนสำหรับการดำรงชีวิตในชาตินี้ให้มีความสุข (ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์)

๒. คำสอนสำหรับการมีภพใหม่ที่ดีงามหรือสุคติภพ (สัมปรายิกัตถประโยชน์)

---

^๑พระมหานุญเพียรบุญวิริโย, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา, อนุสรณ์งาน พระราชทาน เพ็ญศพ นายธงไชย บงกชเกิด, วันอาทิตย์ที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๒, หน้า ๑.

^๒ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔๖/๒๖๔.

^๓บ.ส. (ไทย) ๒๕/๓๗/๕๐๗.

๓. คำสอนสำหรับการดับทุกข์และมีสุขถาวร คือ บรรลุถึงพระนิพพาน (ปรมัตตประโยชน์)^๔

เป้าหมายของการดับทุกข์ คือการมีความสุข ดับทุกข์อันเป็นการแก้ปัญหาของชีวิต ให้ได้ หากยังไม่สามารถดับทุกข์ได้ถาวร ก็ต้องจัดการกับความทุกข์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันในสมัยพุทธกาล หลังจากที่พระพุทธเจ้าประดิษฐานพระพุทธศาสนาขึ้นแล้ว ได้มีผู้คนจากทุกวรรณะออกบวชเป็นสาวกของพระพุทธองค์ ด้วยสาเหตุที่แตกต่างกัน แต่มีจุดมุ่งหมายอย่างเดียวกัน คือ การปฏิบัติเพื่อพ้นทุกข์^๕

พุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า “วิริเยน ทุกขมจฺเจติ บุคคลจะล่วงพ้นทุกข์ได้ด้วยความเพียร”^๖ เป็นบทพิสูจน์ความเพียรของพระโสมโกฬิสเถระ ท่านมีความเพียรอย่างแรงกล้า เดินจงกรมจนเท้าแตก ได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าที่ว่า “เหมือนกันนั่นแล ความเพียรที่ปรารถนาจะไปนั่งข้อมเป็นไปเพื่อความฟุ้งซ่าน ความเพียรที่ย่อหย่อนนักก็เป็นไปเพื่อเกียจคร้าน เพราะเหตุนี้แหละ เธอจงตั้งความเพียรแต่พอเหมาะ จงทราบข้อที่อินทรีย์ทั้งหลายเสมอกัน และจงถือนิมิตในความสม่ำเสมอ”^๗ พระโสมโกฬิสเถระบรรลุอรหัตผล “ได้รับการสรรเสริญจากพระพุทธเจ้าว่า เป็นผู้เลิศกว่าบรรดาภิกษุทั้งหลาย ผู้ปรารถนาความเพียร”^๘ ความเพียรตามหลักพุทธศาสนา เป็นความเพียรที่เกิดจากแรงผลักดันในใจ และเป็นสาเหตุจากภายใน คือ มีความตั้งใจใคร่ต่อการปฏิบัติจริงๆ ทำหน้าที่ต่างๆ ด้วยความตั้งใจ ในการทำงานต่างๆ แม้เป็นงานเล็กงานน้อยก็ควรให้สำเร็จเรียบร้อยอย่างดีเยี่ยม การที่คนใด คนหนึ่งจะได้มาซึ่งความสำเร็จในชีวิตนั้น ต้องอาศัยความอดุสาหะ เพียรพยายามด้วยวิริยะ ต่อสู้กับอุปสรรคด้วยตัวเอง แล้วเราก็จะได้สิ่งนั้นมา ดังที่กล่าวกันว่า ไม่มีอะไรในโลกนี้หรือ โลกหน้าที่มนุษย์จะทำได้ และการกระทำของมนุษย์ที่สมบูรณ์หรือการได้สิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น “ควรได้มาด้วยกระบวนการสร้างสมวิริยบารมีตามหลักศาสนาเท่านั้น จึงจะถือได้ว่าสิ่งนั้นมีคุณค่ามากที่สุด ดังอันิสงส์ความเพียรพยายามว่ายนํ้าในท่ามกลางมหาสมุทรของพระมหาชนก”^๙ แสดงให้เห็นคุณค่าในตัวเป็นอย่างดี

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับขยายความ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๕๘.

^๕ บรรจบ บรรณรุจิ, **ภิกษุณี : พุทธสาวิกาครั้งพุทธกาล**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๗๓.

^๖ จุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๘๖/๕๔๔.

^๗ วิ.ม. (ไทย) ๕/๑๔๗/๘.

^๘ อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๔๑/๓๐.

^๙ จุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๒๔/๒๐๒

จากข้อมูลเบื้องต้นที่ได้ค้นคว้ารวบรวมมานั้น จึงทำให้ผู้วิจัยเกิดแรงบันดาลใจที่จะศึกษาความเพียรในทางพระพุทธศาสนาและยกเอาความเพียรของพระโสณโกฬิวิสเถระมาเป็นกรณีศึกษาและเป็นแบบอย่างว่า มีความเป็นมาอย่างไร เหตุใดจึงบวช ท่านมีคุณธรรมอะไร และคุณธรรมนี้ก่อเกิดประโยชน์มากเพียงไร สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบันได้อย่างไร อันจะก่อให้เกิดความสำนึกตระหนักในคุณค่าของการปฏิบัติอย่างลึกซึ้ง ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจนำไปสู่การศึกษาค้นคว้าต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหลักการบำเพ็ญเพียรที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาความเพียรของพระโสณโกฬิวิสเถระ
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาการประยุกต์หลักความเพียรมาใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) โดยค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารทางพระพุทธศาสนา คือ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และงานของนักปราชญ์ต่างๆ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความทางวิชาการ และบทความจากอินเทอร์เน็ต

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๔.๑ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความเพียรในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร
- ๑.๔.๒ ความเพียรของพระโสณโกฬิวิสเถระเป็นอย่างไร
- ๑.๔.๓ รูปแบบและวิธีการประยุกต์ความเพียรมาใช้ในสังคมไทยปัจจุบันจะทำได้
อย่างไร

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ ความเพียร หมายถึง ความบากบั่น ความกล้าแข็ง ความกล้าหาญ ไม่ย่อท้อความ เป็นผู้กล้าหาญ ความพยายามจนกว่าจะสำเร็จ

๑.๕.๒ ความเพียรแบบโลกิยะ หมายถึง ความเป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้านในการเลี้ยงชีพ การประกอบกิจการ การแสวงหาโภคทรัพย์

๑.๕.๓ ความเพียรแบบโลกุตตระ หมายถึง ความเพียรเพื่อละออกุศลธรรม ไม่ทอดธุระในกุศลธรรม ได้แก่ การเจริญสติปัญญา

๑.๕.๔ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความเพียร หมายถึง หมวดธรรมในพระพุทธศาสนาที่มีความเพียร (วิริยะ) เป็นองค์ประกอบ

๑.๕.๕ คัมภีร์พระพุทธศาสนา หมายถึง คัมภีร์พระไตรปิฎก และอรรถกถาฎีกาฉบับภาษาบาลี ภาษาไทย และพระคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ พุทธธรรม ฉบับขยายความสรุปได้ว่า พื้นฐานของพระพุทธศาสนาเป็นสังขธรรม เป็นกฎธรรมชาติ หรือหลักความจริงที่มีอยู่โดยธรรมดา พระพุทธเจ้าเป็นผู้ค้นพบหลักความจริงนั้นแล้วนำมาเปิดเผยแก่ผู้อื่น การได้รับผลจากการปฏิบัติเป็นเรื่องของความเป็นไปอันเที่ยงธรรมตามเหตุปัจจัยในธรรมชาติ ทุกคนจึงจำเป็นต้องเพียรพยายามสร้างผลสำเร็จด้วยเรี่ยวแรงของตน ไม่ควรคิดหวังและอ่อนวอนขอผลที่ต้องการโดยไม่กระทำ หลักพุทธศาสนาในเรื่องนี้มีว่า “ตุมฺเหหิ กิจฺจํ อาตปฺปํ อภฺยาตาโร ตถาคตา แปลว่า ความเพียร ท่านทั้งหลายต้องทำเอง ตถาคตทั้งหลายเป็นแต่ผู้บอกทางให้” และการทำความเพียรก็เช่นเดียวกับ การปฏิบัติธรรมข้ออื่นๆ จะต้องเริ่มก่อตัวขึ้นในใจให้พร้อม และถูกต้องก่อน แล้วจึงขยายออกไปเป็นการกระทำในภายนอกให้ประสานกลมกลืนกัน^{๑๑}

สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน) ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “วิธีสร้างบุญบารมี” สรุปได้ว่า การเจริญวิปัสสนากาวนาได้นั้น ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความเพียร (วิริยะ) ในการทำสมาธิให้ได้เสียก่อน หากยังทำสมาธิยังไม่ได้ก็ไม่มีทางที่จะเกิดวิปัสสนากาวนาได้ สมาธิจึงเป็นบันไดขั้นต้นที่จะก้าวไปสู่การเจริญวิปัสสนาปัญญา トラบใดที่เรายังไม่ถึงพระนิพพาน ก็ต้องอาศัยความเพียรในการปฏิบัติโดยทำทุกๆ วัน ทุกๆ ทางเพื่อความไม่ประมาท โดยทำทั้ง สัตถ์ ทาน กาวนา ให้ถึงพร้อมอยู่ตลอดแต่อย่างถึงความเพียร^{๑๒}

สมภพ ชีวรัฐพัฒน์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “มงคลธรรมกับคุณภาพชีวิต” สรุปได้ว่า ผู้ปรารถนาความเพียร โดยมีปัญญาหนุนและชักจูงไป อาศัยศรัทธาความเชื่อที่ถูกต้องเป็นเหตุกระตุ้นให้เกิดแรงหนุน เสริมการกระทำให้เป็นไปตามความเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่งให้เกิดเป็นผลสำเร็จเป็นจริงขึ้นมาได้ก็อุปกับความสำเร็จที่ไม่มีโรคเป็นโอกาสที่จะต้องเร่งทำความเพียรสร้างสรรค์พัฒนาชีวิตให้ไม่ตกอยู่ในความประมาท และความเป็นผู้ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยา ทำให้เป็นคนไม่มี

^{๑๑}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับขยายความ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๘๐๐.

^{๑๒}สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช, วิธีสร้างบุญบารมี. (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๖.

มานะ ยกตนข่มท่าน รู้จักตัวเองในการที่จะใช้ความเพียรกำจัดข้อเสียทิ้งไป เสริมข้อดีให้เจริญยิ่งขึ้นไป เป็นผู้ปรารถนาคความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อให้กุศลธรรมเกิด มีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ เป็นผู้มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญาอย่างอริยะที่หยั่งเห็นความเกิดและความดับสลาย ชำแรกกิเลสได้ อันให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ^{๑๒}

พร รัตนสุวรรณ ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “สมาธิและวิปัสสนาในชีวิตประจำวัน” สรุปได้ว่า ความเพียร ความพยายาม ความกล้าที่จะลงมือทำ ภาวะของผู้กล้า เป็นแนวทางให้ดำเนินไปสู่ความสำเร็จตามประสงค์ การลงมือปฏิบัติลงมือทำงานที่ตนชอบที่ตนรัก ทำด้วยความพากเพียรพยายาม ทำด้วยความสนุก กล้าหาญ กล้าเผชิญกับความทุกข์ยาก ปัญหาและอุปสรรคที่จะเกิดขึ้น หากมีอุปสรรคข้อขัดข้องใดๆ ก็เพียรกำจัดปิดเป่าไปให้หมดสิ้นไป โดยไม่ย่อท้อ ไม่สิ้นหวัง เดินหน้าเรื่อยไปจนกว่าจะบรรลุเป้าหมายคือ ความสำเร็จ^{๑๓}

แสง จันทรงาม ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “อริยธรรม ๕” สรุปได้ว่า วิริยะนี้เป็นธรรมที่ให้ผลอย่างกว้างขวางและสำคัญมาก เพราะแม้แต่จะมีความตั้งใจกระทำสักเพียงใดก็ตาม ถ้าหากว่า ขาดความพากเพียรเสียแต่อย่างเดียวนั้น การงานต่างๆ ก็จะไม่เป็นผลสำเร็จดังที่ได้ตั้งใจไว้ ส่วนมากมักจะไม่มีใครได้คำนึงถึงความเพียรกันอย่างจริงจัง ดังนั้นเมื่อประสบกับความคับขันเข้าบ้าง ก็มักจะทอดอเสีย ยิ่งเป็นการบำเพ็ญเพียรเจริญวิปัสสนาภาวนา อันเป็นการประกอบ วิวิญญูนิสติกุศลด้วยแล้ว ก็จะต้องเป็นความเพียรที่สมบูรณ์ด้วยองค์ ๔ ที่เรียกว่า จตุรงค์วิริยะ คือ แม้เนื้อจะเหือดเลือดจะแห้ง ๑ จะเหลือแต่เพียงหนัง ๑ จะเหลือแต่เพียงกระดูก ๑ จะเหลือแต่เพียงเอ็น ๑ ก็จะไม่ละเสียจากความเพียรที่กำลังกระทำอยู่นั้นเลย ผู้ที่พากเพียรยังอย่างนี้ ย่อมล่วงทุกข์ได้ ดังในธรรมบทที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า วิริเยน ทุกขมจเจติ คนจะล่วงทุกข์ได้ก็เพราะความเพียร การปรารถนาคความเพียร คือ ลงมือทำความเพียรอย่างเข้มแข็งเด็ดเดี่ยว ทำงานอันเป็นหน้าที่ประจำให้สำเร็จทำงานที่แทรกซ้อนขึ้นมาในระหว่างนั้นให้สำเร็จ ทำงานนั้นอย่างเอาจริงเอาจัง ไม่คำนึงถึงความเหนื่อยยากลำบาก มุ่งความสำเร็จของงานในเวลาอันรวดเร็ว และมีความรีบร้อนเป็นสำคัญ และนอกจากนี้ภิกษุใดเป็นผู้มีความเพียร ไม่เกียจคร้าน ประกอบพร้อมไปด้วยความสันโดษในปัจจุบันนี้

^{๑๒} สมภพ ชีวรัฐพัฒน์, มงคลธรรมกับคุณภาพชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : นานาลิ่งพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๐.

^{๑๓} พร รัตนสุวรรณ. สมาธิและวิปัสสนาในชีวิตประจำวัน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๑๖), หน้า ๓๘.

เป็นบุคคลที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ใน อริยวงศ์ และเป็นบุคคลผู้เลิศ และบุคคลเช่นนี้เป็นบุคคลที่ไม่มีใครสามารถคำหนิติเตียนได้^{๔๔}

จากการศึกษาเอกสารดังกล่าวมานั้นผู้วิจัย สรุปความว่า ความเพียร เป็นสิ่งที่บุคคลทั้งหลายต้องกระทำเองเสียก่อน ซึ่งคำสอนของทางพระพุทธศาสนาก็เป็นแต่ผู้ชี้ทางให้ และการทำความเพียร จะต้องเริ่มก่อตัวขึ้นในใจให้พร้อมเสียก่อน แล้วถึงลงมือทำความเพียรนั้นอย่างเข้มแข็งเด็ดเดี่ยว พยายามทำหน้าที่ประจำให้สำเร็จทำงานที่แทรกซ้อนขึ้นมาในระหว่างนั้นให้สำเร็จ ทำการงานสิ่งนั้นอย่างเอาจริงเอาจัง ไม่คำนึงถึงความเหนื่อยยากลำบาก มุ่งหวังความสำเร็จของงานในเวลาอันรวดเร็ว และมีความเรียบร้อยเป็นสำคัญ

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระครูวิรัช วิริยธมฺโม (เทียงธรรม) ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิริยวาทในพระพุทธศาสนา” ผลการศึกษาพบว่า วิริยะสัมพันธ์กับหลักธรรมในหมวดอื่นๆ ทั้งในส่วนสภาวะสังขะและหลักธรรมในภาคปฏิบัติทั้งหมดในลักษณะต่างๆ กัน คือ เป็นประธานที่เป็นแกนยื่นที่อาศัยหลักปฏิบัติอื่นๆ เข้าไปสนับสนุน อาศัยชักจูงจากหลักธรรมอื่นๆ กระตุ้นให้เกิด และหนุนข้อปฏิบัติให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามหมวดธรรมที่วิริยะเป็นองค์ประกอบอาศัยอยู่ และหนุนข้อปฏิบัติอื่นๆ ให้บรรลุจุดหมายจากระดับหนึ่งไปสู่อีกระดับหนึ่ง ที่เจริญก้าวหน้า และประณีตขึ้นตามลำดับจนถึงขั้นสูงสุดได้^{๔๕}

พระมหาอำนาจ อานนุโท (จันทร์เปล่ง). ได้ศึกษาเรื่อง “การบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการศึกษาพบว่า การบรรลุธรรมนั้น สิ่งสำคัญประการแรก คือ การศึกษาหลักธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้โดยเฉพาะโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ อันประกอบด้วยสติปัญญา ๔ สัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ และมรรคมีองค์ ๘ ธรรมแต่ละหมวดมีความสมบูรณ์อยู่ในตัว ผู้ปฏิบัติจะถือธรรมหมวดไหนในการปฏิบัติก็สามารถบรรลุธรรมได้เช่นเดียวกัน ส่วนระยะเวลาที่สั้นหรือยาวแห่งการปฏิบัติธรรม และมูลเหตุ

^{๔๔}แสง จันทรงาม, **อริยธรรม ๕**, (กรุงเทพฯ: คาราวรรณการพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๕๑.

^{๔๕}พระครูวิรัช วิริยธมฺโม (เทียงธรรม), “การศึกษาวิริยวาทในพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๘.

ให้บรรลุลหรรณของพระอรียสาวกแต่ละรูปแตกต่างกันขึ้นอยู่กับอุปนิสัยและบารมีธรรมของแต่ละท่าน^{๑๖}

พระมหาสังเวย ทมมเนตติโก. ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องชีวิตภิกษุณีกับการบรรลุลหรรณที่ปรากฏในเถรีคาถา” ผลการศึกษาพบว่า การบรรลุลหรรณของภิกษุณีแต่ละรูป มีส่วนสัมพันธ์กับภูมิหลังในอดีตชาติและภูมิหลังในชาติปัจจุบัน อดีตชาติของภิกษุณีทุกรูปเคยพบพระพุทธเจ้า ตั้งความปรารถนาการบรรลุลหรรณต่อพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า เคยสร้างกุศลต่าง ๆ เช่น การให้ทาน ชาติปัจจุบันซึ่งเป็นชาติสุดท้าย ภิกษุณีทุกรูปแม้จะมาจากชาติตระกูลต่างกัน มีการศึกษาและอุปนิสัยแตกต่างกัน แต่บทบาททางสังคมเหล่านี้ก็ได้เป็นอุปสรรคต่อการบรรลุลหรรณแต่อย่างใด เมื่อมีความพร้อมทุกรูปก็สามารถบรรลุลหรรณได้ แต่ความพร้อมในชาติปัจจุบันก็สัมพันธ์กับภูมิหลังในอดีตชาติอย่างแน่นแฟ้น ในกรณีพระโสณโกปิวิสเถระก็เช่นกัน คือได้เคยพบพระพุทธเจ้าและสร้างกุศลไว้ในอดีตชาติ จนได้บรรลุลหรรณสูงสุดในพระพุทธศาสนา^{๑๗}

พระมหาบุญชิต สุตโปรง. ได้ศึกษาเรื่อง “คุณสมบัตินิพพานในพระพุทธศาสนา นิกายเถรวาท” ผลการศึกษาพบว่า ภาวะของพระนิพพานเป็นสิ่งที่มียู่ และสามารถปลุกฝังขึ้นได้ในชีวิตจริง พระอรหันต์เป็นบุคคลตัวอย่าง การบรรลุลหรรณพระอรหันต์ทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคต ไม่ใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ มนุษย์กำลังเรียกร้องหาวิถีชีวิตแบบพระอรหันต์อยู่โดยไม่รู้ตัวแต่ไม่ใช่ด้วยการเรียกร้องด้วยการอ้อนวอนจากอำนาจภายนอก เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติ และเป็นศาสนาแห่งความเพียร จึงต้องอาศัยการปฏิบัติทั้งสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ในการปลุกฝังคุณสมบัตินิพพานต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับพื้นฐาน^{๑๘}

สุวรรณณี เลืองยศลือชากุล. ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาความเพียรของพระโสณเถรีที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” ผลการศึกษาพบว่า การเกิดขึ้นของความเพียร องค์ธรรมของความเพียร คือ วิริยเจตสิก จิตสืบต่อวิริยเจตสิกนั้นด้วยอาการเป็นไปอย่างต่อเนื่องโดยไหวตัวจาก

^{๑๖}พระมหาอำนาจ อานนุโท (จันทร์เปล่ง), “การศึกษาเรื่องการบรรลุลหรรณในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๒.

^{๑๗}พระมหาสังเวย ทมมเนตติโก, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องชีวิตภิกษุณีกับการบรรลุลหรรณที่ปรากฏในเถรีคาถา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๖.

^{๑๘}พระมหาบุญชิต สุตโปรง, “คุณสมบัตินิพพานในพระพุทธศาสนา นิกายเถรวาท” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๖), หน้า ๑๓.

ภวังคจิตแล้ว เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป แล้วเกิดขึ้นใหม่ วนเวียนอยู่ในการอุปถัมภ์ของวิริยเจตสิก จนกว่าจะมีอารมณ์มากระทบทางทวารทั้ง ๖ ที่พร้อมจะแสดงออกเป็นการกระทำภายนอก เป็น ความเพียรทางกาย และความเพียรทางจิต วิริยเจตสิกก็จะแปรเปลี่ยนเป็นมโนกรรม และเจตนา แสดงออกพร้อมกายกรรมและวจีกรรมเป็นการกระทำ ความประพฤติ และกิจกรรมในการดำเนิน ชีวิตประจำวัน^๕

จากการศึกษางานวิจัยดังกล่าวมานั้นผู้วิจัย สรุปความว่า ความเพียร เป็นสิ่งที่บุคคลที่ อยู่ในทางพระพุทธศาสนาต้องพึงกระทำอย่างมุ่งมั่น เพราะการที่จำทำให้ประโยชน์สูงสุดในทาง พระพุทธศาสนา ที่เป็นส่วนของ มรรค ผล นิพพานบังเกิดขึ้นได้นั้นเป็นสิ่งที่ต้องอาศัยความพยายาม ที่สูง และสิ่งสำคัญความเพียร ความพยายามที่จะทำนั้นต้องสร้างให้เกิดขึ้นจากใจเสียก่อน ถ้าใจพร้อม กายพร้อม การที่จะบำเพ็ญในความเพียรเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายในทางพระพุทธศาสนานั้นก็เป็น สิ่งที่ยั่งยืน

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน ต่อไปนี้

๑.๗.๑ ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร

๑.๗.๑.๑ ศึกษาจากเอกสารปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ คัมภีร์พระไตรปิฎก พร้อมทั้งคัมภีร์อื่นๆ ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๗.๑.๒ เอกสารทุติยภูมิ (Secondary Sources) คือตำรา หนังสืองานวิจัย วิทยานิพนธ์เอกสาร บทความ งานเขียนที่เกี่ยวข้องทั่วไป และบทความจากอินเทอร์เน็ต (Internets)

๑.๗.๒ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ

๑.๗.๓ วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ศึกษามา

๑.๗.๔ สรุป อภิปราย

๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้รับ

๑.๘.๑ ทราบถึงหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความเพียรที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๑.๘.๒ ทราบถึงความเพียรของพระ โสณ โกฬวิเสสเถระ

๑.๘.๓ ทราบถึงรูปแบบและวิธีการประยุกต์หลักความเพียรมาใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน

---

^๕นางสาวสุวรรณี เลื่องขศลือชากุล, “การศึกษาความเพียรของพระ โสณาเถรีที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑๒.

บทที่ ๒

หลักการบำเพ็ญเพียรในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ความเพียร เป็นปัจจัยสำคัญยิ่งและกุญแจสำคัญทำให้เกิดการปฏิบัติไปสู่จุดหมายในระดับต่างๆ มีความสัมพันธ์และสอดคล้องกับวิถีชีวิตของมนุษย์ที่ดำเนินไปตามวิถีทางที่แตกต่างกัน มนุษย์ทุกคนมีสิทธิและเสรีภาพที่จะเลือกดำเนินชีวิตในระดับใดก็ได้ตามกำลังสติปัญญา และความสามารถของตน ในทางพระพุทธศาสนา ความเพียรเป็นหลักธรรมสำคัญที่ทำให้เกิดการกระทำ ความประพฤติ และการประกอบอาชีพการงานให้ดำเนินไปสู่จุดหมาย นั่นคือความสำเร็จในทางโลกิยะ และการปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ในระดับต่างๆ ในทางโลกุตตระ การศึกษา และการทำความเข้าใจในเรื่องของความเพียรอย่างถูกต้องและชัดเจนตามหลักเกณฑ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีรายละเอียดขั้นตอนและกระบวนการ ดังนี้

๒.๑ ความหมายของความเพียร

ความเพียรเป็นการกระทำประเภทหนึ่งของบุคคล ผู้ใดก็ตามที่หวังความสำเร็จงอกงามในชีวิตทั้งในปัจจุบันและสัมปรายภพ ล้วนมีความเพียร และอาศัยความเพียรทั้งสิ้น ความเพียรในภาษาไทยจะมีสร้อยต่อท้ายว่า “พยายาม คำเต็ม คือ ความเพียรพยายามหรือความพากเพียรพยายาม และยังมีศัพท์ต่างๆ ที่สื่อความหมายถึงความเพียรอีกมาก

สรุปว่า ความเพียรเป็นการกระทำประเภทหนึ่งของบุคคล ผู้ใดก็ตามที่หวังความสำเร็จงอกงามในชีวิตทั้งในปัจจุบันและสัมปรายภพ ล้วนมีความเพียร และอาศัยความเพียรทั้งสิ้น ความเพียรในภาษาไทยจะมีสร้อยต่อท้ายว่า พยายาม คำเต็ม คือ ความเพียรพยายาม หรือ ความภาคเพียรพยายาม และยังมีศัพท์ต่างๆ ที่สื่อความหมายถึงความเพียรอีกมาก

๒.๑.๑ ความหมายของและความสำคัญของความเพียร

ศัพท์ว่า “เพียร หรือ ความเพียร มีความหมายตามพจนานุกรมว่า ความบากบั่น ความกล้าแข็ง ความพยายาม จนกว่าจะสำเร็จ บากบั่น ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า วีรย ตรงกับภาษาบาลีว่า “วีริย” ในขณะที่ศัพท์อื่นๆ ซึ่งมีความหมายที่แสดงถึงความเพียร เช่น “วีริยะ มีความหมายตาม

พจนานุกรมว่า ความเพียร ความบากบั่น ความกล้า มักใช้คู่กับคำ อุตสาหะเป็นวิริยอุตสาหะ”^๒
“ความพยายาม”^๓

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้ความหมายวิริยะไว้ว่า “หมายถึง ความเพียร ความบากบั่น ความเพียรเพื่อจะละความชั่ว ประพฤติความดี ความพยายามทำกิจ ไม่ทอดทิ้ง เป็นข้อที่ ๕ ในบารมี ๑๐ ข้อ ๓ ในโพชฌงค์ ๗ ข้อ ๒ ในอิทธิบาท ๔”^๔

คัมภีร์ปรมัตถทีปนี ได้กล่าวถึงความหมายของความเพียรไว้ ๔ ประการ ประกอบด้วย

๑. ความอาจหาญในการทำงาน มีรูปวิเคราะห์ว่า “วิรสฺส ภาโว = วิริย” (วิร ศัพท์ + ญย ปัจจัย ในภาวตัทธิต)

๒. กิริยาของผู้อาจหาญในการทำงาน มีวิเคราะห์ว่า “วิรสฺส กมฺม = วิริย” (วิร ศัพท์ + ญย ปัจจัย ในกัมมตัทธิต)

๓. สภาวะพึงให้เกิดขึ้นด้วยวิธี มีวิเคราะห์ว่า “วิธินา อธิยิตพุพฺพ ปวตฺตยิตพุพฺพนฺติ = วิริย” (วิธิ บทหน้า + อธิ ธาตุ + ญย ปัจจัย ทิฆะ อิ ใน วิ เป็น อี)

๔. สภาวะทำให้ชวนขวยเป็นพิเศษ มีรูปวิเคราะห์ว่า วิเสเสน “อิรฺนฺติ กมฺปนฺติ ตํ สมฺมุคฺคิโน เอเตนาคี = วิริย” (วิ บทหน้า + อธิ ธาตุ + ญย ปัจจัย ในกรณสาธนะ)^๕

นอกจากนี้ยังความหมายจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทที่ได้กล่าวถึงหลักของความเพียร หรือ ความวิริยะอุตสาหะไว้หลากหลาย สรุปได้ว่า

๑. ความหมายตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา “พระวินัยปิฎก” ซึ่งปรากฏอยู่ในคัมภีร์มหาวรรค “พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงเรื่องของความเพียรไว้ว่า “สัมมาวายามะ หมายถึง เพียรระวังความชั่วไม่ให้เกิดขึ้น เพียรกำจัดความชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรทำความดี ให้เกิด เพียรรักษาความดีไว้”^๖ และพระพุทธองค์ยังได้ทรงแสดงเรื่องการปรารภความเพียรพระโสณโกฬิวิสะว่า หมายถึง “การประกอบความเพียรในสัมมัตตปธาน”^๗

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๗๕.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕๘.

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓๖.

^๕ พระคันธสารากวีวงศ์ (แปล), อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี, พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ พระธรรมราชานุวัตร, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดไทยรายวัน กราฟฟิคเพลท, ๒๕๔๖), หน้า ๒๖๔.

^๖ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๑.

^๗ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๔๓/๖.

๒. ความหมายตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา “พระสุตตันตปิฎก” พระสารีบุตรเถระ ได้แสดงเรื่องของความเพียรไว้ในคัมภีร์จุททกนิคาย มหานิทเทศ ว่า

การทำความเพียรและความบากบั่นให้มั่นคง คือ การปรารภความเพียร การก้าวออก การก้าวไปข้างหน้า การย่างขึ้นไป ความพยายาม ความอดสาหะ ความขยัน ความไม่ถอยกลับ ความมั่นคง ความทรงไว้ ความบากบั่นไม่ย่อหย่อน ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความประคองธุระไว้ และอธิบายคำว่า พึงทำความเพียรและความบากบั่นให้มั่นคง คือ พึงทำให้หนักแน่น ได้แก่ พึงเป็นผู้มีการถือปฏิบัติมั่นคง มีการถือปฏิบัติแน่วแน่ รวมความว่า พึงทำความเพียรและความบากบั่นให้มั่นคง^๔

พระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวไว้ในอรรถกถาสัพพาสวสังวรสูตรใจความว่า ความเพียรเป็นสภาวะที่แก่กล้า มีความประคับประคองจิตเป็นลักษณะ มีการอุปถัมภ์จิตเป็นกิจ มีความไม่ท้อแท้แห่งจิตเป็นเครื่องปรากฏ มีความเพียรเป็นคุณสมบัติหรืออาการอย่างหนึ่งของจิตเป็นคุณสมบัติที่เป็นกลางๆ ไม่ได้ ไม่ชั่ว ถ้าพากเพียรไปในทางที่ถูก เช่น หาเลี้ยงชีพอย่างสุจริต ให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ก็จัดเป็นกุศลธรรม นำความสุข ความเจริญ และความสำเร็จมาสู่ชีวิต ถ้าพากเพียรไปในทางผิด เช่น เสพของมีนเมา เล่นการพนัน ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ชีวิตก็มีแต่ความทุกข์ ความเดือดร้อน^๕

พระฎีกาจารย์ได้กล่าวไว้ในสารัตถทีปนีฎีกาว่า “ปรารภความเพียร หมายถึงระดมความเพียรอย่างเต็มที่”^๖

๓. ความหมายตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา “พระอภิธรรมปิฎก” แห่งพระไตรปิฎก มีปรากฏอยู่ใน “ธัมมสังคณี” ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงเรื่องของความเพียรไว้ว่า “การปรารภความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความชวนชวาย ความพยายาม ความอดสาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความมุ่งมั่นอย่างไม่ท้อถอย ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความเอาใจใส่ธุระ วิริยะ วิริยินทรีย์ วิริยพละ สัมมาวายามะ”^๗ สัมมาวายามะว่า “การปรารภความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความชวนชวาย ความพยายาม ความอดสาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความมุ่งมั่นอย่างไม่ท้อถอย ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความเอาใจใส่ธุระ วิริยะ วิริยินทรีย์ วิริยพละ สัมมาวายามะ”^๘ วิริย

^๔ บ.ม. (ไทย) ๒๕/๒๐๑/๕๘๕.

^๕ ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๓๘.

^๖ สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๓/๘๔/๒๕๒.

^๗ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๔/๑๓/๒๕.

^๘ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๔/๒๒/๓๑.

พละ ว่า “การปรารถนาความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความชวนชวาย ความพยายาม ความอดุสสาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความมุ่งมั่นอย่างไม่ทอดอย ความไม่ทอดทิ้งกันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความเอาใจใส่ธุระ วิริยะ วิริยอินทรีย์ วิริยพละ สัมมาวายามะ”^{๑๓}

วิริยะ คือความอาจหาญในการทำงาน หรือกิริยาของผู้อาจหาญในการงาน ความจริงบุคคลที่ประกอบวิริยะเป็นผู้อาจหาญในการงาน ย่อมสำคัญการงานที่แม้จะใหญ่ว่าเล็ก แม้จะยากว่าง่าย แม้จะหนักว่าเบา ไม่คำนึงถึงความยากลำบากของตน ประคับประคองกายกับจิต อยู่เสมอเพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้ วิริยะจึงทำให้บุคคลเป็นไปอย่างนั้น และเป็นกิริยาแห่งกายกับจิตของบุคคลที่เป็นไปเหมือนอย่างนั้น^{๑๔}

วิริยะ ตามความหมายอีกนัยหนึ่งคือ สภาวะพึงให้เกิดขึ้นด้วยวิธี คือ นัย กล่าวคือ อุบาย ได้แก่ การกระตุ้นเตือนในเบื้องต้นว่า “ผู้มีวิริยะจะไม่สำเร็จอะไรหรือ” วิริยะ คือสภาวะทำให้ผู้ถึงพร้อมด้วยวิริยะนั้นชวนชวายเป็นพิเศษ โดยมีประโยชน์ตนและประโยชน์ท่านเป็นเหตุ วิริยะ ความเป็นแห่งบุคคลผู้กล้าหาญ อีกอย่างหนึ่ง ธรรมชาติใด อันบุคคลพึงดำเนินไปตามวิธี เพราะฉะนั้น ธรรมชาตินั้นชื่อว่า “วิริยะ”^{๑๕}

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “วิริยะ หมายถึง ความเป็นผู้กล้าหาญ ศัพท์เดิมคือ วีระ แปลว่ากล้า ลงปัจจัยตามหลักไวยากรณ์ในภาษาบาลี เป็นวิริยะ ซึ่งแปลว่าความเป็นผู้กล้า ที่เรียกว่าความเพียร เพราะมีอาการให้กล้าหาญ ไม่ย่อท้อ ความหมายในแง่นี้ ทรงแสดงมติให้เหตุผลว่า ที่แปลวิริยะว่าความเพียรนั้น แท้จริงก็เพื่อให้ความเพียรเป็นอุปการะต่อความกล้าหาญ คือเมื่อกล้าหาญในการทำกิจใดๆ กิจนั้นๆ จะสำเร็จลงได้ก็โดยอาศัยความเพียรเป็นเครื่องประคับประคองไป”^{๑๖}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “วิริยะ หมายถึง “ความเพียร ความอาจหาญ ความแก้แค้น ความบากบั่น การก้าวไป ความใจสู้ ความไม่ย่อท้อ ไม่หวั่น

^{๑๓} อภ.วิ. (ไทย) ๑๔/๕๗/๔๕.

^{๑๔} พระคันธสาราภิงศ์ (แปล), อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี, พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ พระธรรมราชานุวัตร, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวัน กราฟฟิคเพเลท, ๒๕๔๖), หน้า ๒๖๔.

^{๑๕} คณะกรรมการแผนกตำรา, อภิธัมมัตถสังคหบาลีและอภิธัมมัตถวิภาวินีฎีกา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๘๕.

^{๑๖} สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์, พระโอวาทธรรมบรรยายเล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕), หน้า ๑๕๐-๑๕๒.

กลัวต่ออุปสรรค และความยากลำบาก ความเข้มแข็ง กระตือรือร้น ยกจิตไว้ได้จากความหุดหู่ ถดถอยหรือท้อแท้ ความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม และทำกุศลธรรมให้ถึงพร้อม ไม่ทอดธุระในกุศลธรรม”^{๑๓}

พระเทพสิทธิมนี ได้ให้ความหมายไว้ว่า “วิริยะ หมายถึง เดช อำนาจ กำลัง ปราศจาก ความครั่นคร้าม ออหาญ อุตสาหะ บ่อแห่งไตรสิกขาและธรรมจักร”^{๑๔}

พันตรี ป. หลงสมบุญ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “วิริยะ คือ ความเพียร ความพยายาม ความกล้า ความกล้าหาญ ความเข้มแข็ง ความบากบั่น ความบึกบึน ความอดทน กำลัง เดช และ อานุภาพ”^{๑๕}

สมภพ ชีวรัฐพัฒน์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “วิริยะ หมายถึง ความกล้า เป็นเครื่องเผา ผลาญความขลาดกลัว ท้อถอย ความยาก ความลำบาก ความไม่กล้าหาญให้หมดไป เป็นเหตุให้ ทนทานต่อภัยและอุปสรรคต่างๆ ที่ขัดขวางการทำงาน เพื่อความเจริญทั้งทางโลกและทางธรรม”^{๑๖}

ศัพท์ที่เป็นความหมายใกล้เคียงกันและเป็นไวยากรณ์ของ “ความเพียร” ในภาษาบาลี คือ “อุสุสาหาตปฺป ปคฺคาหา วายาโม (จ) ปฺรกกโม ปฺชานํ วิริยํ (เจ) หา อุยุยาโม (จ) ธิติ; (ตุถิย)”^{๑๗} ความ พยายาม ความเพียร ความอุตสาหะ มี ๑๐ ศัพท์ ประกอบด้วย

๑. อุสุสาหา ความขยัน ขันแข็ง ได้ชื่อว่า “ความเพียร”^{๑๘}

๒. อาตปฺป ความพยายาม ความเพียร ความบากบั่น ความพยายามที่ทำกายและจิต ให้เร่าร้อนอยู่บ่อยๆ ชื่อว่า “อาตปฺปะ”

๓. ปคฺคาหา ความพยายาม ความเพียร ความพยายามยกจิตที่เร็นอยู่ให้ขึ้นมา ชื่อว่า ปคฺคาหา หรือความพยายามที่ถือเอาปรมัตถ์ไว้เป็นที่อาศัยของตน ชื่อว่า “ปคฺคาหา”

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๘๔๔, ๘๔๕, ๘๘๐.

^{๑๔} พระเทพสิทธิมนี (ญาณสิทธิเถร, โชคก. ป.ธ.๕), โภธิปักจียธรรม ๓๗ ประการ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองการวิปัสสนาธุระ คณะ ๕ วัดมหาธาตุ, ๒๕๒๑), หน้า ๑๔๔.

^{๑๕} พันตรี ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรม มจร-ไทย, (กรุงเทพมหานคร : อารการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๖๖๐.

^{๑๖} สมภพ ชีวรัฐพัฒน์, มงคลธรรมกับคุณภาพชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : นานาสังพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑๐.

^{๑๗} พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณวิมลรัตน์, พระคัมภีร์อภิธานปิฎกพิภกา หรือ พจนานุกรมภาษา บาลีแปลเป็นไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๕๕๖), หน้า ๔๖.

^{๑๘} ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๑/๒๔๒.

๔. วายามะ ความพยายาม ความเพียร ธรรมเครื่องช่วยให้บุคคลพยายาม ชื่อว่า วายามะ ความพยายามที่เป็นไปตลอดเวลา ชื่อว่าวายามะ หรือความพยายามที่เป็นไปทุกเมื่อเหมือน ลม ชื่อว่า “วายามะ”

๕. ปรักกม ความพยายาม ความเพียร ความบากบั่น ความพยายามที่ย่ำไปทุกที่ ชื่อว่าปรักกมะ หรือความพยายามที่ย่ำยี้ความเกียจคร้านอันเป็นข้าศึก ชื่อว่า “ปรักกมะ”

๖. ปธาน ความพยายาม ความเพียร ขวนขวาย ความพยายามที่ให้เริ่มทำ ชื่อว่า “ปธาน”

๗. วิริยะ ความพยายาม ความเพียร วิริยะ ขวนขวาย การทำในสิ่งที่ดี หรือของคนดี หรือความพยายามที่เป็นไปตามวิธี ชื่อว่า “วิริยะ”

๘. อีหา ความพยายาม ความเพียร ขวนขวาย ความเพียรที่ทำให้ไปสู่ผลที่ดีและไม่ดี ชื่อว่า “อีหา”

๙. อุตฺถยาม ความพยายาม ความเพียร การขวนขวาย ความบากบั่น ความพยายามที่ช่วยให้ไปสู่ที่สูงขึ้น ชื่อว่า “อุตฺถยามะ”

๑๐. ธิติ ความพยายาม ความเพียร ความมุ่งมั่น ความพยายามอันเป็นที่ตั้งแห่งผลดีและไม่ดี ชื่อว่า “ธิติ”

สรุปว่า ความหมายของความเพียรตามภาษาบาลีว่า “วิริยะ” เมื่อกล่าวโดยความหาย ในลักษณะต่างๆ นี้ แปลความหมายตามรูปศัพท์ในภาษาไทยว่า “ความเพียร ความพยายาม ความบากบั่นมั่นคง กำลัง เดช และอานุภาพ” นี้ ได้ให้ความหมายตามรากศัพท์ คือ ความเพียรความกล้า ซึ่งเมื่อมีอยู่ในบุคคลใด บุคคลนั้น เป็นผู้มีความกล้าหาญในการสู้กิจ นำไปใช้เพื่อจุดหมายในทางที่ดี ทั้งในทางโลกิยะและโลกุตตระ เป็นไปในทางกายและทางจิตใจ และอาจใช้ไปในทางดีและทางเสื่อมเสียก็ได้ และ ศัพท์ว่า “วิริยะ หรือ ความเพียรในภาษาไทย” หมายถึงเป็นเหตุให้บุคคลผู้รักความก้าวหน้า ความสำเร็จในระดับต่างๆ กล้าลงมือทำงานและกล้าเผชิญปัญหาอุปสรรคต่างๆ ขณะทำงาน ตรงกันข้าม หากขาดความเพียรพยายามเสียแล้วก็ไม่สามารถบรรลุเป้าหมายได้

๒.๑.๒ องค์ธรรมที่สนับสนุนความเพียร

ในพระพุทธศาสนา ตามหลักฐานที่ปรากฏ ซึ่งมีบันทึกอยู่หลายที่ในพระไตรปิฎก มีตอนหนึ่งที่ พระพุทธเจ้าตรัสกับ โปธิราชกุมารว่า ถ้าพระสาวก มีองค์ธรรม ๕ ประการนี้แล้ว การประกอบความเพียร ย่อมทำให้บรรลุมรรค ผล นิพพานได้^{๒๑} องค์ธรรม ๕ ประการ คือ

^{๒๑} อกฺ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๑/๖๘ - ๗๐.

๑. **มีศรัทธา** หมายถึง การมีศรัทธาในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เรียกว่า **ตถาคตโพธิ์ศรัทธา**^{๒๔} โดยเชื่อว่า การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้านี้ เป็นสิ่งที่ถูกต้องแน่นอน การมีศรัทธาในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า จะทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมไม่เกิดความสงสัยหรือแคลงใจ ทำให้ปฏิบัติธรรมได้ผล

๒. **มีโรคน้อย** หมายถึง การมีโรคประจำตัวน้อย ไม่มีโรคนาน เมื่อร่างกายไม่มีโรค เบียดเบียน จิตใจย่อมได้รับความสบาย เพราะถ้ามีโรคนาน ย่อมทำให้กังวลกับการรักษาโรค ดังที่พระพุทธองค์ ตรัสถึงการมีโรคน้อยว่า เป็นผู้มีความสุขภาพ มีโรคาพาชน้อย ประกอบด้วยไฟธาตุสำหรับย่อย อาหารสม่าเสมอ ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก ปานกลางพอ เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร^{๒๕}

๓. **ไม่โอ้อวด** หมายถึง การเป็นคนมักน้อยสันโดษ ไม่ถือตน ไม่ตีตนเสมอท่าน เมื่อไม่โอ้อวด ก็เลิกล้อไม่เกิด เพราะการโอ้อวด มีมารยานี้ แสดงถึงภาวะของการไม่รู้จักการประมาณตน ในทางคุณธรรม เป็นผู้ว่ายากสอนยาก^{๒๖} และย่อมห่างจากการบรรลุธรรมที่แท้จริง

๔. **การปรารภความเพียร** หมายถึง ความขยันหมั่นเพียร ไม่เกียจคร้าน ไม่ทอดธุระในสิ่งที่ตนเองยังไม่ถึง ภิกษุควรคิดอยู่เสมอว่า ทรายใดที่เรายังไม่บรรลุถึงประโยชน์ที่ตนออกบวชแล้ว ก็จะไม่เลิกทำความเพียร ไม่ทิ้งธุระในการปฏิบัติธรรม แต่พยายามทำความเพียรต่อไป

๕. **ปัญญา** หมายถึง ความรู้ทั่ว ปรึกษาข้งรู้เหตุผล ความรอบรู้ในกองสังขารมองเห็นสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริง การมีปัญญา ย่อมทำให้บรรลุธรรมได้เร็ว ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “ผู้มีปัญญาคือประกอบด้วยปัญญา เป็นเครื่องพิจารณาเห็น ทั้งความเกิด และความดับอันเป็นอริยะ ชำแแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ”^{๒๗}

องค์ธรรม ทั้ง ๕ ประการนี้ เป็นสิ่งที่ภิกษุผู้ประกอบความเพียร ต้องมีพร้อม เพราะการปฏิบัติธรรม มิใช่เป็นสิ่งที่ทำได้ง่าย ดังนั้น การมีองค์ธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ ย่อมหมายถึง ความเป็นผู้มีร่างกายและจิตใจพร้อมจะปฏิบัติธรรม เมื่อปฏิบัติธรรม ย่อมทำให้บรรลุธรรมได้ แต่ถ้าไม่มีคุณสมบัติทั้ง ๕ ประการนี้ การปฏิบัติธรรม หรือประกอบความเพียร ย่อมไม่สามารถบรรลุธรรมได้

๒.๑.๓ คุณภาพชีวิตที่เกิดจากความเพียร

^{๒๔} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส อินทปัญโญ), **ตัวกู ของกู**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๒๒๑.

^{๒๕} ค.ม. (ไทย) ๑๕/๑๘๐/๑๐๖.

^{๒๖} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส อินทปัญโญ), **อานาปานสติภาวนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๘), หน้า ๔๕๗.

^{๒๗} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๓/๒๑.

การประกอบความเพียร ด้วยการเดินจงกรม นั่งสมาธิ ถือว่าเป็นการปฏิบัติอยู่ใน อริยมรรคมีองค์ ๘ เพราะมีศีล สมาธิ ปัญญา ครอบบริบูรณ์ หลักปฏิบัติข้อนี้ จึงเป็นหลักปฏิบัติเพื่อ บรรลุถึงนิพพาน ผู้ปฏิบัติธรรม เมื่อดำรงตนอยู่ในหลักมัชฌิมาปฏิปทานี้แล้ว ย่อมได้รับอานิสงส์ จากการประกอบความเพียร คือ

๑. เป็นผู้มีความสุขอยู่ในปัจจุบัน ผู้ประกอบความเพียรอยู่เนื่อง ๆ แม้จะยังไม่สิ้น อาสวะกิเลส แต่ผลที่เกิดจากการรักษาศีล เจริญสมาธิภาวนา สิ่งที่ได้รับอย่างรวดเร็วและทันตาเห็น ที่สุด คือ การเป็นผู้มีความสุขอยู่ในปัจจุบัน เพราะการเจริญสมาธิภาวนาแล้วได้บรรลุฌานตั้งแต่ ปฐมฌานจนถึงจตุตถฌานนี้ พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงผลที่จะได้รับเป็นข้อแรกว่า “สมาธิภาวนาที่ บุคคลเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบัน”^{๒๘}

ดังนั้น การมีความสุขในปัจจุบันหรือในทิฏฐุธรรม จึงเป็นสิ่งที่ช่วยประคับประคอง จิตใจของผู้ปฏิบัติ ให้ระลึกรั้งคุณค่าของการปฏิบัติธรรม เพื่อให้รีบทำความเพียรต่อไป เพราะ นอกจากจะมีความสุขแล้ว ยังทำให้มีสุขภาพกาย สุขภาพจิตดี ไม่เครียดกับการงาน สิ่งแวดล้อม รอบตัว จะคิดทำอะไรก็ทำได้ดี และมีประสิทธิภาพคิดว่า เมื่อยังไม่ได้เจริญกัมมัฏฐาน โรคภัยไข้ เจ็บก็ไม่เบียดเบียน มีอารมณ์สงบเย็น ผิวพรรณผ่องใส และทำให้มีอายุยืน

๒. เป็นผู้มีสติสัมปชัญญะ ในการฝึกปฏิบัติ ด้วยการเดินจงกรมนั่งสมาธินี้ ได้ชื่อว่า ฝึก ปฏิบัติทั้งในสมถะและวิปัสสนา การฝึกปฏิบัติเช่นนี้ ล้วนทำให้เกิดสติสัมปชัญญะบริบูรณ์ เพราะ คอยเพ่งอยู่กับอารมณ์ใด อารมณ์หนึ่งอยู่เสมอ เป็นการฝึกจิตตลอดเวลา เมื่อฝึกปฏิบัติไปเรื่อย ๆ ย่อมทำให้มีสติอยู่ทุกครั้ง ในเวลาทำ พูด และคิด จิตจะคอยบอกตัวเองอยู่เสมอ ถึงสิ่งที่ควรทำ และ ไม่ควรทำ ทำให้ไม่หลงลืมง่าย คนส่วนมากที่ชอบลืมง่าย เพราะเขาไม่เคยได้ฝึกสติสัมปชัญญะให้ อยู่กับอารมณ์ของกัมมัฏฐาน แต่ปล่อยสติสัมปชัญญะไปตามอารมณ์ที่มากกระทบตลอดเวลา ทำให้ ในเวลาที่เกิดความสุข ความทุกข์ขึ้นมา มักจะหลงลืมทำอะไรไม่ถูก คนที่ไม่ได้ฝึกปฏิบัติฝึกจิต เมื่อ ความสุขเกิดขึ้น ก็จะถูกความสุขครอบงำ ทำให้หลงยินดี ราคานุสัย ความกำหนัดยินดีในราคะ ก็ นอนเนื่องในสันดาน แต่ความสุข ไม่เที่ยง เดี่ยวเกิดทุกข์ เมื่อเขาเกิดทุกข์ ก็ยังทุกข์หนัก ปฏิฆานุสัย หรือโทสะ ก็นอนเนื่องในสันดานอีก และยังหลงมากขึ้น ไม่รู้จะแก้ปัญหาวางไร โมหะก็ครอบงำ กลายเป็นอวิชชานุสัยอีก กิเลสจึงเกิดครบทั้ง ๓ คือ ราคะ โทสะ โมหะ อยู่เสมอในครั้งเดียวที่เขา รู้สึกเสวยอารมณ์ ดังนั้น เขาจึงได้รับความทุกข์ ทั้งทางกายและทางใจเป็นประจำ ส่วนผู้ที่ฝึกสมาธิ ภาวนาเป็นประจำ จะทำให้มีสติสัมปชัญญะ โดยเฉพาะการฝึกเกี่ยวกับอิริยาปถบัพพะ หรือการฝึก อยู่กับการเคลื่อนไหวของอิริยาปถในเวลาเดินจงกรม ย่อมทำให้เกิดสติปัญญาอยู่เสมอ สามารถตัด

^{๒๘} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๑/๗๘.

กระแสของเวทนาได้ ไม่ปล่อยให้ปรุงแต่งตามกฎของปฏิจสุมุขปาท ในฝ่ายเกิดทุกข์ มีแต่เกิดปฏิจสุมุขปาท ฝ่ายดับทุกข์อยู่เสมอ เมื่อเวทนา สัญญา วิตก ดับอยู่เสมอ เพราะมีสติสัมปชัญญะกำหนดตัดตลอดเวลา ก็ไม่ปรุงให้เกิดทุกข์ นานๆ เข้า จิตจะรู้ทันสิ่งเหล่านี้ว่า มีความเกิด - ดับเช่นนั้นเอง ทำให้จิตไม่ยึดถือสิ่งเหล่านี้อีกต่อไป สิ่งเหล่านี้ จึงเกิดดับ เกิดดับ อยู่ตามธรรมชาติของสังขารตลอดเวลา แต่จิตไม่ได้ยึดถือ เมื่อไม่ยึดถือ ก็คลายความกำหนัด และหลุดพ้นในที่สุด แต่เมื่อความทุกข์เกิด ก็จะได้รับ ความทุกข์ทางกายอย่างเดียว แต่ใจไม่ทุกข์เลย ดังนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “สมาธิเป็นไปเพื่อความสมบูรณ์แห่งสติสัมปชัญญะ”^{๒๕}

๓. **ทำให้สิ้นอาสวะกิเลส** การประกอบความเพียร เป็นการฝึกฝนอบรมตนอยู่ตลอดเวลา มีข้อปฏิบัติที่เป็นการขูดเกลากิเลสอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นการสำรวมอินทรีย์ การรู้จักประมาณในการบริโภค หรือการเดินจงกรม นั่งสมาธิ ข้อปฏิบัติเหล่านี้ ล้วนแต่เป็นการขูดเกลากความหยาบกระด้างของจิต เมื่อผู้ปฏิบัติฝึกอบรมตนตลอด ย่อมทำให้คลายจากความยึดมั่นถือมั่น และทำให้สิ้นอาสวะกิเลส เป็นพระอรหันต์บุคคล ผู้เห็นแจ้งในอริยสัจ

๒.๑.๔ คุณภาพชีวิตในปัจจุบันและสัมปรายภพ

การประกอบความเพียร เป็นการฝึกฝนอบรมตนอยู่ตลอดเวลา มีข้อปฏิบัติที่เป็นการขูดเกลากิเลสอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นการสำรวมอินทรีย์ การรู้จักประมาณในการบริโภค หรือการเดินจงกรม นั่งสมาธิ ข้อปฏิบัติเหล่านี้ ล้วนแต่เป็นการขูดเกลากความหยาบกระด้างของจิตเมื่อผู้ปฏิบัติฝึกอบรมตนตลอด ย่อมทำให้คลายจากความยึดมั่นถือมั่น และทำให้สิ้นอาสวะกิเลส เป็นพระอรหันต์บุคคล ผู้เห็นแจ้งในอริยสัจ แบ่งออกเป็น ๔ จำพวก คือ

๑. **พระโสดาบัน** คือ ผู้แรกถึงกระแสแห่งพระนิพพาน เป็นผู้ที่มีอริยมรรคมีองค์ ๘ สมบูรณ์ เข้าใจอริยสัจได้ถูกต้อง เป็นผู้รู้จักสิ่งหลายทั้งปวงตามความเป็นจริง^{๒๖} ละสังโยชน์ได้ ๓ อย่าง ^{๒๗} คือ สักกายทิฏฐิ การเห็นร่างกายและจิตใจว่าเป็นตัวตนของตน วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัยในพระรัตนตรัย สักกัปปตปรามาส การลุ่มหลงคำคิดและพระตมกถือปฏิบัติออกไปในทางศักดิ์สิทธิ์ อธิบายไม่ได้ด้วยเหตุผล จนทำให้เป็นบุคคลที่ศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมา

๒. **พระสกิทาคามี** คือ พระอรหันต์บุคคลที่ตัดสังโยชน์ได้ ๓ ประการ เหมือนกับพระโสดาบัน และสามารถทำราคะ โทสะ โมหะให้เบาบางกว่า

^{๒๕} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๑/๖๘ - ๗๐.

^{๒๖} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส อินทปัญโญ), ตัวกู ของกู, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๒๒๑.

๓. **พระอนาคามี** คือ พระอริยบุคคลที่สามารถตัดโอรัมภากิเลสทั้ง ๑๒ โสภณที่ผูกมัดสัตว์ไว้กับทุกข์เบื้องต่ำ ๕ อย่าง คือ สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่าเป็นตัวของตน วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย สีลัพพตปรามาส ความถ้อยมั่นศีลพรต กามฉันทะ ความกำหนัดในกามคุณ พยาบาท ความคิดร้าย ความโกรธ

๔. **พระอรหันต์** คือ ผู้ไกลจากกิเลส และบาปกรรม ทรงความบริสุทธิ์ เป็นผู้กำจัดข้าศึกคือกิเลสสิ้นแล้ว สามารถละกิเลสเบื้องสูง ๕ อย่าง คือ รูปราคะ ความติดใจในอารมณ์แห่งรูปฌาน อรูปราคะ ความติดใจในอารมณ์แห่งอรูปฌาน มานะ ความถือตัว อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน อวิชชา ความไม่รู้แจ้ง

สรุปว่า ความเพียรเป็นสิ่งที่บุคคลต้องมี และเป็นสิ่งจำเป็นในการดำรงตนในสังคม ความเพียรมีหลายระดับ ระดับปัจเจกบุคคล ระดับอริยบุคคล และระดับต่ำสุด เพื่อความความสำเร็จในชีวิต ความเพียรสร้างสรรค์บุคคลให้ประสบความสำเร็จ หากว่าผู้นั้นตั้งมั่นอยู่ในความดี มีศีลธรรมประจำตน

๒.๒ ลักษณะของความเพียร

ความเพียร หมายถึง ความก้าวไปข้างหน้า ความดำเนินไป ความบากบั่น ความพยายาม ความอดุสาหะ ความหมั่น ความออกแรง ความไม่ถอยหลัง ความทรงไว้ ความไม่ย่อหย่อน ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความประคองธุระ วิริยอินทรีย์ วิริยพละ สัมมาวายามะ ที่เป็นไปทางจิต อรรถกถาสัพพาสวสังวรสูตรกล่าวว่า “ความเพียรเป็นสภาวะที่แก่กล้า มีความประคับประคองจิตเป็นลักษณะ มีการอุปถัมภ์จิตเป็นกิจ มีความไม่ท้อแท้แห่งจิตเป็นเครื่องปรากฏ” ความเพียรเป็นคุณสมบัติหรืออาการอย่างหนึ่งของจิต เป็นคุณสมบัติที่เป็นกลางๆ ไม่ดี ไม่ชั่ว ถ้าพากเพียรไปในทางที่ถูก เช่น หาเลี้ยงชีพอย่างสุจริต ให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ก็จัดเป็นกุศลธรรม นำความสุข ความเจริญ และความสำเร็จมาสู่ชีวิต ถ้าพากเพียรไปในทางผิด เช่น เสพของมีนเมา เล่นการพนัน ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ชีวิตก็มีแต่ความทุกข์ ความเดือดร้อน

พระไตรปิฎกภาษาไทยอรรถกถารูปาทิวรรค ของมหาหมากุฎราชวิทยาลัย กล่าวถึงความเพียร ๒ ประการ คือ

๑. ความเพียรทางกาย ได้แก่ ความเพียรทางกายของภิกษุผู้ชำระจิตจากนิวรรณ์ด้วยการเดิน การนั่ง ตลอดวัน กลางคืนพัก ๔ ชั่วโมงในมัชฌิมยาม ประมาณสี่ทุ่มถึงตีสอง

๒. ความเพียรทางจิต เมื่อภิกษุผู้พากเพียรผูกใจว่า เราจักไม่ออกไปจากที่เร้นนี้ หรือเราจักไม่เลิกขัดสมาธินี้ ทรายเท่าที่จิตของเรายังไม่หลุดพ้นจากอาสวะ ย่อมถึง พร้อมด้วยความเพียรทางกายและทางจิต

อาหารสูตร^{๑๑} พระพุทธเจ้าตรัสถึงการเกิดขึ้นของความเพียรจากจุดเริ่มต้นไปจนถึงท่ามกลาง และที่สุดตามลำดับ ได้แก่

๑. อารัมภธาตุ ได้แก่ความเพียรครั้งแรก
๒. นิกขมธาตุ ได้แก่ความเพียรที่มีกำลังกว่านั้น เพราะออกจากความเกียจคร้าน
๓. ปรักกมธาตุ ได้แก่ความเพียรที่มีกำลังกว่านั้น เพราะเป็นเหตุให้ก้าวไปข้างหน้าเรื่อยไป

ปธานสูตร^{๑๒} กล่าวถึงความเพียร ๔ ประการ คือ

๑. สัจจปธาน เพียรระวังไม่ให้กุศลธรรมเกิดขึ้น
๒. ปหานปธาน เพียรละอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป
๓. ภวานาปธาน เพียรให้กุศลธรรมเกิดและเจริญยิ่งขึ้น
๔. อนุรักขนาปธาน เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อม

หลวงวิจิตรวาทการได้ให้ความเห็นไว้ว่า “สังคมไทยและชาวไทยแปลความหมายของ “ความเพียร” ผิดไป คือแปลหรือสอนว่า ความเพียรหมายถึง “เหนื่อยไปก่อนคงสบายเมื่อปลายมือ” เราพากเพียรทำงานเพื่อหวังผลอย่างเดียว คือ “สบายเมื่อปลายมือ” หรืออนาคตข้างหน้าต้องหวังว่าจะสบาย ซึ่งในหลวงรัชกาลที่ ๖ ทรงเรียกว่า “หาความสุขในทาง เกียจคร้าน” ไม่ได้สอนกันว่า “ความเพียรนั้นเป็นลักษณะของมนุษย์ที่ดีซึ่งจะต้องทำไปจนตลอดชีวิต ไม่มีความจำเป็นต้องหยุดความสุขไม่ได้หมายถึงการอยู่เฉยๆ โดยไม่ทำอะไร เราควรจะสอนให้คนของเราเข้าใจว่า ความสุขของมนุษย์อยู่ที่การทำงานให้สำเร็จไปเรื่อยๆ และทำตลอดไป”^{๑๓}

๒.๒.๑ ความเพียรบริบทของบุคคลทั่วไป

ความเพียรของบุคคลทั่วไป ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ ความเพียรทางโลก และความเพียรทางธรรม

๑. ความเพียรทางโลก หมายถึง ความเพียร ที่สามารถเห็นได้ง่าย เป็นของที่เกี่ยวข้องกับตัวเราในทางวัตถุภายนอก เกี่ยวข้องกับคนหมู่มาก แบ่งเป็น ๒ จำพวก คือ

๑.๑ พระภิกษุสามเณร เมื่อบวชแล้ว เล่าเรียนพระปริยัติธรรม ก็มีอุตสาหพยายามในการเรียนนั้น เช่น พระอานนท์ ท่านได้ศึกษาเล่าเรียน ทรงจำปริยัติธรรม ท่านก็ทรงจำได้ดี

^{๑๑} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๒๓๒/๑๖๔.

^{๑๒} อ.จ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓/๒๓.

^{๑๓} ธรรมวาทุ โสภณ. อานุภาพความเพียร, (กรุงเทพฯ: วัดโสมนัสวิหาร คณะ ๖, ๒๕๔๗), หน้า ๓๔.

สามารถจำปรีชิตได้จำนวนมากจนเรียกว่า พระธรรมกัณฑ์ศาการิก ดังนั้น ประโยชน์ในทางโลกของ พระภิกษุสามเณรคือ การทำหน้าที่ของคนให้สำเร็จ ตามสมควรแก่เพศของตน โดยอยู่ในกรอบของ พระธรรมวินัย ไม่ขัดกับกฎหมายบ้านเมือง

๑.๒ อุบาสก อุบาสิกา ประกอบอาชีพอย่างไรในทางโลก เช่น ค้าขาย รับราชการ ทำนา ปกครอง ลูกจ้าง หรือศึกษาหาความรู้ ก็ทำอย่างสุดความสามารถ จนสำเร็จในสิ่งที่ตน ต้องการ มีความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่สุรุษสุร้าย เช่น อนาคตบัณฑิตพิเศษ เป็นนักธุรกิจ ได้ ค้าขายด้วย ความอุสาหะพยายาม ได้ส่งสินค้าใส่เกวียน ๕๐๐ เล่มไปขายที่เมืองราชคฤห์^{๓๔} ได้เงิน ทองมาก มีความสำเร็จในอาชีพ สามารถเลี้ยงบริวารได้เป็นจำนวนมาก เมื่อสรุปแล้ว ประโยชน์ ในทางโลกของฆราวาส คือ ความสำเร็จในหน้าที่การงานของคนที่ทำอยู่ โดยไม่ขัดกับศีลธรรม และกฎหมายบ้านเมือง สามารถประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานของตน ได้รับประโยชน์ตาม ความมุ่งหมาย

๒. ความเพียรในทางธรรม หมายถึง หน้าที่ที่จะต้องทำเพื่อตนเอง หรือผลประโยชน์ แก่ตัวเราเองในทางธรรม มี ๒ จำพวก คือ

๒.๑ พระภิกษุสามเณร เมื่อกำลังทำหน้าที่ การงานใดอยู่ก็ตาม ก็ทำด้วย สติสัมปชัญญะ มีสติคอยกำหนดอารมณ์ที่เข้ามาทางอายตนะภายใน แล้วทำการเพิกถอนความยินดี ยินร้ายออกเสียได้ มีการกำหนดอารมณ์ที่เข้ามากระทบ ให้เห็นสักแต่ว่ากระทบเท่านั้น จะทำสิ่งใด ก็มีสติพิจารณาครอบรอบ เห็นทุกสิ่งว่า มีความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา อยู่เสมอ ๆ คอย ประคับประคองจิตให้มีความว่าง โปรดโปร่ง จากสิ่งรบกวนทุกอย่าง แม้จะทำการงานต่าง ๆ อยู่ก็ ตาม หรือมีสติคอยกำหนดสัญญา เวทนา วิตก เมื่อรู้แล้ว ก็ปล่อยความยึดถือที่นั่นเสีย ไม่ยึดถือสิ่งใด ให้เห็นว่า การทำงานของตนทุกอย่างในชีวิตประจำวัน ล้วนเป็นการปฏิบัติธรรม มีจุดหมายอยู่ที่ การพ้นจากทุกข์

๒.๒ อุบาสก อุบาสิกา เมื่อกำลังทำการงานสิ่งใดอยู่ก็ตาม แต่ในวันหนึ่ง ต้องทำจิต ให้ประกอบด้วยกุศล มีเมตตา กรุณาอยู่เสมอ ไม่เป็นคนมักโกรธ หนุนเฉียวง่าย จนคนรอบข้าง ทำงาน ด้วยไม่ได้ แต่จะเป็นผู้มีจิตใจเป็นกุศลด้วยการให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา อยู่เป็นนิตย์ ในการดำเนินชีวิตประจำวันของตน ต้องใส่ใจในหลักธรรม ๔ ประการเสมอๆ คือ

๑. การคบหาสัตบุรุษ

๒. การฟังพระสัทธรรม

^{๓๔}จำเนียร ทรงฤกษ์, ชีวิตประวัติพุทธอุบาสก เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐.

๓. การมนสิการโดยแยกคาย

๔. การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม^{๓๕}

หลักธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ เป็นหลักที่ทำให้เข้าถึงความเป็นพระโสดาบัน อันเป็นหลักประกันว่าเราจะไม่ตกอบายภูมิ ๔ คือ นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน การที่พระโสดาบันไม่ตกอบายภูมินี้ เป็นเพราะว่าท่านมีศีล ๕ บริสุทธิ์ และไม่ล่วงศีล ๕ เป็นอันขาด

สรุปว่า ความเพียรทางธรรมของอุบาสก อุบาสิกา ในพระพุทธศาสนา คือ อย่างน้อยขอให้มีความเห็นธรรม เป็นพระโสดาบัน ในปัจจุบันชาตินี้ มีปัญญาเห็นแจ้งในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับเป็นธรรมดา”

ตัวอย่างความเพียรของพระโพธิสัตว์ในทศชาติ “พระมหาชนก” จาก พระราชนิพนธ์เรื่อง “พระมหาชนก” ที่มีทั้งภาคภาษาไทยและภาษาอังกฤษอยู่ในเล่มเดียวกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแปลพระมหาชนกชาดกเสร็จสมบูรณ์ เมื่อ พุทธศักราช ๒๕๑๑ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์ ในโอกาสเฉลิมฉลองกาญจนาภิเษกแห่งรัชกาล เมื่อปี พุทธศักราช ๒๕๑๕ พระราชนิพนธ์พระมหาชนกนี้ มีภาพวาดโดยศิลปินที่มีชื่อเสียงหลายท่าน ที่สำคัญที่สุดคือมีภาพฝีพระหัตถ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือ ภาพวันที่เรือล่ม โดยมีแผนที่อากาศแสดงเส้นทางพายุลมจริงๆ และภาพพระมหาชนกทรงว่ายน้ำ โดยมีนางมณีเมขลาเหาะอยู่เบื้องบน เป็นต้น พระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาชนก ช่วยให้ทุกคนสามารถพิจารณาแนวดำเนินชีวิต ที่เป็นมงคล

พระราชนิพนธ์ "พระมหาชนก" ได้พิมพ์เผยแพร่ออกสู่สายตาผู้อ่านจำนวนมาก จัดพิมพ์โดยบริษัทอัมรินทร์ พริ้นติ้งแอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน) นอกจากนี้เนื้อหาที่ทรงคุณค่าแล้วยังมีภาพวาดประกอบของจิตรกรชื่อดัง ๘ คน คือ จินตนา เปี่ยมศิริ ประหยัด พงษ์ดำ พิชัย นิรันดร์ ปรีชา เกาทอง เถลิ้มชัย โฆษิตพิพัฒน์ ปัญญา วิจิตรนสาร ชีระวัฒน์ คະนะมะ เนติกร ชินโย พิมพ์ลายสีสวยสดใส ทำให้หนังสือน่าอ่านและน่าเก็บรักษาไว้ เรื่องราวในพระราชนิพนธ์ "พระมหาชนก" มีใจความโดยสรุปดังนี้ “พระ มหาชนก เป็นกษัตริย์แห่งกรุงมิลิตา แคว้นวิเทหะ ทรงมีพระราชโอรส ๒ พระองค์ คือ "พระอริกฐชนก" และ "พระโปลชนก" หลังจากพระมหาชนกสวรรคต พระอริกฐชนกได้ขึ้นครองราชย์สมบัติ และทรงแต่งตั้งพระโปลชนกเป็นอุปราช ต่อมาได้เกิดเหตุสู้รบกันระหว่างพระอริกฐชนกและพระโปลชนกอันเนื่องมาจากการ ยุแหย่ของเหล่าอมาตย์ใกล้ชิด พระอริกฐชนก ได้สิ้นพระชนม์ชีพในสนามรบ พระเทวีซึ่งเป็นพระอัครมเหสีกำลังทรงพระครรภ์อยู่จึงได้หลบหนีออกจากกรุงมิลิตามุ่งหน้าสู่นครจัมปาละและต่อมาได้ประสูติพระโอรสซึ่งมีวรรณะดังทอง พระเทวีได้ขนานนามพระโอรสเหมือนพระอัยกาว่า "มหาชนกกุมาร" พระมหาชนก

^{๓๕}ที่.ปว. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๕๖.

ทรงทราบเรื่องเกี่ยวกับพระบิดาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์จึงตั้งพระทัยเสด็จฯ ค้าขายยังเมืองสุวรรณภูมิ เพื่อให้ได้ทรัพย์เพื่อทำการทวงสมบัติคืน จึงทรงนำพวกพาณิชประมาณ ๓๐๐ คนขึ้นเรือเดินทางออกสู่มหาสมุทร ซึ่งเป็นวันเดียวกับที่พระโปลชนกทรงประจวบ เมื่อเรือแล่นไปได้ ๓ วัน ไกลประมาณ ๓๐๐ โยชน์ ก็เจอคลื่นยักษ์จนเรืออัปปาง และวันนั้นก็เป็นที่พระโปลชนกสวรรคต

พระมหาชนกทรงว่ายน้ำข้าม มหาสมุทรอยู่ ๓ วัน เทพธิดาชื่อ "มณีเมขลา" ผู้ดูแลรักษาสัตว์ทั้งหลายผู้ประกอบด้วยคุณความดี ไม่ให้ตามในมหาสมุทรก็ตรวจตราพบ จึงเหาะมาทดลองความเพียรโดยถามพระมหาชนกว่าเมื่อมองไม่เห็นฝั่งแล้วจะพยายาม ว่ายอยู่ทำไมพระมหาชนกตรัสตอบว่า "เรา ไตร่ตรองเห็นปฏิปทาแห่งโลก และอานิสงส์ แห่งความเพียร เพราะฉะนั้นถึงจะมองไม่เห็นฝั่ง เราก็ต้องพยายามว่ายอยู่ท่ามกลางมหาสมุทร และ "เราทำความพยายามแม้ตายก็จักฟื้นครหา บุคคลเมื่อกระทำความเพียร แม้จะตายก็ชื่อว่าไม่เป็นหนี้ในระหว่างหมู่ ญาติ เทวดา และบิดา มารดา อนึ่ง บุคคลเมื่อทำกิจอย่างลูกผู้ชาย ย่อมไม่เคียดร้อในภายหลัง" นางมณีเมขลาจึงได้กล่าวทดลองความเพียรของพระมหาชนกอีกหลายประการ จนได้ประจักษ์ในความเพียรของพระองค์ จึงได้อุ้มพาเหาะไปในอากาศจนถึงเมืองมิลิตา ด้วยความเพียรและปัญญา ทำให้พระมหาชนกสามารถตอบปัญหา ๔ ข้อ ที่พระโปลชนกทิ้งไว้ก่อนสวรรคตได้ และได้อภิเษก กับ "สิวลีเทวี" พระธิดาองค์เดียวของพระโปลชนก ตลอดจนได้ครองกรุงมิลิตา และต่อมาได้ทรงตั้งสถาบันการศึกษาขึ้น ชื่อว่า "ปุทะเลียมหาวิทยาลัย"^{๓๖}

พระมหาชนกเป็นเรื่องอดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า “ชาดก” ซึ่งเรื่องพระมหาชนกเป็นชาดกเรื่องหนึ่งในจำนวนชาดก ๑๐ เรื่องที่เรียกว่าทศชาติซึ่งอยู่ในนิบาตชาดก หมายถึงชาดกในพระไตรปิฎก นิบาตชาดกอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๗ และเล่มที่ ๒๘ คือ พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกายชาดก พระไตรปิฎกฉบับหลวงภาษาไทย เรื่องพระมหาชนก อยู่ในหมวดมหานิบาตชาดก ซึ่งชาดกในหมวดนี้ประกอบด้วยพระคาถาตั้งแต่ ๘๐ คาถาขึ้นไป เป็นชาดกที่มีพระคาถามากที่สุดในจำนวนชาดกทั้งหลาย

ชาดกทั้ง ๑๐ เรื่องหรือทศชาติเป็นเรื่องที่คนไทยรู้จักกันทั่วไปมากกว่าชาดกเรื่องอื่น ๆ ในพระไตรปิฎกที่มีจำนวนถึง ๕๔๗ เรื่อง คนไทยนิยมเรียกว่าพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ ชาดกทั้ง ๑๐ เรื่อง ได้แก่ เตมียชาดก มหาชนกชาดก สุวณณสามชาดก เนมิราชชาดก มโหสถชาดก ภูริทัตตชาดก จันทกุมารชาดก มหานารทกัสสปชาดก วิรุทธชาดก และมหาเวสสันดรชาดก

^{๓๖}วรนุช อุษณกร. ในหลวงผู้ทรงพระอัจฉริยภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 1, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2544.), หน้า ๒-๒๕.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงนำเรื่องมหานกชาดกมาแปลเป็นภาษาอังกฤษ สาเหตุที่ทรงเลือกแปลชาดกเรื่องนี้เนื่องจากพระองค์ได้ทรงสดับพระธรรมเทศนาของสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (วิน ชนมฺสาโร มหาเถร) วัดราชผาติการาม ตอนพระมหานกเสด็จทอดพระเนตรพระราชอุทยานในกรุงมิลิตา ด้วยความสนพระราชหฤทัยจึงทรงศึกษาค้นคว้าเรื่องพระมหานกในพระไตรปิฎกและทรงแปลเป็นภาษาอังกฤษขึ้น โดยทรงดัดแปลงให้เหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแปลเรื่องพระมหานกเสร็จสมบูรณ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๑ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์ในวโรกาสเฉลิมฉลองกาญจนาภิเษกแห่งรัชกาล

จากพระราชนิพนธ์เรื่องพระมหานกในรูปหนังสือแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์พระมหานกเป็นฉบับการ์ตูน เพื่อให้เหมาะสำหรับเด็กและเยาวชนในการศึกษาทำความเข้าใจ อีกทั้งยังทรงให้มีการจัดพิมพ์เป็นฉบับอักษรเบลล์เพื่อให้คนพิการทางตาได้อ่านชาดกเรื่องพระมหานกเป็นเรื่องที่มุ่งเน้นให้เห็นความสำคัญของความเพียร อันเป็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ขึ้นเพื่อให้ผู้อ่านได้มีความเพียรเฉกเช่นพระมหานก ดังนั้นพวกเราพสกนิกรชาวไทยทุกคนจึงควรประพฤติปฏิบัติตนเยี่ยงพระมหานก อันจะนำไปสู่ ความเจริญของชีวิต^{๓๖}

๒.๒.๒ ความเพียรในบริบทของนักบวช

ภิกษุที่ประกอบความเพียร ต้องขยันในการเดินจงกรม นั่งสมาธิ หรือมีสติอยู่ทุกอิริยาบถ คอยเอาใจใส่การปฏิบัติของตนเป็นอย่างดี トラบใดที่ตนยังไม่บรรลุเป็นพระอรหันต์ จึงไม่ควรเกียจคร้านการปฏิบัติธรรม เพราะความเกียจคร้าน ย่อมทำให้บรรลุมรรคผล นิพพาน เป็นของเนิ่นช้า ดังนั้น ความเกียจคร้านการปฏิบัติธรรม ก็นับเป็นอุปสรรคอันหนึ่ง ของการประกอบความเพียร เช่นเดียวกัน พระพุทธองค์ จึงตรัสข้ออ้างของผู้เกียจคร้านไว้ ๘ ประการ คือ

๑. เราจักต้องทำงาน เมื่อเราทำงาน ย่อมทำให้เมื่อยล้า ขอนอนก่อน แล้วเรอก็นอน
๒. การงานเราก็ทำเสร็จแล้ว ทำให้เกิดความเหน็ดเหนื่อย ขอนอนพักผ่อนก่อน
๓. หนทางที่เราต้องเดิน เมื่อเราเดินทาง มีความเหน็ดเหนื่อย ขอนอนพักก่อน
๔. เมื่อเราเดินทางแล้ว พอเดินอยู่ ก็รู้สึกเหน็ดเหนื่อย ขอนอนพักก่อน
๕. เราเที่ยวบิณฑบาตในบ้าน หรือนิคม ไม่ได้อาหาร ทำให้กายเหนื่อย ขอนอนก่อน

^{๓๖} ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา, พระมหานก-The story of Mahajanaka, กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๕), หน้า ๓๕.

๖. เราที่ขบิณฑบาตในบ้านหรือนิคม ได้อาหารแล้ว ทำให้เหนื่อย ขอนอนก่อน
๗. อาหารเล็กน้อยเกิดขึ้นแก่เรา มีข้ออ้าง มีเหตุผล เพื่อจะนอน จึงนอนก่อน
๘. เมื่อหายจากโรคแล้ว กายของเรายังอ่อนเพลียอยู่ ไม่ควรทำอะไร ขอนอนก่อน^{๓๘}

ภิกษุผู้ปฏิบัติธรรม ถ้าหากว่ามีความเกียจคร้านการปฏิบัติ โดยอ้างเหตุผลเหล่านี้ เพื่อที่ตนเองจะได้มีความชอบธรรม ในการนอนแล้ว การปฏิบัติธรรม ย่อมไม่ก้าวหน้าอย่างแน่นอน เพราะว่า การนอนข้อมทำให้จิตเฉื่อยชา ไม่กระปรี้กระเปร่า จึงเป็นธรรมเครื่องเน้นช้าอย่างยิ่ง

พระสงฆ์ผู้มีความเพียรไม่ย่อท้อต่อความเจ็บปวด ความเจ็บปวด ความเหนื่อยยากและความทุกข์ทรมาน ในอดีตครั้งพุทธกาลเช่นพระจกขุบาล ที่ข้อมเสียนัยน์ตาทั้งสองข้าง แล้วสามารถบรรลุธรรมได้ ยังมีพระสงฆ์อีกจำนวนมากทั้งในอดีตครั้งพุทธกาลและในอดีตหลังพุทธกาล ที่บำเพ็ญเพียรจนประสบความสำเร็จ

หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ผู้ได้ชื่อว่า เป็นจอมทัพนครแห่งรัตน โกสินทร์ ต้นแบบพระแท้แห่งพุทธกาล ผู้ถักทอเครือข่ายพระป่าให้ครอบคลุมทั่วหล้าผู้เป็นแบบอย่างในการรักษาสิกขาบทชนิดเอาชีวิตเข้าแลก ผู้อุ้มบารมีธรรมอย่างเอกอุ ผู้เป็นแสงอาทิตย์ฉายกล้าไปทั่วอาณาเขตพุทธแดนไทย ให้ลูกหลานสืบทอดผ่านกาลสมัยรุ่นแล้วรุ่นเล่า มีศิษยานุศิษย์มากมาย ก็ผ่านการบำเพ็ญเพียรมาอย่างหนัก ที่สุดก็บรรลุธรรมเข้าถึงธรรม และเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างได้ผลและมีประสิทธิภาพยิ่ง

๒.๓ จุดมุ่งหมายของการทำความเพียร

จุดประสงค์ของความเพียรคือเพื่อแสวงหาประโยชน์ การละบาป เจริญธรรมที่ควรเจริญ ให้เป็นไปพร้อมทั้งกายและจิต บากบั่นให้คุณธรรมเพื่อการข้างหน้า ทั้งเป็นคุณธรรมที่อาจฝ่าฟันอุปสรรคอันเกิดขึ้นในปัจจุบันเสียได้ ความสำเร็จประโยชน์ย่อมมีผลแผ่ไพศาล ซึ่งคุณธรรมการกชนจะพึงริบกระทำเสียแต่วันนี้ มีตนมีกิจธุระจะพึงทำโดยแท้

๒.๓.๑ ความเพียรเพื่อเป้าหมายในบริบทแห่งโลกีย์

แนวการปฏิบัติตามความเพียร เป็นแนวการปฏิบัติ ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ให้ปฏิบัติเพื่อขุดเกลากิเลส ถึงอย่างนั้น เราก็สามารถนำมาใช้ ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้สำหรับบุคคลทั่วไป เพราะทำให้บุคคลนั้น ลดการดำเนินชีวิตที่ฟุ้งเฟ้อ ที่ไม่จำเป็นออกไป คงอยู่แต่สิ่งที่จำเป็นสำหรับให้มีชีวิตอยู่ เพราะในปัจจุบัน บุคคลโดยมากใช้ชีวิตที่ฟุ้งเฟ้อ ทำให้ต้องแสวงหาสิ่งต่างๆ มา

^{๓๘}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๔/๓๔๑ - ๓๔๒.

ปรนเปรอมากเกินไป ทำให้ร่างกายต้องทรากตรำในการทำงานหนัก เพื่อสิ่งที่ไม่จำเป็น จนร่างกายเจ็บป่วย ทำให้จิตใจเป็นทุกข์ด้วย ดังมีรายละเอียดเกี่ยวกับการใช้ในปัจจุบัน คือ การงดเว้นอบายมุข

ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เมื่อกล่าวถึงการสำรวมอินทรีย์ ที่สามารถใช้ได้เพื่อเป้าหมายในบริบทแห่งโลกีย์ พระพุทธองค์ ทรงสอนให้ไม่ข้องแวะในอบายมุข ทั้ง ๖ ประการ^{๓๕} คือ

๑. การหมกมุ่นในการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัย
๒. การหมกมุ่นในการเที่ยวไปตามตรอกซอกซอย ในเวลากลางคืน
๓. การเที่ยวดูมหรสพ มีการแสดง ละคร ดนตรีที่โหน ไปที่นั่น
๔. การหมกมุ่นในการเล่นการพนันอันเป็นเหตุแห่งความประมาท
๕. การหมกมุ่นในการคบคนชั่วเป็นมิตร
๖. การหมกมุ่นในความเกียจคร้านทำงาน

การที่ไม่ข้องแวะในอบายมุขทั้ง ๖ ประการ จัดว่าเป็นการสำรวมอินทรีย์ เพราะเป็นการไม่คะนอง ภาย วาจา ใจ บุคคลที่ประพฤติในอบายมุขเหล่านี้ ได้ชื่อว่า บำเพ็ญเพื่อความเป็นคนพาล เพราะคนพาลมีลักษณะ ๓ ประการ คือ คนพาลชอบคิด แต่เรื่องที่คิดชั่ว พูดแต่คำที่พูดชั่ว ทำแต่กรรมที่ทำชั่ว ส่วนคนที่ไม่ข้องแวะกับอบายมุขเหล่านี้ ก็ได้ชื่อว่า บำเพ็ญตนเพื่อความเป็นบัณฑิต เพราะบัณฑิตมีลักษณะ ๓ ประการ คือ บัณฑิตมักคิด แต่เรื่องที่ดี พูดแต่คำที่ดี ทำแต่กรรมที่ดี^{๓๖} พระพุทธองค์ จึงตรัสว่า การคบบัณฑิต ไม่คบคนพาล ถือว่า เป็นมงคลชีวิต^{๓๗}

การสำรวมอินทรีย์นั้น มีความสำคัญอยู่ที่ความไม่ยินดี ยินร้ายในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธัมมารมณฺ์ แต่อบายมุขเหล่านี้ เมื่อบุคคลใดประพฤติแล้ว ย่อมส่งเสริมให้เกิดความยินดี ยินร้าย ไม่ทางตรงก็ทางอ้อม หรือส่งเสริมให้เกิดความยินดี ยินร้ายหนักขึ้นอีกหลายเท่า อบายมุขเหล่านี้ จึงได้ชื่อว่า เป็นบ่อเกิดของความเสื่อม เพราะทำให้บุคคลที่ประพฤติอยู่ ให้เสื่อมจากคุณงามความดี ตกไปสู่ที่ไม่มีความเจริญทั้งในโลกนี้ และโลกหน้า

อีกอย่างหนึ่ง รากะ โทสะ โมหะ ย่อมเกิดขึ้นโดยง่ายในจิตใจ ทำให้บุคคลนั้นมีการทำผิดศีลธรรม ทางกาย วาจา ใจ แต่ถ้าบุคคลใดไม่ประพฤติ หรือข้องแวะกับอบายมุข ๖ อย่างนี้แล้ว บุคคลนั้นก็ได้ชื่อว่า มีการสำรวมระวังในทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ผลอสติ มีสติสัมปชัญญะอยู่เสมอ มีการฝึกฝนอบรมตนในศีลและธรรม ทำให้เกิดความงอกงาม มีความเจริญต่อไป

^{๓๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๗/๒๐๒.

^{๓๖} มหามกุฏราชวิทยาลัย, *มงคลตัดทิปนี แพล เล่ม ๑*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑ - ๒๒.

^{๓๗} จ.บุ. (ไทย) ๒๕/๓/๗.

๒.๓.๒ ความเพียรเพื่อเป้าหมายในบริบทแห่งโลกุตระ

เมื่อก้าวถึงระดับจริงสูงสุดแล้ว ก็คือ การชำระจิตใจให้ขาวอบ มีความหลุดพ้นจากกิเลส หรือเข้าถึงโลกุตระธรรม การประกอบความเพียร ด้วยการเดินจงกรมและนั่งสมาธิ จึงเป็นวิธีหนึ่งตามหลัก อปัณณกปฏิบัติ ที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ให้ยึดถือปฏิบัติ เพื่อให้จิตหลุดพ้นจากกิเลส มองเห็นสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริง แต่ในขณะที่เดียวกัน เมื่อก้าวโดยละเอียดแล้ว การประกอบความเพียร ซึ่งเป็นหลักภาวนา สามารถจำแนกได้เป็น ๔ อย่าง^{๔๒} คือ

๑. กายภาวนา หมายถึง การเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้ง ๕ ด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม

๒. สីลภาวนา หมายถึง การเจริญเจริญ พัฒนาการประพฤติ การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียน หรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ดี

๓. จิตตภาวนา การเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคง เจริญงอก งามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่นมีเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร อดทน มีสมาธิ มีความเบิกบานแจ่มใส

๔. ปัญญาภาวนา การเจริญปัญญา พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญาให้รู้เข้าใจวิงทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้ง โลกและชีวิตตามความเป็นจริง

การภาวนา ทั้ง ๔ อย่างนี้ จึงเป็นการอบรม เพื่อให้จิตมีความหลุดพ้น โดยเฉพาะ ฉะนั้นจึงต้องมีการศึกษาและปฏิบัติให้ครบบริบูรณ์ เพราะว่าผู้ใดได้เจริญภาวนาทั้ง ๔ ประการนี้ครบบริบูรณ์แล้ว ผู้นั้นย่อมเป็นพระอรหันต์ พระพุทธศาสนาถือว่า การบรรลุเป็นพระอรหันต์นั้น ต้องปฏิบัติตามลำดับในไตรสิกขา ดังที่พระบรมศาสดาทรงไว้ว่า “ธรรมวินัยนี้ มีการศึกษาไปตามลำดับ มีการบำเพ็ญไปตามลำดับ มีการปฏิบัติไปตามลำดับ ไม่ใช่มีการบรรลุหรือหลุดโดยทันทีเหมือนมหาสมุทรต่ำไปโดยลำดับ ลาดไปโดยลำดับ ลึกลงไปโดย ลำดับ ไม่ลึกชั้นดังไปทันที”^{๔๓}

๒.๔ ตัวอย่างความเพียรของบุคคลในสมัยพุทธกาล

พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาประเภทอเทวนิยม ไม่สอนเรื่องเทพเรื่องพระเจ้าการสร้างโลกของเทพเจ้า แต่พระพุทธศาสนาก็ไม่ปฏิเสธเรื่องเทพหรือเทวดา ให้รายละเอียดถึงเทพและ

^{๔๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : สือตะวัน, ๒๕๔๕), หน้า ๕๓.

^{๔๓} อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๑๕/๒๔๘.

เทวดามีภพภูมิอย่างไร เทวดาเหล่านั้น มีระดับมาจากอะไร และบุคคลจะเกิดเป็นเทวดาได้อย่างไร ต้องบำเพ็ญเพียรธรรมข้อใด และบำเพ็ญอย่างไร สิ่งเหล่านี้มีรายละเอียดอยู่ในพระพุทธศาสนา พร้อมกับการสอนเรื่องกฎแห่งกรรม ใครทำความดีมาก ผลของความดีก็จะส่งผลในทางดี เกิดในภพภูมิที่ดี มีความเจริญงอกงามในอาชีพ และประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน สอนเรื่องการทำความดี ซึ่งสิ่งเหล่านี้ต้องใช้ความเพียรจึงจะบังเกิดผล หลักธรรมที่ทำให้คนเราสามารถเลือกภพภูมิที่จะไปเกิดได้ มีกล่าวไว้ชัดเจนในพระไตรปิฎก หลักธรรมนี้มีสี่ประการ คือ ศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา หรือที่เรียกว่า สัมปรายกัตถประโยชน์ บุคคลที่อยากจะไปเกิดพบกับอีก เช่น สามิภรรยา ญาติพี่น้อง มิตรสหาย ถ้าต้องการไปเกิดด้วยกันพบกับอีกในชาติต่อไปได้อยู่ร่วมกันอีก ก็ต้องมีหลักธรรมสี่ประการนั้นเสมอเท่าเทียมกัน

๒.๔.๑ ความเพียรของพระพุทธเจ้า

ในการทำให้ผู้อื่นเข้าถึงธรรมนี้ ถือว่าต้องใช้ความพยายามอุตสาหะอย่างมาก ดังจะเห็นได้ในคราวที่พระพุทธเจ้า ทรงโปรดชฎิลอุรุเวลกัสสปะ พร้อมทั้งบริวาร พระองค์ต้องต่อสู้กับมานะทิฐิของชฎิลเจ้าลัทธินี้เป็นอันมาก เพราะถือตัวว่า พระองค์ไม่ได้เป็นพระอรหันต์เหมือนตนเอง ชฎิลอุรุเวลกัสสปะนี้ เมื่อพระองค์ทรงแสดงปาฏิหาริย์ให้ดู แล้วเกิดความเลื่อมใส แต่ก็ยังไม่ยอมรับ เช่น ในเวลาที่พระองค์ทรงทรมานพญานาค แล้วจับพญานาคให้ขดในบาตร แสดงให้ อุรุเวลกัสสปะดู เมื่อดูแล้วก็เลื่อมใส แต่มักจะคิดว่า “พระมหาสมณะ มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากจริง ถึงกับครอบงำเดชของพญานาคที่ดุร้าย มีฤทธิ์ เป็นอสรพิษ มีพิษร้ายได้ด้วยเดช ของพระองค์ แต่ไม่เป็นพระอรหันต์เหมือนเราแน่”^{๔๔}

เมื่อชฎิลยังมีมานะอยู่ พระองค์จึงทำปาฏิหาริย์ต่างๆ ให้ดูเพื่อให้เกิดความเลื่อมใส เช่น ทำให้ฟ้าฟืนได้ ทำให้ก่อไฟได้ ทำให้ไฟดับได้ ทำให้น้ำไม่ท่วม เป็นต้น ถึงอย่างนั้น ก็ยังไม่ยอมละมานะทิฐิอีก จนกระทั่งพระองค์ตรัสเพื่อให้สลคใจว่า “กัสสปะ เธอไม่ใช่พระอรหันต์แน่ ทั้งยังไม่ถึงอรหัตมรรค แม้ปฏิปทาของเธอ อันจะเป็นเหตุให้เป็นพระอรหันต์ หรือถึงอรหัตมรรคก็ยังมี”^{๔๕} ถึงเวลานี้ จึงยอมรับ และฟังคำสอนของพระองค์ เมื่ออุรุเวลกัสสปะได้เลื่อมใสขอบวชแล้ว ก็ทำให้บริวาร และน้องอีก ๒ คน รวมทั้งบริวารเลื่อมใสด้วย ทั้งหมดได้ทูลขอบวชกับพระองค์ เมื่อบวชแล้ว พระองค์ทรงพาไปที่คยาสี่ประเทศ ตรัสอาทิตตปริยายสูตรให้ฟัง เมื่อฟังเทศนาจบ พระภิกษุทั้งหมด รวม ๑๐๐๓ รูป ก็ได้บรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์

^{๔๔}วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๘/๔๕.

^{๔๕}วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๑/๖๑.

๒.๔.๒ ความเพียรของพระเจ้าเอกบุรุษเจ้าและพระอรหันตสาวก

พระสาวกทั้งหลายเป็นผู้ถึงแล้วซึ่งโลกุตตรธรรม เป็นผู้ปรารถนาคความเพียรอย่างแรงกล้าตามรอยพระพุทธรเจ้า ในอังกุตรนิกาย เอกกนิบาต พระพุทธรเจ้าตรัสสรรเสริญพระโสณโกปิวิสเถระ^{๔๖} ว่าเลิศกว่าภิกษุสาวกทั้งหลาย ผู้ปรารถนาคความเพียร การปรารถนาคความเพียร เป็นสิ่งที่พระอรียสงฆ์สาวก ทั้งพระเถระ พระเถรี ในสมัยพุทธกาล ได้ปฏิบัติมาแล้ว ทำให้ท่านเหล่านั้นหลุดพ้นจากทุกข์ เข้าถึงนิพพาน ประวัติของพระเถระ พระเถรี ผู้ทำคความเพียร ซึ่งปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเหล่านี้ ถือว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่า ในทางให้กำลังใจแก่อนุชนรุ่นหลังอย่างมาก เพราะก่อนที่ท่านเหล่านั้นจะได้มาบวช แล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมนั้น ล้วนมีอุปสรรค มากบ้าง น้อยบ้าง บางองค์ท่านก็มีอุปสรรคเหมือนกับในสมัยปัจจุบันนี้ แต่ท่านก็สามารถแก้ปัญหาเหล่านั้นได้ และทำคความเพียรอย่างต่อเนื่อง จนทำให้ท่านได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ ในเวลาไม่นาน

ฉะนั้น ประวัติของพระสาวกแต่ละองค์ผู้บำเพ็ญเพียร จึงมีคุณค่าควรแก่การศึกษาและปฏิบัติตามปฏิปทาของท่านเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะทำให้เราไม่เสียเวลา หรือหลงทางไปกับการปฏิบัติที่ผิด เพราะท่านได้ปฏิบัติมาก่อนแล้ว ผู้วิจัยหวังว่า การนำเสนอตัวอย่างการประกอบคความเพียรของท่านโดยสังเขปนี้ จะเป็นแนวทางปฏิบัติ เพื่อเป็นแบบอย่าง ให้อนุชนรุ่นหลังได้ปฏิบัติตามท่าน ดังมีตัวอย่างต่อไปนี้

พระมหาโมคคัลลานเถระ

พระมหาโมคคัลลานเถระ เดิมชื่อว่า โกลิตะ ได้ออกบวชพร้อมกับพระสารีบุตรเถระ ชื่อเดิมว่า อุปติสสะ ในสมัยที่ท่านยังบวชเป็นปริพาชกอยู่นั้น ท่านได้ฟังธรรมจากอุปติสสปริพาชก ได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน ต่อมาท่านทั้งสองได้มาเฝ้าพระพุทธรเจ้าที่วัดเวฬุวัน และได้ทูลขอบวช พระองค์ทรงบวชให้ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา ภายหลังจากบวชแล้ว ท่านได้ไปบำเพ็ญเพียรสมณธรรม อยู่ที่หมู่บ้านกัลลวาลมุตตคาม แคว้นมคธ แต่ท่านได้นั่งโงกงวงอยู่จนไม่สามารถบำเพ็ญเพียรได้ พระพุทธรองค์ ทรงทราบตลอดเวลา จึงเสด็จมาประทานอุบายแก้งวงให้ ตรัสว่า^{๔๗}

๑. ไม่ควรกำหนด คิดพิจารณา ถึงสิ่งทำให้เกิดความง่วงนอน
๒. หากยังไม่หายง่วงอีก ฟังตริกครองพิจารณาธรรมตามที่ได้สดับมา ได้เล่าเรียนมา
๓. หากยังไม่หายง่วงอีก ฟังสาธยายธรรมตามที่ได้สดับมา ได้เล่าเรียนมาโดยพิสดาร
๔. หากยังไม่หายง่วงอีก ฟังยอนชองหูทั้ง ๒ ข้าง ใช้มือบีบนิ้วคิ้ว
๕. หากยังไม่หายง่วงอีก ฟังลูกขี้ไต้ย่น ใช้น้ำลูบตา เหลียวคูกุทิส แหงนคูดานักษัตร

^{๔๖} อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๐๕/๒๗.

^{๔๗} อัง.สตตก. (ไทย) ๒๓/๖๑/๑๑๖ - ๑๑๗.

๖. หากยังไม่หายง่วงอีก พึงทำการกำหนดถึงแสงสว่าง ตั้งสัญญาว่า เป็นกลางวันไว้ คือกลางวันเป็นอย่างไร กลางคืนก็เป็นอย่างนั้น กลางคืนเป็นอย่างไร กลางวันก็เป็นอย่างนั้น มีใจเปิดเผย ไม่มีอะไรหุ้มห่อ ทำจิตให้โปร่งใส

๗. หากยังไม่หายง่วงอีก พึงอธิษฐานจงกรม กำหนดหมายเดินกลับไปกลับมา ส้ารวมอินทรีย์ภายใน มีใจไม่คิดไปภายนอก

๘. หากยังไม่หายง่วงอีก ก็ควรนอนคุดราษสีห์ โดยตะแคงข้างขวา ซ้อนเท้าหล่อมเท้า มีสติสัมปชัญญะ กำหนดหมายว่าจะลุกขึ้นไว้ในใจ พอตื่นก็รีบลุกขึ้นด้วยตั้งใจว่า “เราจักไม่หาความสุขในการนอน ไม่หาความสุขในการเอกเขนก ไม่ประกอบความสุขในการหลับ”

พระอานนทเถระ

พระอานนทเถระ ท่านเกิดในวรรณะกษัตริย์ ตระกูลศากยะ เป็นโอรสของพระเจ้าอมิโตทนะกับพระนางกิสาคโคตมี ท่านเกิดวันเดียวกับพระพุทธเจ้า จึงเป็นสหชาติคือ ผู้เกิดพร้อมกับพระพุทธเจ้า มีพระสหายสนิท คือ เจ้าชายภัททิยะ เจ้าชายอนรุทธะ เจ้าชายภคฺ เจ้าชายกิมพิละ^{๔๘} พระอานนท์ ได้ออกบวชพร้อมกับพระภัททิยะ พระอนรุทธะ พระภคฺ พระกิมพิละ พระเทวทัต พระอุบาลี ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้า เสด็จไปโปรดพระประยูรญาติแล้ว ทรงพาพระสาวกกลับมาประทับที่อนุปิยอัมพวัน เจ้าชายภัททิยะได้ชักชวนองค์อื่น ๆ ออกบวชด้วย เพราะพระญาติผู้ใหญ่ได้ถามว่า ทำไมจึงไม่ออกบวช เพราะพระญาติองค์อื่น ๆ ได้ออกบวชหมดแล้วท่านได้รับบรรพชาและอุปสมบท โดยมีพระเพ็ญฐิสเถระเป็นพระอุปัชฌาย์ “เมื่อท่านยังเป็นพระนวกะอยู่นั้น ได้ฟังธรรมจากพระปุลณมันตานีบุตรเถระ ทำให้บรรลุโสดาปัตติผล^{๔๙} ท่านได้เป็นพระโสดาบันนานถึง ๔๒ ปี และได้เป็นพุทธอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้า ได้ติดตามพระองค์ไปทุกหนทุกแห่งเป็นเวลา ๒๕ ปี^{๕๐} ท่านได้ทำหน้าที่นี้อย่างดี จนพระพุทธองค์ทรงสรรเสริญการทำหน้าที่อุปัฏฐากของท่านว่า “ในอดีตกี้ดี ในอนาคตกี้ดี ภิกษุที่ทำหน้าที่อุปัฏฐากพระสัมมาสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่จัดว่าเป็นผู้อุปัฏฐาก ผู้ยอดเยี่ยมก็เหมือนอานนท์ของเราเอง”^{๕๑}

พระพุทธองค์ ก่อนที่จะปรินิพพาน ได้ทรงพยากรณ์ไว้ว่า ท่านจะได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ โดยตรัสว่า “อานนท์ เธอได้ทำบุญไว้แล้ว จงประกอบความเพียรเข้าเถิด เธอจะเป็นผู้สิ้นอา

^{๔๘} บรรณจบ บรรณรุจิ, อสีติมหาสาวก, หน้า ๑๕๔.

^{๔๙} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๔/๔๘.

^{๕๐} ตี.ข. (ไทย) ๑๓/๘๓/๑๔๒.

^{๕๑} จุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๐๔๔/๕๑๐.

^{๕๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๘/๑๕๕.

สวาทโดยเร็ว”^{๕๓} เมื่อพระพุทธองค์ เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว คณะสงฆ์มีมติให้ทำสังคายนาพระธรรมวินัย เพื่อให้พระพุทธานุศาสนานั้นคง มีพระมหากัสสปเถระเป็นประธาน พระมหากัสสปเถระได้คัดเลือกพระอรหันต์ จำนวน ๔๙๙ องค์^{๕๔} ซึ่งล้วนแต่ได้วิชา ๓ อภิญญา ๖ ปฏิสัมภีธา ๔ เพื่อเข้าร่วมทำสังคายนา แต่ยังมีขาดอีกเพียงรูปเดียว เพราะเพื่อไว้ให้พระอนันท์ แต่เนื่องจากท่านเป็นเพียงพระโสดาบัน จึงมีข้อแม้ว่าต้องบำเพ็ญเพียร เพื่อให้บรรลุเป็นพระอรหันต์เสียก่อน จึงจะเข้าร่วมทำสังคายนาได้ เหตุที่ทำให้ต้องเลือกท่าน เพราะว่าเป็นผู้ทรงจำพระธรรมวินัยไว้มากที่สุด หลังจากที่ท่านได้รับทราบมติของที่ประชุมคณะสงฆ์แล้ว ท่านก็เร่งบำเพ็ญเพียรอย่างหนัก ด้วยการเจริญ กายคตาสติ คือ ตั้งสติกำหนดอาการ ๓๒ ในร่างกาย รวมทั้งการเคลื่อนไหวอริยาบถ ขณะเดินจงกรม แต่ก็ไม่ได้บรรลุอรหัตผล หรือแม้แต่บรรลุผลขั้นต่อไปใดๆ เพราะท่านปฏิบัติเคร่งครัดเกินไป จนจิตฟุ้งซ่าน แต่ในคืนที่จะบรรลุอรหัตผลนั้น ท่านคิดได้ว่า ปฏิบัติไม่ถูก จึงคิดบำเพ็ญเพียรแต่พอเหมาะ ไม่ตึงเกินไป ไม่หย่อนเกินไป แต่ก็ไม่ทอดทิ้ง เพราะท่านได้รับพุทธพยากรณ์แล้วว่า จะได้บรรลุเป็นพระอรหันต์แน่นอน ทำให้ท่านมีกำลังใจในการปฏิบัติธรรมต่อไป

เพื่อให้จิตคลายความฟุ้งซ่านก่อน ท่านจึงลงจากที่จงกรม และได้เข้าห้อง เมื่อท่านนั่งบนเตียงสักครู่หนึ่ง ครั้นแล้วจึงเอนกายลง ด้วยตั้งใจว่า จักนอนพักผ่อนสักครู่หนึ่ง พอยกเท้าพ้นจากพื้น แต่ศีรษะยังไม่ทันถึงหมอน ในระหว่างนี้เอง จิตของท่านก็หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย ท่านได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ พระเถระ ได้รับยกย่องเอตทัคคะ จากพระพุทธเจ้า ๕ ประการ คือเป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นพหูสูต (ได้เล่าเรียน ทรงจำพระธรรมวินัยไว้มาก)^{๕๕} ผู้มีสติ (สามารถทรงจำพระพุทธพจน์ได้เป็นเลิศ)^{๕๖} ผู้มีมติ (จดจำที่มาของพระพุทธพจน์ได้หมดทุกบท แม้จะมีถึงหกหมื่นบท ก็ทรงจำ ได้ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ไม่ลืม ผู้มีฉิฉิ (เพียรเรียน เพียรสาธยาย เพียรทรงจำพระพุทธพจน์ และเพียรอุปัฏฐาก) ผู้เป็นอุปัฏฐาก^{๕๗}

พระมหาปิ่นถกเถระ

พระมหาปิ่นถกเถระ ท่านมีน้ององค์หนึ่ง ชื่อว่า พระจูฬปิ่นถก ตอนเป็นเด็ก ท่านได้อยู่กับราชคหเศรษฐีผู้เป็นตา เมื่อตาไปฟังธรรม ท่านได้ไปด้วย พระบรมศาสดาตรัสขอท่านจากราชคหเศรษฐี ๆ ก็อนุญาต ท่านได้บวชเป็นสามเณรก่อน เมื่ออายุครบ ๒๐ ปี จึงได้บวชเป็นพระ

^{๕๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๓/๑๕๕.

^{๕๔} วิ.จ. (ไทย) ๓/๔๓๓/๓๗๖.

^{๕๕} อญ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๑๕/๒๕.

^{๕๖} อญ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๒๐/๒๕.

^{๕๗} อญ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๒๓/๒๕.

เมื่อบวชเป็นพระแล้ว ท่านได้กระทำความเพียรคือ เจริญโยนิโสมนสิการ คือกำหนดนามรูปเป็น อารมณ์อย่างลึกซึ้ง จนกระทั่งได้บรรลุรูปฌาน ๔ ออกจากอรุณนันทน์แล้ว ก็เจริญวิปัสสนาต่อ ด้วยการพิจารณาองค์ฌานจนเกิดความรู้แจ้ง ได้บรรลุอรหัตผล

พระเถระได้ตั้งปณิธาน มีความมุ่งมั่นในการทำ ความเพียร โดยปรารถนาไว้ว่า “เมื่อเรายังถอนลูกศร คือตัณหาขึ้นไม่ได้ เราไม่พินิจเปล้าแม่เพียงครูเดียว”^{๔๘} ปรมัตถทีปนี กล่าวเพิ่มเติมว่า ครั้นตั้งปณิธานอย่างนั้นแล้ว ท่านก็เจริญวิปัสสนาอยู่ทั้งคืน ด้วยการขึ้นกับการเดินจงกรมเท่านั้น (ไม่นอน)^{๔๙} ในเวลาใกล้รุ่งพอพระอาทิตย์ขึ้น ท่านก็ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์^{๕๐} พระมหาปิ่นถกเถระ ท่านได้รับยกย่องเอตทัคคะจากพระพุทธเจ้าว่า เป็นผู้ฉลาดในสัญญาวิภู^{๕๑} (ปัญญาวิมุตติ)

พระจักษุपालเถระ^{๕๒}

พระจักษุपालเถระนี้ ได้เกิดในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า สิทธัตถะ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพาน มหาชนกำลังทำการฉลองพระสถูปอยู่ ท่านได้ถือเอาดอกไม้ไปบูชาพระสถูป ด้วยบุญกรรมนั้น จึงทำให้ท่านเกิดในเทวโลก ท่านได้ท่องเที่ยวไปมาระหว่าง เทวดาและมนุษย์ มาในกาลของพระพุทธเจ้าของเราได้ เกิดเป็นบุตรของกุณุมพี ชื่อว่า มหาสุวัณณะ เมืองสาวัตถี ท่านมีชื่อเดิมว่า มหาปาละ มีน้องชื่อว่า จุลปาละ

เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ในพระวิหารเชตวัน กรุงสาวัตถี มหาปาลากุณุมพีผู้พี่ ได้ไปสู่วิหารพร้อมกับอุบาสกทั้งหลาย เมื่อฟังธรรมแล้ว ได้มีจิตเลื่อมใสอยากบวช จึงได้มอบทรัพย์สมบัติให้น้องชาย ส่วนตนเองได้ออกบวช เมื่อได้บวชแล้ว ได้อยู่ในสำนักของอาจารย์ และพระอุปัชฌาย์ตลอด ๕ พรรษา ครั้นออกพรรษาปวารณาแล้ว ได้เรียนกรรมฐานในสำนักของพระศาสดา ท่านได้ชักชวนภิกษุ ๖๐ รูป เพื่อไปปฏิบัติธรรม ครั้นได้เวลาแล้ว ทุกรูปได้พากันไปแสวงหาที่อยู่ อันเหมาะแก่การเจริญภาวนา ได้อาศัยบ้านชายแดนแห่งหนึ่ง พวกอุบาสกได้ช่วยกันทำที่อยู่ให้ท่าน พอถึงฤดูกาลจำพรรษาปีนั้นเอง พระเถระได้เรียกภิกษุเหล่านั้นมาประชุมกัน แล้วถามว่า ท่านทั้งหลาย จะอยู่ในอิริยาบถเท่าไร ภิกษุทั้งหลาย ตอบว่า จะอยู่ให้ครบทั้ง ๔ อิริยาบถ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน พระเถระ กล่าวว่า การอยู่ในอิริยาบถทั้ง ๔ นี้สมควรหรือ เราไม่ควรประมาทมิใช่หรือ เพราะ

^{๔๘} จุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๕๑๔/๔๒๗.

^{๔๙} จุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๕๑๗/๔๒๘.

^{๕๐} อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๐๐/๒๗.

^{๕๑} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ธรรมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๓ - ๑๖.

เราได้เรียนกัมมัฏฐานจากพระพุทธเจ้าแล้ว และพระองค์ก็ไม่ยินดีกับคนโอ้อวด พระองค์ทรงยินดีกับคนที่มีอริยาศัขยามเท่านั้น พวกภิกษุถามท่านบ้างว่า แล้วท่านละขอรับ จะอยู่ที่อิริยาบถ

พระเถระตอบว่า เราจะอยู่เพียง ๓ อิริยาบถเท่านั้น คือ ยืน เดิน นั่ง แต่ไม่นอน พระเถระจึงได้ชื่อว่า เป็นผู้ประกอบความเพียรอย่างยิ่ง เพราะไม่นอน มีแต่เดินจงกรม และนั่งสมาธิเท่านั้น เมื่อกกล่าวถึงการถือธุดงค์วัตร ผู้ปฏิบัติที่ไม่อยู่ในอิริยาบถนอน มีแต่อยู่ในอิริยาบถยืน เดิน นั่งนี้ เรียกว่า ผู้ถือเนสัชชิกธุดงค์^{๒๒} พอเวลาผ่านไป ๑ เดือน เพราะเหตุที่ท่านไม่ได้นอน โรคทางตา ก็เกิดขึ้น คือ มีน้ำตาไหลออกมาจากตาทั้ง ๒ ข้าง แต่ท่านก็บำเพ็ญสมณธรรมตลอดทั้งคืน ไม่นอนเหมือนเดิม ในเวลาเช้าพออรุณขึ้น ท่านเข้าห้องนั่งอยู่ การที่พระเถระปฏิบัติอย่างนี้ ชื่อว่า ปฏิบัติในอริยมรรคมีองค์ ๘ และเป็นการประพฤดิพรหมจรรย์ เพราะพระพุทธองค์ตรัสว่า อริยมรรคคือพรหมจรรย์^{๒๓}

ภิกษุทั้งหลายได้ไปหาท่านบอกว่า ถึงเวลาบิณฑบาตแล้ว ท่านก็ออกมาบิณฑบาต ภิกษุทั้งหลายได้เห็นท่านมีน้ำตาไหล ก็ให้ไปหาหมอ เพราะหมอเขาปวารณาไว้ หมอก็ส่งยาหยอดตามาให้ แต่ท่านก็ไม่ได้นอนหยอด ยังคงนั่งหยอดจากทางจมูก ยาจึงไม่ได้เข้าตา เมื่อโรคไม่หาย หมอจึงแปลกใจว่า ทำไมโรคไม่หาย ทั้ง ๆ ที่ยากี่มีสรรพคุณ หยอดแค่ครั้งเดียวก็หายแล้ว หมอจึงถามพระเถระว่า ท่านนั่งหยอด หรือนอนหยอด พระเถระก็ไม่พูดอะไร ได้แต่นั่ง หมอจึงคิดว่า เราไปดูที่อยู่ก็รู้อย่างไร พอไปถึงก็เห็นแต่ที่จงกรมและที่นั่ง ไม่เห็นมีที่นอน จึงถามอีกว่า ท่านนอนหยอดหรือนั่งหยอด ท่านก็นิ่งอีก หมอจึงเรียนว่า ท่านขอรับ ท่านอย่าได้ทำอย่างนี้เลย ธรรมดาการบำเพ็ญสมณธรรม เมื่อร่างกายยังเป็นไปอยู่ก็อาจทำได้ ขอท่านจงนอนหยอดเถิด พระเถระ จึงให้หมอกลับไปแล้วคิดพิจารณาองค์เดียวว่า จะทำอย่างไร ท่านคิดว่า จะเห็นแก่ตาหรือเห็นแก่พระพุทธศาสนา เพราะสังสารวัฏไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีใครจะกำหนดรู้ได้ ท่านเองก็ได้ตั้งจิตอธิษฐานไว้มิใช่หรือว่า จักไม่นอน จนตลอด ๓ เดือน สุดท้ายท่านก็ได้ข้อยู่ว่า ตาของท่านจะบอด หรือเสียหายก็ตามเถิด แต่ท่านจะยังคงไม่นอนหยอด เพื่อรักษาพระพุทธศาสนาเอาไว้ วันต่อมา หมอก็ได้มาพบอีก แล้วถามว่า เป็นอย่างไร โรคหายหรือยัง

พระเถระได้ตอบว่า ยังคงมีอาการอยู่ หมอถามว่า ท่านนอนหยอดหรือนั่งหยอด ท่านก็นิ่งไม่ตอบ หมอจึงบอกว่า ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ท่านอย่าได้บอกว่า หมอคนนี้รักษาท่าน กระผมก็

^{๒๒} พระอุปติสสเถระ, **วิมุตติมรรค**, ฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษของพระเอซารา พระโสมเถระ และพระเจมินทเถระ โดย พระเทพโสภณ (ประยูร ฐมมจิตโต) และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๒๖.

^{๒๓} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส อินทปัญโญ), **อริยสัจจจากพระโฆษฐ์ ภาคปลาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๘๗.

จะไม่รักษาท่านอีก พอหมอบอกเลิกรักษาแล้ว ท่านได้กลับสู่วิหารเหมือนเดิม คิดว่า หมอเขาเลิกรักษาแล้ว แต่ท่านอย่าได้นอนเลย เพราะจะทำให้เสียอิริยาบถที่ได้อธิษฐานไว้ เมื่อสอนตัวเองอย่างนี้แล้ว ท่านก็ได้เจริญสมณธรรม ตั้งแต่ปฐมยาม จนถึงมัชฌิมยาม พอมัชฌิมยามผ่านไป ทั้งดวงตา ทั้งกิเลส ก็แตกพร้อมกัน ไม่ก่อนไม่หลังกัน ท่านได้เป็นพระอรหันต์ ประเภทสุกขวิปัสสก

พระจิตตคฤตเถระ^{๖๔}

พระจิตตคฤตเถระ ได้พำนักอาศัยอยู่ในถ้ำกูร์ณทกะ ท่านเป็นพระเถระที่สำรวมอินทรีย์ มักน้อย สันโดษ แม้มีจิตรกรรมเกี่ยวกับเรื่องเสด็จออกบวชของพระพุทธเจ้าทั้ง ๘ พระองค์ มีความสวยงามมาก แต่ท่านก็ไม่เคยได้แหงนหน้ามองเลย ต่อมาเมื่อมีภิกษุจำนวนมากพากันมาเที่ยวชมเสนาสนะ มองเห็นจิตรกรรมแล้ว ก็เรียนท่านว่า จิตรกรรมเป็นภาพที่น่าจับใจมาก พระเถระพูดว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ฉันอยู่ในถ้ำเกินกว่า ๖๐ ปีมาแล้ว ไม่ทราบดอกว่า มีจิตรกรรมหรือไม่มี อาศัยพวกเธอผู้มีตา จึงทราบเดี๋ยวนี้เอง” แม้แต่ต้นทากะทิงที่มีอยู่หน้าถ้ำ พระเถระก็ไม่เคยมองดูเลย แต่ครั้งเงสร่วงลงพื้นดินตามลำดับปี ท่านจึงทราบ ว่า ต้นไม้นั้นมีดอกบานแล้วนอกจากนี้ พระเถระยังเป็นผู้ไม่ชอบการคลุกคลีด้วยหมู่ ชอบอยู่องค์เดียว แม้ในครั้งที่พระราชชาติยนิทศิทัฬหะของท่าน ประสงค์ทรงถวายนมัสการ ทรงส่งราชบุรุษไปนิมนต์มาถึง ๓ ครั้ง ท่านก็ยังไม่มา จนกระทั่งพระราชชาติยนิทศิทัฬหะได้รับสั่งให้ผู้กถันของหญิงที่มีลูกอ่อนในบ้านนั้น รับสั่งว่า ถ้าพระเถระไม่มา พวกทวารก็จะได้ไม่ได้คัมภีร์เหมือนกัน

ต่อมา พระเถระเพราะความเอ็นดูต่อทวารทั้งหลาย ท่านจึงไปที่บ้านนั้น พอพระราชชาติยนิทศิทัฬหะ ทรงทราบ ก็ทรงให้นิมนต์ไปที่พระราชวัง เพื่อรับศีล ครั้งนั้นเสร็จแล้ว พระราชาไม่มีโอกาสรับศีล ก็ตรัสว่า พรุ่งนี้จักรับศีล พระเถระก็ได้กลับไปถ้ำ ตอนกลับพระราชชาติยนิทศิทัฬหะก็ได้ส่งกลับด้วย เมื่อทั้งสองพระองค์ได้ทรงนมัสการท่าน พระเถระได้ถวายพระพรว่า ขอพระมหाराชา จงทรงพระเกษมสำราญเถิด” ทำนองนี้จนถึง ๗ วันพวกภิกษุสงฆ์ จึงถามท่าน ท่านก็บอกว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ฉันไม่ได้ทำความกำหนดแยกว่า พระราชาหรือพระราชเทวี พอล่วงไปหนึ่งสัปดาห์ พระราชา ทรงดำริว่า “การที่พระเถระอยู่ ณ ที่นี้ เป็นความลำบาก” จึงทรงส่งพระเถระกลับคืน พระเถระพอไปถึงถ้ำใหญ่ที่อยู่ ท่านก็ได้ประกอบความเพียร ด้วยการเดินจงกรมในตอนกลางคืน

ในสมัยนั้นเป็นเวลาที่มีด ไม่มีไฟ สำหรับส่องให้สว่าง เทวดาที่สิงอยู่ที่ต้นทากะทิง ได้เกิดความเลื่อมใส จึงได้ยื่นถ้อยประทีปด้ามให้ ท่านได้เดินจงกรมไปมา ในวันนั้นเอง เมื่อท่านได้เดินจงกรมอยู่ ก็มีภูฐานของท่านได้ปรากฏว่า บริสุทธียิ่งนัก พระเถระดีใจว่า “วันนี้ทำไมหนอ

^{๖๔} คัมภีร์วิสุทธิมรรค, พิมพ์แจกงาน ๑๐๐ ปี สมเด็จพระพุทธเจ้าจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระแปลและเรียบเรียง), (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๕๖ – ๕๗.

กัมมัญฐานของเรา จึงปรากฏชัดเสียเหลือเกิน แล้วทำภูเขาให้สะเทือนสะท้านไปทั่วทุก พอเจริญ กัมมัญฐานด้วยการเดินจงกรม นั่งสมาธิ ไปถึงมัชฌิยาม ท่านก็ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ ด้วยอัสวักขยญาณ^{๖๕} ทำให้รู้แจ้งตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่เหตุให้เกิดทุกข์ นี่ความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ นี้ ทางให้ถึงความไม่เหลือแห่งทุกข์ ทำให้จิตหลุดพ้นจากกามสภาวะ ภวาสภาวะ และอวิชชาสภาวะ.

พระโศณาเถรี^{๖๖}

พระโศณาเถรี ท่านมีบุตร ๑๐ คน เมื่อสามีและบุตรได้ออกบวชใน พระพุทธศาสนาทั้งหมด ในเวลานั้นท่านอยู่คนเดียว คิดว่า “พอละด้วยชีวิตของเรา ผู้พลัดพรากจาก สามีและบุตร เป็นคนแก่ น่าสงสาร แม้เราก็จัก ไปยังอารามที่สามีเราไปถึง”^{๖๗} ครั้นคิดอย่างนี้แล้ว จึง ไปหาพระภิกษุณี แล้วขอบวช ซึ่งพระภิกษุณีทั้งหลายก็บวชให้ตามประสงค์ เมื่อท่านได้บวชแล้ว ท่านระลึกอยู่เสมอว่า ท่านบวชตอนแก่ ดังนั้น เมื่ออุปฐากพระภิกษุณีเถรีแล้ว ท่านจึงหลบลงมา บำเพ็ญเพียรอยู่ที่ห้องชั้นล่างตลอดทั้งคืน เวลาเดินจงกรมท่านจะเอามือข้างหนึ่งโอบเส้า เพื่อกันมิ ให้ล้มหรือเดินชนอะไร เนื่องจากที่ห้องชั้นล่างนั้นมีคนมาก แล้วค่อยๆ เดินจงกรมเวียนรอบเส้านั้น พระภิกษุณีทั้งหลาย ต่างชมเชยความอุตสาหะของท่าน^{๖๘}

วันที่จะบรรลุอรหัตผลนั้น ท่านถูกใช้ให้ต้มน้ำร้อน ครั้นต้มน้ำใส่หม้อ และยกขึ้นตั้ง บนเตาแล้ว ท่านก็นั่งสมาธิ เมื่อจิตสงบแล้ว ก็อาสยความสงบนั้น เป็นพื้นฐานเจริญวิปัสสนา พิจารณาขั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ จนเห็นเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็น อนัตตา ทันใดนั้น ท่านก็เกิดความรู้แจ้ง เกิดวิปัสสนาญาณจนถึงโคตรภูญาณทำลายโคตรปุณฺณ แล้วมาสู่โคตรของพระอริยบุคคล^{๖๙} และได้บรรลุอรหัตผล ก่อนน้ำเดือด

เมื่อภิกษุณีทั้งหลายกลับมา เรียกหาน้ำร้อน พระเถรีได้บันดาลให้น้ำร้อนด้วยเตโชธาตุ ภิกษุณีทั้งหลายต่างอัศจรรย์ใจ จึงพากันไปกราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์ได้ตรัสเถรีว่า “แท้จริง บุคคลผู้ปรารถนาความเพียรอย่างหนัก มีชีวิตอยู่เพียงวันเดียว ก็ประเสริฐกว่าคนเกียจคร้าน และละทิ้ง

^{๖๕} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส อินฺทปญฺโญ), อริยสังข์จากพระโอบขุ ภาควัด, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๖), หน้า ๔๘๖.

^{๖๖} พุ.อป. (ไทย) ๓๓/๒๓๒ - ๒๓๓/๔๘๒.

^{๖๗} พุ.อป. (ไทย) ๓๓/๒๓๒ - ๒๓๓/๔๘๖.

^{๖๘} บรรณจบ บรรณรุจิ, ภิกษุณี พุทธสาวิกาครั้งพุทธกาล, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๖๕.

^{๖๙} พระมหาอำนาจ อานนฺโท (จันทร์เปล่ง), การศึกษาเรื่องการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๑.

ความเพียรมีชีวิตอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปี^{๑๐} พระพุทธองค์ ทรงยกย่องท่านในเอตทัคคะว่า เป็นผู้เลิศกว่า
ภิกษุณีทั้งหลาย ผู้ปรารถนาความเพียร^{๑๑}

๒.๔.๓ องค์ธรรมที่เกี่ยวข้องกับความเพียร

ความเพียรเป็นองค์ประกอบสำคัญในองค์ธรรมหมวดต่างๆ ด้วยเป็นคุณให้สำเร็จความ
ประสงค์ ทั้งเป็นธรรมทำความกล้าหาญ และจัดเป็นกำลังอุดหนุนธรรมอื่น จึงเป็นธรรมสำคัญที่
ปรากฏในหมวดธรรมหลายแห่ง อาทิ อปัณณกปฏิบัติปา ๓ เวสัชชกรณธรรม ๕ พละ ๕ โพชฌงค์
๗ สัทธรรม ๗ มรรคมงคล ๘ นาถกรณธรรม ๑๐ บารมี ๑๐ ผู้วิชัยได้รวบรวมองค์ธรรมที่เกี่ยวข้อง
กับความเพียรมาเสนอพร้อมทั้งสรุปความหมายไว้ ดังนี้

ปธาน ๒^{๑๒} คือ ความเพียร หมายถึงความเพียรที่ทำได้ยาก ได้แก่

- ๑) กิหิปธาน คือ ความเพียรของคฤหัสถ์ที่จะอำนวยการปัจจัยสี่แก่บรรพชิต เป็นต้น
- ๒) ปัพพชิตปธาน คือ ความเพียรของบรรพชิตที่จะไถ่ถอนกองกิเลส^{๑๓}

ทิวฐัมมิกัตถสังวัตตนิกรธรรม ๔^{๑๔} คือ ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน
หลักธรรมอันอำนวยการประโยชน์สุขขั้นต้น ได้แก่

๑) อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติ
หน้าที่การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญาสอดส่องตรวจตราหาอุบายวิธี
สามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี

๒) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์
และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงาน ของตนไม่ให้เป็น
อันตรายหรือเสื่อมเสีย

๓) กัลยาณมิตรตทา คบคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัยเลือก
เสวนาสำเนียงศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณ มีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา

๔) สมชีวิตา มีความเป็นอยู่เหมาะสม คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเลี้ยง
ชีวิตแต่พอดี มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้

^{๑๐} จ.อ.ป. (ไทย) ๓๓/๒๓๕/๔๘๖.

^{๑๑} อ.จ.เอ.ก. (ไทย) ๒๐/๒๔๑/๓๐.

^{๑๒} อ.จ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๒/๕๕.

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่
๑๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๖๘

^{๑๔} อ.จ.อ.ก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐.

ธรรมหมวดนี้ เรียกกันสั้นๆ ว่า ติฏฐัมมิกัตถะ หรือเรียกติดปากภาษาไทยๆ ว่า ติฏฐัมมิกัตถะประโยชน์ (อรรถะ แปลว่า ประโยชน์ จึงมีประโยชน์ซ้ำซ้อนกันสองคำ)^{๑๕}

สัมปธาน ๔^{๑๖} (ปธาน ๔) คือ ความเพียรชอบ ความเพียรใหญ่ ได้แก่

๑) สังวรปธาน เพียรระวังหรือเพียรปิดกั้น คือ เพียรระวังยับยั้งบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด มิให้เกิดขึ้น

๒) ปหานปธาน เพียรละหรือเพียรกำจัด คือ เพียรละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

๓) ภาวนापธาน เพียรเจริญ หรือเพียรก่อให้เกิด คือ เพียรทำกุศลธรรม ที่ยังไม่เกิด ให้เกิดมีขึ้น

๔) อนุรักษนาปธาน เพียรรักษา คือ เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ให้ตั้งมั่น และให้เจริญยิ่งขึ้น ไปจนไพบูลย์^{๑๗}

ความเพียร ๔ อย่างนี้ เป็นความเพียรชอบควรประกอบให้มีในตน

สมบัติ ๔^{๑๘} คือ ข้อดี ความเพียบพร้อม ความสมบูรณ์แห่งองค์ประกอบ ต่างๆ ซึ่งอำนวยความสะดวกให้ผลของกรรมดี และไม่เปิดให้กรรมชั่วแสดงผล ส่วนประกอบอำนวยความสะดวก ได้แก่^{๑๙}

๑) คติสมบัติ หมายถึง สมบัติแห่งคติ ถึงพร้อมด้วยคติ คติให้ ในช่วงยาว หมายถึง เกิดในกำเนิดอันอำนวย หรือที่เกิดอันเจริญ ในช่วงสั้นหมายถึงที่อยู่ ที่ไปทางดำเนินดีหรือทำถูกเรื่อง ถูกที่ คือกรรมนั้น สภาพแวดล้อมนั้น สถานการณ์นั้น ถิ่นที่นั้น ตลอดถึงแนวทางดำเนินชีวิตขณะนั้น เอื้ออำนวยแก่การทำความดี หรือการเจริญงอกงามของความดี ทำให้ความดีปรากฏผลโดยง่าย

๒) อุปธิสมบัติ หมายถึง สมบัติแห่งร่างกาย ถึงพร้อมด้วยรูปรูปกาย รูปกายให้ ในช่วงยาวหมายถึง มีกายสง่า สวยงาม บุคลิกภาพดี ในช่วงสั้นหมายถึง ร่างกายแข็งแรง มีสุขภาพดี

๓) กาลสมบัติ หมายถึง สมบัติแห่งกาล ถึงพร้อมด้วยกาล กาลให้ในช่วงยาว หมายถึง เกิดอยู่ในสมัยที่โลกมีความเจริญ หรือบ้านเมืองสงบสุข มีการปกครอง ที่ดี คนในสังคมอยู่ในศีลธรรม สามัคคีกัน ยกย่องคนดี ไม่ส่งเสริมคนชั่ว ในช่วงสั้นหมายถึง ทำถูกกาล ถูกเวลา

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, อ่างแล้ว, หน้า ๑๒๑.

^{๑๖} ๑. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓/๒๓.

^{๑๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๑๖.

^{๑๘} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๑๐/๕๒๓.

^{๑๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๓๖.

๔) ปโยคสมบัติ หมายถึง สมบัติแห่งการประกอบ ถึงพร้อมด้วยการประกอบ ความเพียร กิจการให้ ในช่วงยาวหมายถึง ฝึกฝนทางที่ถูก นำความเพียรไปใช้ชวนชวย ประกอบการที่ต้องตั้งงาม มีปกติประกอบกิจการงานที่ต้อง ทำแต่ความตั้งงามอยู่แล้วในช่วงสั้น หมายถึง เมื่อทำกรรมดีก็ทำให้ถึงขนาด ทำจริงจัง ให้ครบถ้วนตามหลักเกณฑ์

อิทธิบาท ๔^{๕๐} คือ คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่ มุ่งหมาย ได้แก่^{๕๑}

๑) ฉันทะ ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป

๒) วิริยะ ความเพียร คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็งอดทน เอาธุระไม่ทอดอถอย

๓) จิตตะ ความคิด คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิต ฝึกฝนไม่วางธุระ ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป

๔) วิมังสา ความไตร่ตรอง หรือทดลอง คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ คัดค้นวิธี แก้ไขปรับปรุง เป็นต้น

พละ ๕^{๕๒} คือ ธรรมอันเป็นกำลัง เพราะความหมายว่า เป็นพลังทำให้เกิดความมั่นคง ซึ่งความรู้ศรัทธาเป็นต้นแต่จะอย่างไรจะเข้าครอบงำไม่ได้ พละหมวดนี้เป็นหลักปฏิบัติทางจิตใจให้ถึงความหลุดพ้นโดยตรง

๑) สัทธาพละ ศรัทธา เป็นผู้ไม่หวั่นไหวในความเลื่อมใสต่อสิ่งที่ควร

๒) วิริยพละ วิริยะ เป็นผู้ไม่หวั่นไหวในความพยายามต่อสิ่งที่ควร

๓) สติพละ สติ เป็นผู้ไม่หวั่นไหวในการระลึกถึงสิ่งที่ควร

๔) สมာธิพละ สมာธิ เป็นผู้ไม่หวั่นไหวในการตั้งมั่นในอารมณ์ที่ควร

๕) ปัญญาพละ ปัญญา เป็นผู้ไม่หวั่นไหวในการรู้ตามความเป็นจริง^{๕๓}

^{๕๐}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๗.

^{๕๑}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๑๖๐.

^{๕๒}อ.จ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๑๔/๑๗.

^{๕๓}ฝ่ายวิชาการ อภิธรรม ไซตตะวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **คู่มือการศึกษาหลักสูตรพหุวิชา ธรรมิกะโท**, (กรุงเทพมหานคร : นำอักษรการพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๖๘.

ในความเกี่ยวข้องกับความรักของหลักธรรมเหล่านี้ ผู้วิจัยขอยกตัวอย่าง หมวดธรรมที่มีองค์ธรรมสัมพันธ์กันและเกี่ยวเนื่องกันและกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายในภพนั้น ๆ คือ อิทธิบาท ๔ ซึ่งประกอบด้วยฉันทะ ความพอใจ วิริยะ ความเป็นผู้กล้าหาญ ไม่ย่อท้อ จิตตะ คือสงัดจิต หรือตั้งจิต หรือมุ่งจิตไป วิมังสา พิจารณา สอบสวน เลือกเฟ้นที่จะให้การทำงานนั้นสำเร็จได้ด้วยดี เหมือนดังเราจะเขียนหนังสือ เราพอใจในการเขียนก็เป็นฉันทะ บากบั่นในการเขียนก็เป็นวิริยะ สงัดใจไปในการเขียนก็เป็นจิตตะ พิจารณาว่าเขียนอย่างไรจึงจะดีก็เป็นวิมังสา รวมกันเข้าทั้ง ๔ อาการนี้จึงเป็นอิทธิบาท แต่มีการแสดงไว้ว่า

จะยกอะไรข้อไหนขึ้นเป็น หัวหน้าก่อน แล้วเอาอีก ๓ อย่างเข้าประกอบก็ได้ ยกฉันทะ ความพอใจขึ้นไปเป็นหัวหน้า เป็นประธาน แล้วอาศัยวิริยะ จิตตะ วิมังสา เข้าประกอบก็ได้ ยกวิริยะขึ้นเป็นประธาน แล้วอาศัยฉันทะ จิตตะ วิมังสา เข้าประกอบก็ได้ ยกจิตตะคือสงัด ตั้งใจเป็นประธาน แล้วเอาฉันทะ วิริยะ วิมังสา เข้าประกอบก็ได้ ยกวิมังสาพิจารณาขึ้นเป็นประธาน แล้วเอาฉันทะ วิริยะ จิตตะเข้าประกอบก็ได้ ถ้าเอาข้อใดเป็นใหญ่ เป็นหัวหน้า อีก ๓ ข้อก็เป็นเครื่องประกอบรวมกันไป นี่จึงเป็น อิทธิบาท เครื่องให้ถึงความสำเร็จ^{๔๔}

สรุปว่า บารมีธรรมเป็นธรรมอีกหมวดที่เกี่ยวเนื่อง อุปการะซึ่งกันและกัน ต่างก็อาศัยกันและกันเสมอ กล่าวคือ ทานบารมีมีอุปการะแก่ศีลบารมี เพราะผู้ให้ทานได้นั้นย่อมสามารถรักษาศีลอันเป็นคุณธรรมขั้นสูงขึ้นไปได้ด้วยทานของผู้มีศีลบริบูรณ์ ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก และศีลที่มีเนกขัมมบารมีเป็นพื้นฐานก็ยังมีอานิสงส์มาก เพราะท่านได้หลีกเลี่ยงจากกามคุณอันเป็นปฏิปักษ์ต่อการรักษาศีล เมื่อผู้ออกบวชมีปัญญาบารมีเป็นพื้นฐานก็จะรู้ถึงธรรมที่เป็นประโยชน์ หรือไม่เป็นประโยชน์ต่อเนกขัมมะ และวิริยบารมีที่มีปัญญาเป็นพื้นฐาน ก็จะทำให้ผู้นั้นมีความหมั่นพยายามศึกษาเล่าเรียนธรรมอันเป็นเหตุให้เกิดปัญญา และขันติบารมีช่วยอุปการะวิริยะนั้นก็คือ ผู้ที่มีความเพียรมั่นคงได้นั้น ต้องเป็นผู้ที่มีขันติ อดทน อดกลั้นต่อสิ่งที่กำลังเบียดเบียน และผู้มีสังขบารมีเป็นพื้นฐานของความอดกลั้นนั้น ต้องมีอธิษฐานบารมีคือความตั้งใจมั่นคงเป็นพื้นฐาน ซึ่งผู้มีจิตใจมั่นคงไม่หวั่นไหวต้องประกอบด้วยเมตตาบารมีคือปรารถนาให้สัตว์ทั้งหลายอยู่อย่างมีความสุข ไม่เบียดเบียนกัน โดยมีอุเบกขาบารมีเป็นพื้นฐาน คือวางเฉยในอารมณ์ที่น่ายินดีและไม่น่ายินดี จึงสนับสนุนให้ธรรมที่เป็นพื้นฐานมีอานิสงส์มากในความสัมพันธ์ของหลักธรรมนี้ ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี และปัญญาบารมีที่อยู่หน้าวิริยบารมีจะอาศัยวิริยะเป็นตัวช่วยหนุนเสริม ส่วนวิริยะจะอาศัยขันติเป็นตัวหนุน และจะเข้าไปหนุนปัญญาให้เจริญงอกงามประณีตขึ้นตามลำดับ และเมื่อปัญญาอาศัยวิริยะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่แจ่มแจ้งชัดเจนแล้ว ก็จะเข้าไปหนุนบารมีที่

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๒.

เหลือข้างหน้าให้บรรลุจุดหมายได้ คือ เมื่อตั้งใจบำเพ็ญทาน รักษาศีล เพื่อออกจากความทุกข์ แต่ ถ้ำขาดวิริยะ ขันติ สัจจะ และอธิษฐานแล้ว ก็ไม่อาจบรรลุถึงผลสำเร็จได้ ฉะนั้น ในการบำเพ็ญ ทานบารมี และศีลบารมี เป็นต้น จึงต้องอาศัยวิริยบารมี และบารมีที่เหลือเป็นองค์ประกอบช่วย หนุน จึงจะบรรลุถึงจุดหมายได้

หลักธรรมที่ได้ศึกษานี้ หลักธรรมต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบและนำมาสอนซึ่ง ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้น ล้วนมีความเกี่ยวโยงสัมพันธ์กัน ช่วยเสริมให้เกิดความสมบูรณ์ขึ้น ต่าง ขยายความซึ่งกันและกัน แต่การบรรลุถึงจุดหมาย ไม่ว่าจะเป็นการตัดกิเลส ตัณหา อุปาทาน จน เข้าถึงความสงบสุข คือพระนิพพานในที่สุดได้นั้น ต้องกระทำด้วยตนเองตามหลักตนเป็นที่พึ่งของ ตน โดยอาศัยวิริยะเป็นพลังขับเคลื่อน อันเป็นการกระทำด้วยความเพียรพยายามของตน ต้องใช้ ความเพียรพยายามของตนทั้งสิ้น ดังพุทธดำรัสว่า ความเพียร ท่านทั้งหลายต้องทำเอง ตถาคต ทั้งหลายเป็นแต่ผู้บอกทางให้ เพราะการหวังความช่วยเหลือจากคนอื่นย่อมหวังได้ยาก พุทธศาสนา จึงสอนให้ทุกคนพึ่งตนเอง ดังที่สอนว่า ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน ใครอื่นเล่าจะเป็นที่พึ่งให้ได้ ทั้งนี้ ก็เพื่อให้เกิดความเพียรไม่ทอดถอนนั่นเอง

บทที่ ๓

ความเพียรของพระโสณโกฬิวิสเถระ

ในบรรดาพุทธบริษัท ๔ ที่บำเพ็ญพุทธธรรมบรรลุคุณวิเศษแล้ว ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นเลิศในหน้าที่ และคุณสมบัติพิเศษที่แต่ละท่านได้บรรลุและเป็นเลิศกว่าคนอื่นๆ จากพระพุทธเจ้าอย่างเสมอเหมือนกันนั้น “มีภิกษุเอตทัคคะ ๔๑ ท่าน”^๑ “ภิกษุณีเอตทัคคะ ๑๓ ท่าน”^๒ “อุบาสกเอตทัคคะ ๑๐ ท่าน”^๓ “อุบาสิกาเอตทัคคะ ๑๐ ท่าน”^๔ รวมเรียกว่า “อสีติมหาสาวก”^๕ ผู้ที่เป็นเอตทัคคะในพระพุทธศาสนามีหลากหลายท่านด้วยกัน แต่ละท่านต่างก็มีความสามารถยอดเยี่ยมเฉพาะตัวแตกต่างกันไป เป็นตำแหน่งเฉพาะบุคคลที่พระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งยกย่องเพียงรูปเดียวเท่านั้น แม้จะมีท่านอื่นๆ มีความรู้ความสามารถในด้านเดียวกันก็จะไม่ทรงแต่งตั้งขึ้นมาอีก ในฝ่ายภิกษุและภิกษุณี ที่ได้รับการยกย่องเป็นเอตทัคคะนั้น ล้วนแต่เป็นพระอรหันตนิพพานทั้งสิ้น เว้นแต่พระอานนท์เพียงรูปเดียวที่เป็นพระโสดาบัน ต่อเมื่อพระบรมศาสดาปรินิพพานแล้ว ท่านจึงได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ในส่วนของ อุบาสก และอุบาสิกา มีตั้งแต่พระโสดาบันถึงพระอนาคามี เว้นตปัสสะกับภัลลิกะ สองพ่อค้าที่มีได้บรรลุมรรคผลใดๆ ในส่วนของอุบาสิกานั้น ทุกท่านล้วนแต่เป็นพระโสดาบันทั้งสิ้น ประวัติของพุทธบริษัทสี่ ที่ได้รับการยกย่องเป็นเอตทัคคะทั้งหมด ล้วนเกิดจากความพากเพียร ผ่านภพชาติมาอย่างยาวนาน หนึ่งในจำนวนนั้น มีพระเถระนามว่า “พระโสณโกฬิวิสเถระ” รวมอยู่ด้วย ซึ่งได้รับการยกย่องว่า “ผู้ปรารถนาความเพียร” ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๓.๑ พระโสณโกฬิวิสเถระผู้ปรารถนาความเพียรในอดีตชาติ

พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ก่อนที่ท่านจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้านั้น ล้วนแต่ได้ตั้งความปรารถนามาเนิ่นนานกว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ในระหว่างที่ทรงบำเพ็ญบารมี เพื่อจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้านั้น เรียกว่าพระโพธิสัตว์ ซึ่งพระโพธิสัตว์นั้นแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ อนิยตโพธิสัตว์กับ นิยตโพธิสัตว์ ถ้าการบำเพ็ญเพียรเพื่อสร้างบารมีสำหรับการบรรลุธรรมในอนาคตของบุคคลต่างๆ ก็มีวิธีการและกระบวนการที่คล้ายกันและใกล้เคียงกัน พระโสณโกฬิวิสเถระ

^๑ อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๘๘-๒๓๔/๒๕-๓๐.

^๒ อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๓๕-๒๔๓/๓๐-๓๑.

^๓ อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๔๘-๒๕๓/๓๑-๓๒.

^๔ อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๕๘-๒๖๓/๓๒-๓๓.

^๕ อ.จ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒/๓๓๐.

นับเป็นพระสาวกรูปหนึ่งในพุทธศาสนาเถรวาทที่มีประวัติการทำความเพียรเพื่อสร้างบารมีให้เกิดขึ้นกับตนเอง และมีความสำเร็จสูงสุดในการประกอบความเพียร คือ การบรรลุธรรมขั้นสูงสุด นั่นคือการเป็นพระอริยบุคคล หรือ “พระอรหันต์” นั่นเอง พระโสม โกถิวิสเถระ ผ่านการทำความเพียรเพื่อสร้างบารมีอย่างต่อเนื่องในแต่ละชาติ คือ

๓.๑.๑ ชีวิตในอดีตชาติ^๖

ในศาสนาของพระอโนมทัสสีพุทธเจ้า ท่านได้เกิดเป็นมหาเศรษฐีผู้มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ได้ก่อสร้างที่จตุรโมกข์ด้วยปูน และประดับด้วยดอกไม้ต่างๆ พร้อมทั้งจึงผ้าเป็นพาดานไว้บนเบื้องบนสถานที่จตุรโมกข์ถวายแด่พระอโนมทัสสีพุทธเจ้า ทั้งยังสร้างศาลาขึ้นอีกหนึ่งหลังถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ เมื่อบรรลุมาถึงพุทธกาลของพระปฐมุตตะพุทธเจ้า ท่านได้เกิดขึ้นในตระกูลเศรษฐี ในเมืองหงสวดี มีชื่อว่า “สิริวัฑฒะ” เมื่อสิริวัฑฒะเจริญวัยใหญ่กล้า วันหนึ่งได้ไปฟังธรรมในพระวิหาร ได้เห็นพระปฐมุตตรพุทธเจ้าทรงประกาศแต่งตั้งพระเถระรูปหนึ่งไว้ตำแหน่ง เอตทัคคะ คือเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุสาวกทั้งหลาย ฝ่ายมีความเพียร จึงคิดว่า “เราก็ควรจะได้อันเป็นเช่นพระเถระรูปนั้นบ้างในอนาคตกาล” พอเขาคิดได้อย่างนี้แล้ว จึงเข้าไปกราบทูลอาราธนาพระปฐมุตตรพุทธเจ้า พร้อมกับพระภิกษุสาวกทั้งหลาย เพื่อไปฉันภัตตาหารที่บ้านของตนในวันรุ่งขึ้นพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงรับนิมนต์ด้วยอาการคุณิภาพ การถวายภัตตาหาร ท่านสิริวัฑฒเศรษฐีกระทำอยู่เจ็ดวัน และในวันที่เจ็ดหลังจากถวายภัตตาหารและพระฉันจึงหันเสร็จเรียบร้อยแล้ว เขาจึงตั้งความปรารถนาในที่เฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า ขอให้ได้รับตำแหน่งอันเลิศ เช่นพระเถระรูปนั้นในอนาคตกาลนั้น^๗

พระปฐมุตตรพุทธเจ้า ทรงพิจารณาเห็นความสำเร็จแห่งการปรารถนานั้น จึงทรงพยากรณ์ว่า “ความปรารถนาของเธอจะสำเร็จสมมโนรถ” (ความหวัง ความใฝ่ฝัน) แล้วเสด็จกลับพระวิหารที่ประทับ สิริวัฑฒเศรษฐีดีใจมากดูเหมือนว่าความปรารถนานั้นจะสำเร็จในวันนี้พຽงนี้ ความศรัทธาเลื่อมใสยิ่งขึ้นเป็นทวีคูณ และตั้งใจบำเพ็ญกุศลต่อมาจากตลอดชีวิต พอท่านสิ้นชีวิตก็ได้ท่องเที่ยวสวดยทิพย์สมบัติ และมนุษย์สมบัติอยู่ชั่วหนึ่งแสนกัป สิริวัฑฒเศรษฐีได้กลับมาเกิดเป็นกุลบุตรผู้หนึ่งในเมืองพาราณสี^๘

วันหนึ่ง สิริวัฑฒะพร้อมด้วยสหายได้พากันไปเล่นน้ำในแม่น้ำคงคา บังเอิญไปพบกับพระปัจเจกพุทธเจ้ารูปหนึ่ง ซึ่งมีจีวรเก่าคร่ำคร่า ท่านกำลังเที่ยวหาท่อนไม้และเครือเถาไม้ที่น้ำพัด

^๖ ๑.๒๓๓.๑. (ไทย) ๑/๒/๒๓๓๐.

^๗ ๑.๒๓๓.๑. (ไทย) ๑/๒/๒๓๓๑.

^๘ ๑.๒๓๓.๑. (ไทย) ๑/๒/๒๓๓๒.

มา ๆ รวมกันอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา จึงพร้อมกับพวกสหายเข้าไปกราบไหว้และเรียนถามท่านว่า “ข้าแต่พระคุณเจ้าจะกระทำให้สิ่งใด ขอรับ” พระปัจเจกพุทธเจ้าตอบว่า “เวลานี้เป็นเวลาจนจะเข้าพรรษา บรรพชิตทั้งหลายควรจะหาสถานที่เข้าจำพรรษา อาตมาจะกระทำบรรณศาลา (โรงที่มุงและบังด้วยใบไม้) เพื่ออยู่จำพรรษา” เมื่อรู้ความประสงค์ดังนี้แล้ว สิริวัฑฒกุณบุตรและพวกสหายจึงกราบเรียนว่า “ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ ถ้าเช่นนั้น ขอพระคุณเจ้าจงรออยู่ที่นี้ พวกข้าพเจ้าจะกระทำที่อยู่ถวายพระคุณเจ้าในวันพรุ่งนี้ ขอรับ” พระปัจเจกพุทธเจ้าก็รับนิมนต์ด้วยคิดที่จะสงเคราะห์พวกกุมารเหล่านี้ ครั้นพวกกุมารพอทราบว่าพระปัจเจกพุทธเจ้ารับแล้ว จึงกลับมาจัดเครื่องสักการบูชา คอยทำพระปัจเจกพุทธเจ้าอยู่แต่เช้าตรู่^๕

ฝ่ายพระปัจเจกพุทธเจ้าท่านคิดขึ้นในตอนเช้าว่า “วันนี้เราจะได้อาหารที่ไหน แล้วท่านก็นึกถึงสิริวัฑฒกุมารขึ้นได้ จึงไปที่ประตูบ้านของสิริวัฑฒกุมาร ๆ พอเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้ามาถึงบ้าน ก็รีบออกไปรับบาตรของท่านนำไปจัดอาหารใส่บาตร แล้วนำกลับมาถวายและกล่าวนิมนต์ว่า “ขอพระคุณเจ้าจงมารับบิณฑบาตที่บ้านของกระผมนี้จนตลอดพรรษานี้เถิด ขอรับ” เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้าฉันจังหันเสร็จแล้ว สิริวัฑฒกุมารพร้อมทั้งพวกสหายพากันไปสร้างบรรณศาลา ที่จกรมที่พักกลางวันและกลางคืนถวายแด่พระปัจเจกพุทธเจ้า ส่วนสิริวัฑฒกุมารนั้น ได้ถวายผ้ากัมพลแดงผืนหนึ่ง ซึ่งมีราคาหนึ่งพันกหาปณ อันเป็นผ้าห่มของคนสำหรับใช้เป็นผ้าปูพื้นเวลาจะนิมนต์ท่านขึ้นสู่ศาลา ด้วยคิดว่า “อย่าให้คืนที่เท้าของท่านเปื้อนศาลาเลย และเมื่อได้เห็นสีกายของพระปัจเจกพุทธเจ้ากับผ้ากัมพลเป็นอันเดียวกัน ยิ่งเกิดความเลื่อมใสขึ้นอีก จึงกล่าวขึ้นว่า “เวลาที่พระคุณเจ้าเหยียบไปบนผ้ากัมพลนี้ สีผ้ากัมพลนี้ย่อมแดงงามมากขึ้นฉันใด ขอให้สีมือและสีเท้าของข้าพเจ้าจะมีสีแดงเหมือนดอกสะเอ้ง หรือดอกชบา จงให้สัมผัสของข้าพเจ้าเหมือนกับสำลีที่ประชีแล้วตั้ง ๗ ครั้ง ทุกภพทุกชาติไป สิริวัฑฒกุมารนั้น ได้ถวายจตุปัจจัยบำรุงพระปัจเจกพุทธเจ้าอยู่ตลอดหนึ่งพรรษา เวลาปรารณาออกพรรษาแล้วจึงตัดถวายผ้าไตรจีวรอีก พระปัจเจกพุทธเจ้าเมื่อรับถวายสิ่งของต่างๆ จนมีบริวารบริบูรณ์แล้วท่านก็กลับไปทีภูเขาคันธมาทน์”^๖

พระเถระที่ชื่อว่า “โสณะ” นี้ ในพระบาลีปรากฏอยู่ ๕ ท่านด้วยกันคือ

๑. พระโสณกุฎิกัณณเถระ บุตรอุบาสิกาชื่อนี้ว่า กาฬิ แห่งกรุงมรณะนคร อวันตีรัฐ ต่อมาพระพุทธเจ้าสถาปนาท่านเป็นเอตทัคคะผู้มีวาจาไพเราะ มารดาของท่านนั้นต่อมาพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตั้งนางไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะผู้เป็นผู้เลิศแห่ง อุบาสิกาทั้งหลายที่เลื่อมใสในการฟัง

^๕ อัง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒/๒๗๓.

^๖ อัง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒/๒๗๔.

๒. พระโศณ โปฏริยปุตตะเถระ ผู้ซึ่งเดิมเป็นเสนาบดีของพระเจ้าอนันตทศ สากิยะ ต่อมาเมื่อพระเจ้ากัททิยะทรงผนวชแล้วท่านก็บวชตาม ต่อมาสำเร็จเป็นพระอรหันต์

๓. พระโศณเถระ เป็นพระธรรมกถึกรูปหนึ่งอยู่ในเขาวิหาร ใกล้เชิงเขาโศณคีรี บิดาของท่านชื่อว่า สุนขราชิก ท่านไม่สามารถจะทำให้บิดาอยู่ในความสังวรได้ เกรงว่าเมื่อบิดาสิ้นชีวิตก็จะไปสู่ทุกขคติ จึงให้ท่านบิดาบวชในตอนแก่ทั้งที่ไม่อยากบวช และได้ทำให้บิดาที่กำลังจะสิ้นชีวิตเกิดจิตให้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า จนเทวโลกปรากฏแก่ท่านบิดา

๔. พระโศณกิงกณิยเถระ ผู้ที่ในอดีตได้ถวายดอกกะดิงทองบูชาพระสฎูปของพระพุทธเจ้าพระนามว่าอัสตทัตสี ในชาติปัจจุบันได้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง

๕. พระโศณโกพิวิสเถระ ตามประวัติที่จะศึกษา “พระโศณโกพิวิสเถระ” ได้รับการสถาปนาจากพระบรมศาสดาให้อยู่ในตำแหน่งที่เป็นเลิศกว่าเหล่าภิกษุสาวกทั้งหลาย “ผู้ปรารถนาคือ” เนื่องด้วยเหตุ ๒ ประการคือ ท่านได้แสดงความสามารถออกมาให้ปรากฏในเรื่องปรารถนาคือได้อย่างชัดเจน และอีกเหตุหนึ่งคือท่านได้ตั้งความปรารถนาในตำแหน่งนั้นตลอดแสนกัป จากอดีตชาติ ที่ปรากฏ

๕.๑ บุรพกรรมในสมัยพระอโนมทัตสีพุทธเจ้า ได้กระทำบุญญานการไว้ในพระพุทธรูปในปางก่อน สิ่งสมบุญทั้งหลายอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานในภพนั้นๆ ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า อโนมทัตสี พระเถระนี้เป็นเศรษฐีมีสมบัติมาก เจริญด้วยบุตรและภรรยา สมบูรณ์ด้วยสมบัติ ไปสู่วิหารกับอุบาสกทั้งหลาย ฟังธรรมในสำนักของพระศาสดา มีจิตเลื่อมใส ให้สร้างที่จงกรมอันงามเพื่อเป็นที่จงกรม ให้กระทำการฉาบโบกด้วยปูนขาว กระทำให้รุ่งเรืองเรียบราบดูพื้นแว่น ลาดด้วย ดอกไม้มีสีต่างๆ ให้ผูกเพดานด้วยผ้าข้อมด้วยสีต่างๆ ในเบื้องบน อนึ่ง ได้สร้างศาลายามอบถวายแด่พระศาสดาและภิกษุสงฆ์ จัดแจงประทีป รูป และดอกไม้เป็นต้น มอบถวายแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า บูชาภิกษุสงฆ์ มีพระ พุทธเจ้าเป็นประธานด้วยอาหารอันประณีต ท่านบำเพ็ญบุญจนตลอด ชีวิตด้วยอาการอย่างนี้ จุติจากอภัพนั้นแล้วบังเกิดในเทวโลก^{๑๑}

๕.๒ บุรพกรรมในสมัยพระปทุมุตตรพุทธเจ้าด้วยบุญกรรมนั้น ท่านท่องเที่ยวไปในเทวโลกและมนุษย์โลก ใน กาลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตรเถระ พระเถระนี้บังเกิดในตระกูลเศรษฐี ในหังสวคินคร พกญาติชื่อนานนามของท่านว่า สิริวัฑฒะ ท่านเจริญวัยแล้วไปสู่วิหาร ยืนฟังธรรมอยู่ทำบริษัทในสำนักพระศาสดา เห็นพระศาสดาทรงตั้งภิกษุรูปหนึ่งไว้ ในตำแหน่งตำแหน่งเอกทัตตะ เป็นยอดของเหล่าภิกษุ ผู้ปรารถนาคือ แม้นตนเองก็ปรารถนา

^{๑๑} อัง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒/๒๗๗.

ตำแหน่งนั้นในอนาคต เมื่อจบเทศนา ท่านจึงนิมนต์พระทศพลเพื่อถวายมหาทานตลอด ๗ วัน เมื่อครบ ๗ วันแล้วท่านได้กระทำความปรารถนาต่อพระศาสดา พระศาสดาทรงเห็นว่าความปรารถนาของท่านจักเป็นผลสำเร็จ จึงทรงพยากรณ์แล้วเสด็จกลับพระวิหาร ฝ่ายสิริวิฑฒเศรษฐีนั้น กระทำกุศลตลอดชีวิต เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ล่องไปแสนกับ^{๑๒}

๕.๓ กำเนิดในสมัยพระวิปัสสิสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้พระเถระรูปนี้ ก็ได้เคยบำเพ็ญกุศลมาแล้ว ในพระพุทธรูป พระองค์ก่อนๆ ได้ตั้งสมณญอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้มากมาย ในภพนั้นๆ ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า วิปัสสิ ท่าน ได้เกิดในตระกูลเศรษฐี มีสมบัติมากมาย ในพันธุมาราชาณี พอเจริญวัยแล้ว ก็ได้เป็นเศรษฐี วันหนึ่งพร้อมกับพวกอุบาสก ได้ไปพระวิหาร ฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้ว มีใจเลื่อมใส ได้ช่วยกันฉาบทาปูนขาว ในที่จกรมของพระผู้มีพระภาคเจ้า และช่วยกันสร้างได้สร้างวิหารหลังหนึ่ง และลาดพื้นด้วยผ้ามีสีต่าง ๆ และทำเพดานไว้ข้างบน มอบถวายแด่พระสงฆ์ที่มาแต่ทิศทั้ง ๔ ได้ถวายมหาทานตลอด ๗ วัน และได้มีจิตเบิกบาน โสมนัส กระทำการตั้งปณิธานว่า ขอเราพึงได้พบพระสัมพุทธเจ้าผู้ทรงโปรดปราน พึงได้บรรพชาและพึงบรรลุนิพพานอันยอดเยี่ยม เป็นอุดมสันติ พระศาสดาได้ทรงกระทำอนุโมทนาด้วยกุศลกรรมอันนั้น เขาจึงได้ท่องเที่ยวไปในเทวโลกและมนุษย์โลก ได้เสวยสมบัติในโลกรทั้ง ๒ สามารถระลึกชาติได้ตลอด ๕๐ กัลป์^{๑๓}

๕.๔ กำเนิดในสมัยระหว่างกัปในกัปนี้ในสมัยเมื่อพระกัสสปทศพลปรินิพพานแล้ว แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าของพวกเรายังไม่ทรงอุบัติ ท่านก็มีมาถือปฏิสนธิในครอบครัวกรุงพาราณสี ครั้นเจริญวัยแล้ว ครั้งนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งซึ่งทรงจิวรอันเก่า เข้าอาศัยกรุงพาราณสี สร้างบรรณศาลอยู่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา ตั้งใจว่าจะเข้าจำพรรษา จึงไปตั้งท่อนไม้และเถาวัลย์ที่ถูกน้ำพัดมาติดอยู่ออก วันหนึ่ง ท่านพร้อมกับหมู่สหายของตนไปเดินเล่นอยู่ริมแม่น้ำเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้ากำลังทำความสะอาดบรรณศาลอยู่จึงเดินไปยื่นอกิวาที่อยู่ถามว่า ทำอะไรเจ้าข้า ท่านพระปัจเจกพุทธเจ้าทรงตอบว่า พ่อเด็ก จวนเข้าพรรษาแล้ว ธรรมคาบรพชิตควรได้ที่อยู่ กุมารกล่าว ว่า ท่านเจ้าข้า วันนี้ ขอพระคุณเจ้ารอสักวันหนึ่งก่อน พรุ่งนี้ ข้าพเจ้าจะกระทำที่อยู่ถวายพระคุณเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้ายับยั้งอยู่ เพราะ เป็นผู้มาแล้วด้วยตั้งใจว่า จักกระทำความสงเคราะห์กุมารนี้ เหมือนกัน กุมารนั้นทราบ ว่า พระปัจเจกพุทธเจ้ารับนิมนต์แล้ว วันรุ่งขึ้น จึงจัดแจงเครื่องสักการะ สัมมานะไปยื่นคอยพระปัจเจกพุทธเจ้า ฝ่ายพระปัจเจกพุทธเจ้าทรงพิจารณาว่า วันนี้เราจักเที่ยวหาอาหารที่ไหนหนอ จึงไปยังประตูเรือนของกุมารนั้น กุมารเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วก็นึก รัก

^{๑๒}วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๔๓/๕.

^{๑๓}วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๔๓/๖.

บาตรถวายอาหาร นิมนต์ว่า ตลอดภายในพรรษา^{๑๔} ขอได้โปรดมายังประตูเรือนของข้าพเจ้าท่านนั้น พระ ปัจเจกพุทธเจ้ารับคำ ฉันเสร็จแล้วก็หลีกไป

ท่านจึงไปกับสหายของตนช่วยกันสร้างบรรณศาลาที่อยู่ ที่จंगกรม และที่พักกลางวันและ กลางคืน ถวายพระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วเสร็จในวันเดียว กุมารนั้นคิดว่า เวลาพระปัจเจกพุทธเจ้าเข้า บรรณศาลา เป็อกตมบนพื้นดินจะติดที่เท้า จึงลาดผ้ากำพลแดงมีค่าพันหนึ่งอันเป็นผ้าห่มของตน ปิดพื้น เห็นรัศมีมีสรีระของพระปัจเจกพุทธเจ้า เป็นเช่นเดียวกับสีของผ้ากำพล ก็เลื่อมใสอย่างยิ่ง กล่าวว่ จำเดิมแต่เวลาที่พระคุณเจ้าเหยียบแล้ว ปรกกายแห่งผ้ากำพลนี้ แวววาวอย่างยิ่งฉันใด แม้ วรรณะแห่งมือและเท้าของข้าพเจ้าก็จะมีสีเหมือนดอกหงอนไก่ ในที่ที่ข้าพเจ้าเกิดแล้วเกิดอีก ฉะนั้น ขอให้ผัสสะจงเป็นเช่นกับผัสสะแห่งแผ่นผ้าฝ้ายที่เขาใช้แล้วถึง ๗ ครั้งเที่ยว กุมารนั้นบำรุงพระ ปัจเจกพุทธเจ้าตลอดไตรมาส ได้ถวายไตรจีวรเมื่อ เวลาปวารณาแล้ว พระปัจเจกพุทธเจ้ามีบาตร และจีวรบริบูรณ์แล้ว จึงไปยังภูเขาคันธมาทน์ตามเดิม

๕.๕ กำเนิดในสมัยพระศากยโคดมสัมมาสัมพุทธเจ้า ฝ่ายกุลบุตรนั้น เวียนว่าย อยู่ในเทวดาและมนุษย์มาถือปฏิสนธิ ในเรื่องของอุสภเศรษฐี ในเมืองกาลจัมปาก ครั้งพระผู้มีพระ ภาคเจ้าของเรา ตั้งแต่เวลาที่กุลบุตรนั้นถือปฏิสนธิ เครื่องบรรณาการหลายพัน ได้มาสู่สกุลเศรษฐี ใน วันที่เกิดนั่นเอง ท้าวพระนครได้มีเครื่องสักการะสัมมานะเป็นอันเดียวกัน ต่อมาในวันตั้งชื่อกุมารนั้น มารดาบิดาคิดว่า บุตรของเรารับชื่อของคนมาแล้ว ด้วยรัศมีมีสรีระของเขาเหมือนรดด้วยทองมีสีสุก แดง เพราะฉะนั้น จึงตั้งชื่อของ กุมารนั้นว่า โสณกุมาร ครั้งนั้น เศรษฐีให้พี่เลี้ยงนางนมบำรุงบุตร นั้นให้เจริญด้วยความสุขประหนึ่งเทพกุมาร การจัดแจงอาหาร สำหรับกุมารนั้น ได้มีแล้วอย่างนี้ หวานข้าวลงยั้งที่มีประมาณ ๖๐ กรีส เลี้ยงด้วยน้ำ ๓ อย่าง เอาคุ่มใส่น้ำนมและน้ำหอมหลายพันคุ่ม รดลงเหมือนน้ำที่ไหลเข้าไปในนาตอน เวลารวงข้าวสาทิเป็นน้ำนม ก็ฝงหลักล้อมรอบ ๆ และใน ระหว่าง ๆ เพื่อป้องกันสัตว์ทั้งหลาย มีนกแก้วเป็นต้น และเพื่อจะให้รวงข้าวมีความนุ่มนวล ลาดผ้า เนื้อละเอียดไว้บนหลัก เอาไม้พาดข้างบน ปิดด้วยเสื้อลำแพน ถิ่นม่าน โดยรอบ จัดอารักขาไว้ในที่ รอบๆ ทุกส่วน เมื่อข้าวสุกขึ้นฉางก็ประพรหมด้วยคันธชาติ ๔ อย่าง อบด้วยของหอม อย่างดีเลิศไว้ ข้างบน หมุกนหลายแสนลงแขกเกี่ยวข้าวรวงข้าวสาทิ ทำเป็นกำ ๆมัดด้วยเชือก ตากให้แห้ง ต่อ นั้น ลาดของหอมที่พื้น ถ่างฉาง แผ่รวงข้าวไว้ข้างบน แผ่ไปให้มีระหว่างช่อง อย่างนี้จนเต็มฉางจึงปิด ประตู^{๑๔}

เมื่อครบ ๓ ปี จึงค่อยเปิดฉางข้าว เวลาเปิด ก็มีกลิ่นอบอวลไปทั่วพระนคร เมื่อฟาตข้าว สาทิ พวกนักเลงก็พากันมาซื้อแลกเปลี่ยนไป ส่วนรำ จุลตปัญญากรได้ไป เวลาซ้อมด้วยสาก ก็มาเลือก

^{๑๔}วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๔๓/๘.

เก็บเอาข้าวสารไป คนเหล่านั้นใส่ข้าวนั้นไว้ในกระเช้าที่สานด้วยแฝกทอง ใส่ชาตีสน้ำผลจันทร์ที่ยังร้อน ซึ่งกรอง ๗ ครั้ง เอามาครั้งเดียวแล้วก็ยกขึ้น น้ำผลจันทร์ที่เดือดแล้วซึ่งเขากรอง ๗ ครั้ง แล้วยกขึ้น ข้าวสารที่ยกขึ้นพ่นน้ำแล้วก็เหมือนคอกมะลิ จนทั้งหลายจึงใส่โกชนะนั้นไว้ในถาดทอง เอาไว้บนถาดเงิน ที่เต็มไปด้วยข้าวมธุปายาสมีน้ำน้อยที่ยังร้อนอยู่ ถือไปวางไว้ข้างหน้าบุตรเศรษฐี

โศณกุมารนั้นบริโภคน้ำเพียงสำหรับตน แล้วล้างปากด้วยน้ำที่อบด้วยของหอม แล้วล้างมือและเท้า ตอนนั้นจึงนำเครื่องอบปากมีประการต่างๆ มาให้แก่กุมารนั้น ถาดเครื่องลาดอันวิจิตรด้วยฝาเปลือกไม้อย่างดีในที่ที่กุมารนั้นเหยียบ โศณกุมารนั้นมีฝ่ามือและฝ่าเท้าที่มีสีจุกสีดอกหงอนไก่ ที่ฝ่าเท้ามีขนซึ่งวนเป็นวงดังรูปต่างหูเพชร มีวรรณะดุสีแก้วมณีและแก้วกฤษณาล อ่อนนุ่มดุจสัมผัสของผ้าฝ้ายที่เขาเย็บแล้วถึง ๗ ครั้ง เมื่อเธอเจริญวัยแล้วให้สร้างปราสาท ๓ หลัง ที่เหมาะแก่ฤดู ๓ แล้วให้นางพื่อนบำรุงบำเรอ โศณกุมารนั้นเสวยสมบัติอาศัยอยู่ปานเทพเจ้า

พระเจ้าพิมพิสารโปรดให้เข้าเฝ้า ครั้นเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าของพวกเรา ได้บรรลุมงคลพิชิตพญาคชสีห์แล้ว ประทับอยู่ ณ ภูเขาสิขณภูฏ เขตพระนครราชคฤห์ แสดงพระธรรมจักรอันประเสริฐให้เป็นไปแล้ว ครั้งนั้น พระเจ้าพิมพิสารจอมเสนาแห่งมคธรัฐ เสวยราชสมบัติเป็นใหญ่ในหมู่บ้านแปดหมื่นตำบล กิดิศัพท์ที่ท่านเป็นสุขุมาลชาติ ที่ฝ่าเท้าทั้งสองของเขามีขนงอกขึ้นมีสีดังดอกชะบา จนทั้งหลายวนเป็นวงดังรูปต่างหูเพชรเกิดที่ฝ่าเท้า สัมผัสอ่อนนุ่มเหมือนปุยฝ้าย ทรงมีพระประสงค์จะทอดพระเนตร จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ให้เศรษฐีบุตรโศณ โกพิวิสะเข้าเฝ้าพร้อมราษฎรทั้งแปดหมื่นในตำบลนั้น

ฝ่ายมารดาบิดาของเศรษฐีบุตรโศณ โกพิวิสะก็ได้พูดตักเตือนบุตรของตนว่า พ่อโศณะ พระเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะทอดพระเนตรเท้าทั้งสองของเจ้า ระวังหน่อย พ่อโศณะ เจ้าอย่าเหยียดเท้าทั้งสองไปทางที่พระเจ้าอยู่หัวประทับอยู่ จงนั่งขัดสมาธิตรงพระพักตร์ของพระองค์ เมื่อเจ้านั่งแล้วพระเจ้าอยู่หัวจักทอดพระเนตรดูเท้าทั้งสองได้

ครั้งนั้น ขนบริวารทั้งหลายได้นำเศรษฐีบุตรโศณ โกพิวิสะไปด้วยคานหาม ลำดับนั้นเศรษฐีบุตรโศณ โกพิวิสะได้เข้าเฝ้าพระเจ้าพิมพิสาร ถวายบังคมแล้วนั่งขัดสมาธิตรงพระพักตร์ของท้าวเธอ ท้าวเธอได้ทอดพระเนตรเห็นโลมชาติที่ฝ่าเท้าทั้งสองของเขาแล้ว และเพื่อประโยชน์ในปัจจุบันแห่งประชากรราษฎรทั้งแปดหมื่นในตำบลนั้น จึงทรงให้อำมาตย์ส่งเศรษฐีบุตรโศณ โกพิวิสะและชนเหล่านั้นไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค

๓.๑.๒ การบำเพ็ญความเพียร^{๑๕}

ในพระบาลีคัมภีร์ ขุททกนิกาย อปทาน แห่งอัมภฎผลวรรค ท่านได้เล่าเรื่องของ ท่านไว้ว่า ในพระศาสนาของพระวิปัสสีพุทธเจ้า ท่านได้สร้างถ้ำสำหรับเป็นที่อยู่แห่งหนึ่ง ถวายแด่ พระสงฆ์ผู้มาจากทิศทั้ง ๔ ในสถานที่ใกล้กับ “ พันธุมราชธานี” ท่านได้บริจาคผ้าหลายผืนเพื่อปู ลาดที่พื้นถ้ำนั้น และท่านได้บวช แต่ไม่สำเร็จพระอรหัต กาลครั้งนั้น ท่านเกิดมีจิตเบิกบาน โสมนัส (ดีใจ) ได้ตั้งความปรารถนาว่า ” ขอให้เราได้พบพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงมีพระทัยโปรดปราน พึงได้บรรพชา และพึงได้บรรลुพระนิพพานอันยอดเยี่ยม อันเป็นอุดมสันติ (ความสงบอันสูงสุด) ด้วยกุศลมูล (รากฐานของความดี) นั้นนั่นแหละ ท่านสามารถระลึกชาติได้ ๕๐ กัป ท่านเกิดเป็น เทวดาหรือเกิดเป็นมนุษย์ก็ได้ เป็นผู้ก่อสร้างบุญรุ่งเรืองนัก ด้วยกรรมอันเหลือจากนั้น ในภพ สุดท้ายนี้ ท่านได้เกิดเป็นบุตรคนเดียวของอัครเศรษฐีใน จำปานครดั่งที่ได้กล่าวมาแล้ว

การบำเพ็ญความเพียรของพระอริยบุคคลในพุทธศาสนาเถรวาทหรือชาวพุทธทั่วไป จุดหมายสูงสุดก็คือการรู้แจ้งในขั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ปัญญาจัดอยู่ใน สังขารขั้น เป็นคนละส่วนกันกับวิญญาณ หรือจิต แต่เป็นธรรมที่ประกอบกับจิต ไม่แยกออกจาก จิต เกิดพร้อมกับจิตดับพร้อมกับจิต มีอารมณ์และวัตถุอย่างเดียวกันกับจิต ซึ่งเรียกระดมที่มีลักษณะ ดังกล่าวไว้ เจตสิกธรรม ในคัมภีร์อภิธรรมมัตถสังคหะ ท่านจำแนกเจตสิกไว้ ๕๒ ประการ ปัญญาเป็น เจตสิกธรรมอย่างหนึ่ง มีชื่อว่า “ปัญญาธิริย” เพื่อให้เกิดปัญญา แล้วเกิดความแตกฉานในการศึกษา สภาพต่างๆ ไป ด้านอื่นจากการใช้ปัญญา ในฎีกาอภิธรรมมัตถสังคหะ พระฎีกาจารย์อธิบายความหมาย เจตสิกธรรม คือ ปัญญาธิริย ไว้ว่า “ปกาเรน ชานาติ อนิจจาทิวเสน อวพุชฌตติ ปญญา แปลว่า ธรรมชาติใด ย่อมรู้โดยอาการทั่วถึง ได้แก่วุชฌด้วยอำนาจลักษณะ ๓ มีอนิจจลักษณะเป็นต้น เหตุ นั้น ธรรมชาตินั้นชื่อว่าปัญญา ปัญญานั้นแลชื่อว่าเป็นอินทริย เพราะประกอบด้วยความเป็นใหญ่ใน การรู้ชัดตามสภาวะ เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า ปัญญาธิริย ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคท่านเรียกเจตสิกธรรม ว่าสังขาร และเรียกปัญญาเจตสิก คือ ปัญญาธิริย ว่า อโหมะ”^{๑๖} ข้าพระพุทธเจ้าเหล่านี้ ขอถึงพระผู้ มีพระภาค พระธรรม และพระภิกษุสงฆ์ว่า เป็นสรณะ ขอพระองค์จงทรงจำพวกข้าพระพุทธเจ้าว่า เป็นอุบาสกผู้มอบชีวิตถึงสรณะ นับแต่วันนี้เป็นต้นไป

^{๑๕}วคิน อินทสระ, มลทินปัญหา, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๗๕ - ๗๖.

^{๑๖}วิสุทธิ. (บาลี) ๓/๓๖.

๓.๒ พระโศณพิวิสเถระผู้ปรารถนาความเพียรในครั้งพุทธกาล

พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ก่อนที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ท่านได้ตั้งความปรารถนา มาเนิ่นนาน เริ่มแต่ตั้งความปรารถนาด้วยใจ นับเป็นเวลาอย่างน้อยถึง ๗ อสงไขยกัป ปรารถนาด้วย วาจา ๘ อสงไขยกัป และปรารถนาด้วยกายและวาจา ๔ อสงไขยแสนกัป ในระหว่างที่ทรงบำเพ็ญ บารมี เพื่อจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้านั้น เรียกว่าพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ อนิยตโพธิสัตว์ กับ นิยตโพธิสัตว์ นิยตโพธิสัตว์ คือพระโพธิสัตว์ที่ยังไม่ได้รับการพยากรณ์จาก พระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต นิยตโพธิสัตว์ คือ พระโพธิสัตว์ที่ได้รับการพยากรณ์แล้วจากพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งว่าจะได้ตรัสรู้เป็น พระพุทธเจ้าในอนาคต นิยตโพธิสัตว์มี ๓ ประเภทคือ

๑) ปัญญาธิกะโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญความเพียรเพื่อสร้างบารมี ๔ อสงไขยกัปกับอีกแสน กัป

๒) สัทธาธิกะโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญความเพียรเพื่อสร้างบารมี ๘ อสงไขยกัปกับอีกแสน กัป

๓) วิริยาธิกะโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญความเพียรเพื่อสร้างบารมี ๑๖ อสงไขยกัปกับอีกแสน

บุคคลผู้ที่จะบรรลุจุดหมายอันสูงสุดได้ จะต้องบำเพ็ญความเพียรซึ่งเป็นการสร้างสม คุณความดีที่ยั่งยืนชวามาก่อน คือจะต้องมีบารมีธรรมที่สูงส่ง โดยผ่านการทำความเพียรพยายามอย่าง หนัก ผ่านความทุกข์ยากอย่างแสนสาหัส โดยเฉพาะบุคคลผู้ประเสริฐสูงสุดในโลก ผู้รู้แจ้งโลก ผู้ เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย หากบุคคลผู้เสมอเหมือนมิได้ คือ สมเด็จพระบรมศาสดา อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเต็มเปี่ยมด้วยพระบารมีทั้ง ๑๐ ประการ ประกอบด้วย

๑. ทานบารมี
๒. ศีลบารมี
๓. เนกขัมมะบารมี
๔. ปัญญาบารมี
๕. วิริยะบารมี
๖. ขันติบารมี
๗. สัจจะบารมี
๘. อธิษฐานบารมี
๙. เมตตาบารมี
๑๐. อุเบกขาบารมี

ในบารมี ๑๐ นี้ จำแนกเป็นบารมี ๑๐ ประการ อุปบารมี ๑๐ ประการ และปรมัตถบารมี ๑๐ ประการ รวมเป็นบารมี ๓๐ ประการ จึงได้ทรงบรรลुพระสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ทว่าที่พระองค์จะทรงบำเพ็ญบารมีทั้ง ๓๐ ประการ ให้บริบูรณ์ได้นั้น ต้องทรงเวียนว่ายตายเกิดในภพน้อยภพใหญ่เสวยพระชาติเป็นสัตว์เดรัจฉานบ้าง เป็นมนุษย์บ้าง เป็นเทวดาบ้าง เป็นพรหมบ้าง นับชาติไม่ถ้วน ในพระชาติหนึ่งของการเวียนว่ายตายเกิดเพื่อบำเพ็ญบารมี ทรงเสวยพระชาติเป็นพระมหोสถโพธิสัตว์ เรื่องราวของพระมหอสถปรากฏอยู่ในมหอสถชาดก ซึ่งเป็นมหานิบาตชาดก (ชาดกที่มีเนื้อเรื่องยาว) หนึ่งในมหานิบาตชาดก ๑๐ เรื่อง คือ “เดมิยชาดก มหาชนกชาดก สุวรรณสามชาดก เนมิราชชาดก มโหสถชาดก ภูริทัตตชาดก จันทกุมารชาดก นารทชาดก วิฑูรชาดก และเวสสันดรชาดก”^{๑๖}

๓.๒.๑ ประวัติความเป็นมา

พระโสณโกปิวิสะ มีชื่อเดิมว่า โสณะ แปลว่า ทองคำ เกิดในตระกูลเศรษฐี ในเมืองจัมปา แคว้นมคธ ท่านได้รับการเลี้ยงดูอย่างดี บิดาได้สร้างปราสาท ๓ ฤดูให้อยู่ ให้คนใช้จัดอาหารที่ประณีตให้ ท่านเป็นคนสุกุมาลชาติ มีฝ่ามือ ฝ่าเท้าอ่อนนุ่ม และมีสีแสดดั่งดอกชบา ที่ฝ่าเท้ามีขนอ่อนสีเขียว เป็นคนที่รักการเล่นดนตรี โดยเฉพาะการคิดพิณ ท่านได้ออกบวช เมื่อคราวไปที่เมืองราชคฤห์ เพราะพระเจ้าพิมพิสาร ทรงรับสั่งให้ชาวเมืองทั้งหมดในแคว้นอังคะมาเฝ้า เพื่อรับฟังพระราชาบาย และพระราชาบาท เมื่อได้รับฟังราชาบาทแล้ว ก็เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า

ในคราวนั้น พระสาวกเถระ ได้รับหน้าที่อุปัฏฐากของพระพุทธเจ้า ท่านได้แสดงฤทธิ์ให้ชาวเมืองได้เห็น จนเกิดความเลื่อมใส พวกชาวเมืองเหล่านั้นคิดว่า เพียงแต่เป็นพระสาวก ก็ยังมีฤทธิ์ถึงเพียงเท่านี้ พระพุทธเจ้าจะทรงมีฤทธิ์มากเพียงไรหนอ จึงเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า พระองค์ ทรงแสดงอนุบุพพิกขา และอริยสัจ ๔ ให้ฟัง เมื่อฟังจบ ชาวเมืองก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล

ฝ่ายโสณโกปิวิสะ ได้เกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา คิดว่า การอยู่เป็นฆราวาสไม่สามารถประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์ได้ จึงขอบวชกับพระพุทธเจ้า พระองค์ให้ลาพ่อแม่ก่อน เมื่อพ่อแม่อนุญาตแล้วท่านจึงออกบวช เมื่อบวชแล้วได้ไปบำเพ็ญเพียรอยู่ที่ป่าสีตะวันเขตเมืองราชคฤห์ ท่านได้ปรารถนาความเพียรอย่างหนัก โดยคิดว่า เราเป็นคนที่ละเอียดอ่อน การทำความเพียรแบบสบายไม่ทำให้บรรลุมรรคผลได้ จึงบำเพ็ญเพียรด้วยวิธิทรมาณตนเอง คือ ด้วยเดินจงกรมอย่างหนัก บนพื้นดินขรุขระ จนเท้าแตกเลือดไหล ต่อมาก็เดินด้วยเท้าไม่ไหว จึงใช้เข่าเดินและใช้ฝ่ามือ

^{๑๖} พุ. พุทธ. (ไทย) ๓๓/๓๖/๔๓๕.

ยัน จนในที่สุดทั้งเขาและมือก็แตกอีก สถานที่เดินจงกรม จึงเปื้อนเลือดคูดงโรงมาโค^{๔๘} แต่กระนั้นก็ยังไม่มีบรรลุมรรคผลอันใด

ท่านเริ่มน้อยใจว่า “บรรดาสาวกของพระพุทธเจ้าที่ปรารถนาคือความเพียร เราก็เป็นรูปหนึ่งเหมือนกันที่ปรารถนาคือความเพียร แต่ใจของเรา จึงยังไม่หลุดพ้นจากอาสวะ ไม่ยึดมั่นถือมั่นเล่า หรือว่า เราเป็นบุคคลจำพวกปทปรมะ ไม่ใช่อุหมฤตัญญู (ผู้รู้เข้าใจได้ฉับพลัน) วิปจิตัญญู (ผู้รู้เมื่อขยายความ) เนยยะ (ผู้ที่พอจะแนะนำได้) ใจของเรา จึงไม่หลุดพ้น ถ้าอย่างนั้นเราควรสึกไปเป็นฆราวาสดีกว่า เงินของเราก็มีอยู่ เราอาจใช้สอยทรัพย์สมบัติและใช้บำเพ็ญบุญด้วย”^{๔๙}

พระพุทธองค์ ทรงทราบความคิดของท่าน จึงทรงหายจากกุเขาคิขณุกฎ ไปปรากฏที่ป่าสิตวัน “ทรงสอนให้ท่านปรารถนาคือความเพียรให้พอดี เปรียบเหมือนการชิงสายพิน ถ้าดึงมาก เสี่ยงก็ไม่ไผเพราะ ถ้าหย่อนมาก เสี่ยงก็ไม่ไผเพราะอีก ต้องชิงให้พอดี เสี่ยงจึงไผเพราะ การปรารถนาคือความเพียรเหมือนกัน ต้องทำแต่พอดี ถ้าปรารถนาคือความเพียรมากเกินไป ย่อมทำให้เกิดความฟุ้งซ่าน ถ้าปรารถนาคือความเพียรน้อยเกินไป ย่อมทำให้เกิดความเกียจคร้าน”^{๕๐} ฉะนั้น จึงต้องปรารถนาคือความเพียรให้พอดี ปรับอินทรีย์ให้เสมอกัน ท่านเป็นผู้ชำนาญในการคิดพิน เมื่อฟังธรรมเทศนาจบ ก็เข้าใจได้ทันที

เมื่อพระองค์ประทาน โอวาทแก่ท่านอย่างนี้แล้ว ก็ทรงหายไป และได้ปรากฏพระองค์ที่กุเขาคิขณุกฎเหมือนเดิม ต่อมาท่านพระโสณะ ได้ตั้งความเพียรให้พอดี คือ ไม่ดึงเกินไป ไม่หย่อนเกินไป ได้ปรับอินทรีย์ให้เสมอกัน ได้ปลีกไปอยู่ผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจ ไม่นานนัก ก็ได้บรรลุเป็นอรหัตผล ในป่าสิตวันนั่นเอง เมื่อพระเถระได้บรรลุเป็นพระอรหันต์แล้ว ก็ได้ชื่อว่า เป็นผู้สิ้นกิเลส กรรม วิบากทั้งหมดทุกประการ ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดตามอำนาจแห่งไตรวิภว หรือวน ๓ ประการนี้^{๕๑}

พระโสณโกปิวิสเถระ ได้รับยกย่องให้เป็นเอตทัคคะจากพระพุทธองค์ว่า “เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ด้านการปรารถนาคือความเพียร”^{๕๒}

^{๔๘}วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๔๓/๖.

^{๔๙}อง.ญก. (ไทย) ๒๒/๕๕/๕๓๓.

^{๕๐}วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๔๓/๘.

^{๕๑}พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), กฏแห่งกรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๒๖.

^{๕๒}อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๐๕/๒๗.

๓.๒.๒ การบำเพ็ญความเพียร^{๒๓}

พระโสณโกปิวิสะ ครั้นบวชแล้ว ได้ไปบำเพ็ญสมณธรรมในป่าสาควันใกล้เมืองราชคฤห์นั่นเอง เดินจงกรมด้วยเท้า ด้วยเข่า และมือ จนเท้า เข่า และมือแตก แต่ก็ไม่บรรลุผลอะไร เพราะความเพียรที่มากเกินไป ทำให้จิตใจฟุ้งซ่าน คิดน้อยใจตัวเองว่ามีความเพียรมากถึงเพียงนี้ ยังไม่ได้บรรลุผล พระพุทธเจ้าทรงทราบความคิดของท่านจึงเสด็จไปแสดงธรรมโปรด โดยเปรียบกับพิน ๓ สาย ว่า สายพินที่ขึงตึงเกินไป และหย่อนเกินไป จะมีเสียงไม่ไพเราะ ต้องขึงให้ได้ระดับพอดี เวลาคิดจึงจะมีเสียงที่ไพเราะ ครั้นได้รับคำสอนจากพระพุทธเจ้าแล้ว ท่านปรับความเพียรกับสมาธิให้เสมอกัน บำเพ็ญเพียรแต่พอดี ไม่ตึงนัก ไม่หย่อนนัก ไม่นานท่านก็ได้บรรลุอรหัตผล

เศรษฐีบุตรโสณโกปิวิสะออกบวชครั้งนั้น เศรษฐีบุตรโสณโกปิวิสะได้มีความปรวิติค ดังนี้ว่า ด้วยวิธีอย่างไรๆ เราจึงจะรู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้ว อันบุคคลที่ยังครองเรือนอยู่ จะประพฤติ พรหมจรรย์นี้ให้บริบูรณ์โดยส่วนเดียว ให้บริสุทธิ์โดยส่วนเดียว คุณสังข์ที่ขัดแล้ว ทำไม่ได้ง่าย โฉนหนอ เราพึงปลงผมและหนวด ครองผ้ากาสาเยะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ครั้นประชาชนเหล่านั้นชื่นชมยินดี ภายดีของพระผู้มีพระภาคแล้ว ลุกจากที่นั่งถวายบังคม พระผู้มีพระภาค ทำประทักษิณหลีกไปแล้ว หลังจากประชาชนพวกนั้นหลีกไปแล้ว ไม่นานนัก เขาได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง

เศรษฐีบุตรโสณโกปิวิสะนั่งเฝ้าอยู่ ณ ที่นั้นแล ได้กราบทูลคำนี้แด่พระผู้มีพระภาคว่า พระพุทธเจ้าข้า ด้วยวิธีอย่างไรๆ ข้าพระพุทธเจ้าจึงจะรู้ทั่วถึงธรรมที่พระองค์ทรงแสดงแล้ว อันบุคคลที่ยังครองเรือนอยู่จะประพฤติพรหมจรรย์นี้ ให้บริสุทธิ์โดยส่วนเดียว คุณสังข์ที่ขัดแล้ว ทำไม่ได้ง่าย ข้าพระพุทธเจ้าปรารถนาจะปลงผมและหนวดครองผ้ากาสาเยะออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ขอพระองค์ทรงพระกรุณาโปรดให้ข้าพระพุทธเจ้าบวชเถิด พระพุทธเจ้าข้า ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามเขาว่า มารดาบิดา อนุญาตแล้วหรือ ครั้นเมื่อทรงสดับว่า ยังมีใต้อนุญาต จึงทรงตรัสว่า โสณะ ตถาคตไม่ให้กุลบุตรที่มารดาบิดาไม่อนุญาตบวชได้ เศรษฐีบุตรนั้นรับพระดำรัสของพระตถาคตด้วยเศียรเกล้าว่า คีละพระเจ้าข้า จึงไปหามารดาบิดาให้ท่านอนุญาตแล้ว จึงกลับมาเฝ้าพระตถาคต ได้บวชในสำนักของภิกษุรูปหนึ่ง เศรษฐีบุตรโสณโกปิวิสะได้รับบรรพชาอุปสมบทในพุทธสำนักแล้ว บำเพ็ญความเพียรอย่างหนักเมื่อท่านได้บรรพชาอุปสมบทแล้ว อยู่ในกรุงราชคฤห์ หมู่ญาติและสาโลहित และเพื่อนเป็นอันมาก ต่างนำสักการะและสัมมานะมา แม้คนเหล่านี้ก็พากันมาดู พระเถระคิดว่า คนเป็นอันมากมายังสำนักของเรา เราจักทำกิจกรรมใน

^{๒๓} อัง.เอ.อก. (ไทย) ๒๒/๒๕/๒๕.

กัมมัญฐานฐาน หรือในวิปัสสนาได้อย่างไร ถ้าอะไร เราเพิ่งเรียนกัมมัญฐานในสำนักของพระ ศาสดา แล้วไปสุสานสี่ตวัน บำเพ็ญสมณธรรม เพราะคนเป็นอันมาก เกลียดสุสานสี่ตวันนั้นก็จักไม่ไป เมื่อเป็นอย่างนี้ กิจของเราจักถึงที่สุดได้ จึงรับกัมมัญฐานในสำนักของพระศาสดาแล้วไปยังสี่ตวัน เริ่มบำเพ็ญสมณธรรม ท่านคิดว่า สรีระของเราละเอียดอย่างยิ่ง แต่ไม่อาจจะให้ถึงความสุขโดยความ สะดวกนั่นเอง แม้ถึงจะลำบาก กายก็ควรบำเพ็ญสมณธรรม ดังนี้แล้ว จึงอธิษฐานที่จงกรม เริ่ม ประกอบความเพียร เมื่อฝ่าเท้าทั้ง ๒ ข้าง บวมจนพองขึ้นก็ตาม ก็ไม่คำนึงถึงทุกขเวทนา กระทำ ความเพียรอย่างแรงกล้า ท่านปรารภความเพียรเกินขนาด เดินจงกรมจนเท้าทั้ง ๒ แดก สถานที่เดิน จงกรมเปื้อนโลหิต คุจสถานี่ฆ่าโค ฉะนั้น เมื่อท่านเดินไม่ได้ ก็พยายามจงกรมด้วย เข่าข้าง ด้วยมือ ข้าง แม้ถึงกระทำความเพียรอย่างมั่นคงถึงเพียงนี้ แต่ก็ไม่สามารถจะทำคุณวิเศษให้บังเกิดขึ้นได้ คง เป็นเพราะปรารภความเพียรหนักไป จึงคิดว่า เราพยายามถึงขนาดนี้ ก็ยังไม่สามารถจะทำมรรคและ ผลให้บังเกิดขึ้นได้ เราคงไม่ใช่อุคฆฎิตัญญบุคคล หรือไม่ใช่วิปจิตัญญบุคคล ไม่ใช่ในบุคคล เรา คงเป็น ปทปรมบุคคลแน่แท้ เราจะบวชอยู่ทำไม สึกไป เสวยสมบัติดีกว่า และเราจักทำบุญให้มาก ดังนี้

พระพุทธเจ้าทรงเทศน์โปรดพระเถระ สมัยนั้น พระศาสดาทรงทราบ ความปริวิตกของ พระเถระ เวลาเย็นทรงมีหมู่ภิกษุแวดล้อมไปในสุสานสี่ตวันนั้น ได้เสด็จเข้าไปทางสถานที่เดิน จงกรมของท่านพระโสณะ ได้ทอดพระเนตรเห็นสถานที่เดินจงกรมเปื้อนโลหิต ครั้นแล้วจึงตรัส เรียกภิกษุทั้งหลายมารับสั่งถามว่า “สถานที่เดินจงกรมแห่งนี้ของใครหนอ เปื้อนโลหิต เหมือน สถานที่ฆ่าโค”

ภิกษุทั้งหลาย กราบทูลว่า ท่านพระโสณะปรารภความเพียรเกินขนาด เดินจงกรมจน เท้าทั้ง ๒ แดก สถานที่เดินจงกรมแห่งนี้ของท่านจึงเปื้อนโลหิต คุจสถานี่ฆ่าโค ฉะนั้น พระพุทธเจ้าข้า ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคได้เสด็จเข้าไปทางที่อยู่ของท่านพระโสณะ ครั้นแล้ว ประทับนั่งเหนือพุทธอาสน์ที่จัดไว้ถวาย แม้ท่านพระโสณะก็ถวายบังคมพระผู้มีพระภาค แล้วนั่ง ฝ้าอยู่ ตั้งความเพียรสม่ำเสมอเทียบเสียงพิณพระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามท่านพระโสณะผู้นั่งฝ้าอยู่ ว่า คุจร โสณะ เธอไปในที่สังัด หลีกเร้นอยู่ได้มีความปริวิตกแห่งจิตเกิดขึ้น อย่างนี้ว่า บรรดาพระ สาวกของพระผู้มีพระภาคที่ ปรารภความเพียรอยู่ เราก็เป็นรูปหนึ่ง แต่ใจน จิตของเราจึงยังไม่หลุด พ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถ่อมแล้ว สมบัติในตระกูลของเราก็ยังมีอยู่ เราอาจบริโภคนสมบัติ และบำเพ็ญกุศล ถ้าอะไร เราเพิ่งสึกเป็นคฤหัสถ์ แล้วบริโภคนสมบัติและบำเพ็ญกุศล ดังนี้ มิใช่หรือ

ท่านพระโสณะทูลรับว่า อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า โสณะ เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เมื่อครั้งเธอยังเป็นคฤหัสถ์ เธอฉลาดในเสียงสายพิณ มิใช่หรือ ท่านพระโสณะทูลรับว่า อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า โสณะ เธอจะสำคัญ

ความข้อนั้นเป็นไฉน คราวใดสายพินของเขอดีงินไป คราวนั้นพินของเขามีเสียงหรือใช้การได้บ้างไหม ท่านพระโสณะทูลว่า หาเป็นเช่นนั้นไม่ พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า โสณะ เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน คราวใดสายพินของเขาย่อนงินไป คราวนั้นพินของเขามีเสียงหรือใช้การได้บ้างไหมท่านพระโสณะทูลว่า หาเป็นเช่นนั้นไม่ พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า โสณะ เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน คราวใดสายพินของเขไม่ตึงนั้ก ไม่หย่อนนั้ก ตั้งอยู่ในคุณภาพสม่าเสมอ คราวนั้น พินของเขามีเสียงหรือใช้การได้บ้างไหมท่านพระโสณะทูลรับว่า เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า โสณะ เหมือนกันนั้นแล ความเพียรที่ปรารถนากินไปนั้ก ย่อมเป็นไปเพื่อความ ฟุ้งช่าน ความเพียรที่ย่อหย่อนนั้ก ก็เป็นไปเพื่อเกียจคร้าน เพราะเหตุนั้นแล เธอจงตั้งความเพียร แต่พอเหมาะ จงทราบข้อที่อินทรีย์ทั้งหลายเสมอกัน และจงถือนิमितในควมสม่าเสมอนั้นท่านพระโสณะทูลรับสนองพระพุทธพจน์ว่า จะปฏิบัติตามพระพุทธโอวาทอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า ครั้นพระผู้มีพระภาคทรงสั่งสอนท่านพระโสณะด้วยพระโอวาทข้อนี้แล้ว ทรงเสด็จกลับยังคิขณกุฎบรรพต

พระโสณะสำเร็จพระอรหัตผล ครั้นกาลต่อมา ท่านพระโสณะได้ตั้งความเพียรแต่พอเหมาะ ทราบข้อที่อินทรีย์ทั้งหลายเสมอกัน และได้ถือนิमितในควมสม่าเสมอ ครั้นแล้ว ได้หลีกออกอยู่แต่ผู้เดียว ไม่ประมาท มีเพียร มีตณสง่ไป ไม่นานเท่าไรนั้ก ได้ทำให้แจ้งซึ่งคุณพิเศษอันยอดเยี่ยม เป็นที่สุด พรหมจรรย์ ที่กุลบุตรทั้งหลายออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องประสงค์ ด้วยปัญญา อันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบันนี้แหละ เข้าถึงอยู่แล้ว ได้รู้ชัดแล้วว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์ เราได้อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นอีกเพื่อความเป็นอย่างนี้มีได้มี ก็แลบรรดา พระอรหันต์ทั้งหลาย ท่านพระโสณะได้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่งแล้ว

พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตรองเท้าแก่ภิกษุสงฆ์ สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาครับสั่งกะท่านพระโสณะว่า คูกร โสณะ เธอเป็นสุขุมลชาติ เราอนุญาตรองเท้าชั้นเดียวแก่เธอ ท่านพระโสณะกราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าละเงินประมาณ ๘๐ เล่มเกวียน และละกองพล กอปรด้วยช้าง ๗ เชือก ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตแล้ว จักมีผู้กล่าวแก่พระพุทธเจ้าว่า โสณ โกพิวิสะละเงินประมาณ ๘๐ เล่มเกวียน และละกองพลกอปรด้วยช้าง ๗ เชือก ออกจาก เรือนบวชเป็นบรรพชิตแล้ว เดียวนี้ยังข้องอยู่ในเรื่องรองเท้าชั้นเดียว ถ้าพระผู้มีพระภาคจักได้ ทรงอนุญาตแก่พระภิกษุสงฆ์ แม้ข้าพระพุทธเจ้าจักใช้สอย ถ้าจักไม่ทรงอนุญาตแก่พระภิกษุสงฆ์ แม้ข้าพระพุทธเจ้าก็จักไม่ใช้สอยพระพุทธเจ้าข้า

ถ้าคดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทำธรรมีกถา ในเพราะเหตุเป็นเค้ามูลนั้น ในเพราะเหตุแรกเกิดนั้น แล้วรับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า คูกรภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตรองเท้าชั้นเดียว ภิกษุไม่พึงสวมรองเท้า ๒ ชั้น ไม่พึงสวมรองเท้า ๓ ชั้น ไม่พึงสวมรองเท้าหลายชั้นรูปใดสวม ต้องอาบัติทุกกฏ

พระศาสดาทรงสถาปนาท่านเป็นเอตทัคคะพระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงสถาปนา
เหล่าพระภิกษุผู้ทรงคุณต่างๆ ขึ้นเป็นพระเอตทัคคะ จึงทรงสถาปนาท่านเป็น เอตทัคคะผู้เลิศกว่า
ภิกษุผู้มีความเพียรอันปรารถแล้ว

บทที่ ๔

การประยุกต์หลักความเพียรมาใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน

แนวการปฏิบัติตามความเพียรเป็นแนวการปฏิบัติ ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ให้ปฏิบัติเพื่อขุดเกลากิเลส ถึงอย่างนั้น เราก็สามารถนำมาใช้ ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้สำหรับบุคคลทั่วไป เพราะทำให้บุคคลนั้น ลดการดำเนินชีวิตที่ฟุ้งเฟ้อ ที่ไม่จำเป็นออกไป คงอยู่แต่สิ่งจำเป็นสำหรับให้มีชีวิตอยู่ เพราะในปัจจุบัน บุคคลโดยมากใช้ชีวิตที่ฟุ้งเฟ้อ ทำให้ต้องแสวงหาสิ่งต่าง ๆ มาปรนเปรอมากเกินไป ทำให้ร่างกายต้องตรากตรำในการทำงานหนัก เพื่อสิ่งที่ไม่จำเป็น จนร่างกายเจ็บป่วย ทำให้จิตใจเป็นทุกข์ด้วย

๔.๑ การประยุกต์ความเพียรเชิงปัจเจกบุคคล

ในการศึกษาความเพียรของพระ โสณ โกฬิวิเสระ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีการกำหนดไว้ว่า ปัจเจกบุคคลมีฐานมาจากคุณสมบัติ ๕ ส่วน ได้แก่

๑. คุณสมบัติทางชีวภาพ เช่น อายุ เพศ เชื้อชาติ ศาสนา เป็นต้น ซึ่งทำให้เกิดความแตกต่างทางความคิด ความรู้สึก ค่านิยม วัฒนธรรม เช่น การตกทาย คนไทยใช้การไหว้ คนตะวันตกกลางแจ้งการจุมพิตที่แก้ม ตอนเป็นเด็กจะคิกคะนอง กระตือรือร้น พออายุมากขึ้นจะสุขุมรอบคอบมีเหตุผลมากขึ้น เป็นต้น

๒. ความสามารถ ซึ่งแบ่งได้เป็นความสามารถทางปัญญา เช่น ความจำ การเรียนรู้เร็ว การคำนวณ เป็นต้น ความสามารถทางร่างกาย เช่น ความแข็งแรง ความยืดหยุ่น เป็นต้น และความสามารถที่เหมาะสมกับงาน ซึ่งในองค์การเราควรให้ความสำคัญกับความสามารถที่เหมาะสมกับงานมากที่สุด

๓. บุคลิกภาพ ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจาก กรรมพันธุ์ การเลี้ยงดู และสถานการณ์

๔. อารมณ์ มีทฤษฎีเหตุการณ์ทางอารมณ์ที่ทำให้เราสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในองค์การให้พนักงานทำงานได้อย่างมีความสุขและมีประสิทธิภาพสูงสุดได้

๕. การเรียนรู้ แบ่งได้เป็น ๓ ทฤษฎี ได้แก่ ทฤษฎีการกำหนดเงื่อนไขแบบดั้งเดิม ทฤษฎีการกำหนดเงื่อนไขในการทำงาน และทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม

การเรียนรู้เรื่องพฤติกรรมปัจเจกบุคคล มีความมุ่งหวังเพื่อทำงานให้สำเร็จ โดยทุกฝ่ายสบายใจมีความสุข แต่ละคนมีรากฐานมาอย่างไร เมื่อมีงานตำแหน่งหนึ่ง จะต้องตอบให้ได้ก่อนว่างานนั้นจำเป็นต้องใช้ความสามารถด้านไหน ต้องใช้คนที่มีบุคลิกภาพแบบใด แล้วจึงเลือกคนที่เหมาะสมมาทำงานในตำแหน่งนั้นๆ แต่หากเป็นตำแหน่งเดิมที่มีคนทำงานอยู่แล้ว แต่คนนั้นยังไม่เหมาะสมกับงาน อาจต้องเลือกแนวทางการพัฒนาคนนั้น ให้มีความสามารถและบุคลิกภาพที่

เหมาะสมกับงาน โดยการพูดคุยชี้แจงให้เค้ารับทราบว่าจะอะไรคือความสามารถและบุคลิกภาพที่องค์การคาดหวังจากตัวบุคคลผู้นั้นแล้วจึงช่วยเค้าหาแนวทางในการพัฒนาศักยภาพต่างๆ โดยนำเอาทฤษฎีการเรียนรู้และการเสริมแรงเข้ามาช่วย และเพื่อให้คนทำงานเองก็มีความสุขในการทำงาน ซึ่งเชื่อว่าจะทำให้คนนั้นทุ่มเทกับการทำงานได้อย่างเต็มที่ จึงต้องมีการคำนึงถึงวัฒนธรรมและค่านิยมหรือความเชื่อของพนักงานที่มีความหลากหลาย แล้วสร้างวัฒนธรรมให้คนในองค์การเกิดการยอมรับในความแตกต่างของกันและกัน ทำให้สามารถทำงานร่วมกันประสานกันได้เป็นอย่างดี ผสมผสานกับการสร้างบรรยากาศฝ่ายกายภาพให้ดี เพื่อช่วยกระตุ้นส่งเสริมให้คนที่ทำงานมีความสุข เมื่อคนมีความสามารถสอรับภาระงานและมีความสุขในการทำงาน ก็เชื่อว่าจะทำให้ผลงานที่ออกมามีประสิทธิภาพสูงสุด และจะส่งผลให้องค์การประสบความสำเร็จตามเป้าหมายได้ในที่สุด

วิธีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม แบ่งได้เป็น ๒ รูปแบบ ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมนั้น ถ้าต้องการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมแบบชั่วคราว เช่น ต้องการให้คนยินดีทำโอทีในช่วงสัปดาห์นี้ เนื่องจากมีคำสั่งซื้อเข้ามาเป็นจำนวนมาก เป็นต้น ให้ใช้การเปลี่ยนแปลงแบบเป็นครั้งคราว ซึ่งจะสร้างพลังในการตอบสนองได้ดีกว่า แต่ผลที่ได้จะไม่ยั่งยืน หากต้องการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมอย่างยั่งยืน จะต้องใช้การปรับพฤติกรรมแบบต่อเนื่อง มีการวางแผนการในการดำเนินการเพื่อให้ค่อยๆ มีการเปลี่ยนแปลง จนได้การเปลี่ยนแปลงที่ถาวรในที่สุด แนวทางการแทรกแซงพฤติกรรมทั้งที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์มี ๔ แนวทาง แบ่งเป็น

แนวทางสำหรับเสริมแรงให้เกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ๒ แนวทาง ได้แก่ การเสริมแรงในทางบวก คือ การให้รางวัลเมื่อทำสิ่งที่ดีหรือทำพฤติกรรมที่พึงประสงค์ เช่น ลูกสอบได้คะแนนดี ก็ให้รางวัลลูก โดยการพาไปเที่ยวสวนสนุก เป็นต้น แนวทางการเสริมแรงในทางลบ คือ เมื่อทำสิ่งที่ดีแล้ว จะลดสิ่งที่ไม่ชอบให้ เช่น เคยกำหนดให้ลูกดูการ์ตูนได้วันละครึ่งชั่วโมง แต่เมื่อลูกสอบได้คะแนนดีเป็นพอใจ ก็ลดความเข้มข้นของกฎจำกัดการดูการ์ตูนลง โดยอาจไม่จำกัดการดูการ์ตูนอีก เป็นต้น แนวทางสำหรับกำจัดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ ๒ แนวทาง ได้แก่ การลงโทษอย่างตรงไปตรงมา เช่น ขาดงานบ่อยตัดเงินเดือน การเรียนตกก็ตีลูก เป็นต้น อีกแนวทางได้แก่ การใช้การลงโทษทางบวก คือ การลงโทษโดยการงดให้ผลประโยชน์ที่เคยได้ เช่น เคยได้โบนัสสองเดือน ปีนี้ผลงานบ่อยไม่ค่อยตั้งใจทำงาน เลยลดโบนัสเหลือเดือนเดียวหรือไม่ให้เลย หรือจากเดิมที่เคยให้สิทธิ์ดูการ์ตูนไม่จำกัดกับลูกไป แต่เมื่อลูกดูการ์ตูนจนการเรียนตก ก็ริบสิทธิ์นั้นคืน เริ่มนำกฎดูการ์ตูนวันละครึ่งชั่วโมงกลับมาใช้อีก สิ่งเหล่านี้เป็นแรงผลักดันและเป็นสิ่งแวดล้อมภายนอกให้คนเกิดความเพียรและมุ่งมั่น

ความเพียรพยายาม เป็นคุณธรรมสำคัญยิ่งที่จะสร้างความสำเร็จตามความมุ่งมั่นของบุคคลและปัจเจกบุคคล ที่มีเป้าหมายที่ชัดเจน หรือทำให้จุดเชื่อมต่อระหว่างจุดหมายกับการกระทำ

ของบุคคลประสบความสำเร็จ ความเพียรจัดเป็นคุณธรรมสำคัญยิ่งข้อหนึ่งในพระพุทธศาสนา หลักธรรมคำสอนเกือบจะทุกหมวดในภาคการปฏิบัติ จะมีความเพียรสอดแทรกอยู่ซึ่งปรากฏในชื่อต่างๆ เช่น วิริยะ วิริยารัมภะ อุฏฐานะ อุตสาหะ ปธานะ ตบะ อาตปปี ล้วนสื่อความหมายเรื่องของความเพียรทั้งสิ้น การที่พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนที่เน้นเรื่องเกี่ยวกับความเพียร และให้ความสำคัญกับความเพียร จะพิจารณาได้ด้วยเหตุผลว่า หลักสัจธรรม เป็นความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติ พระพุทธองค์ทรงมีฐานะเป็นผู้ค้นพบหลักแห่งความจริงนั้น แล้วก็ได้นำออกมาเผยแผ่แก่ผู้อื่น การเข้าถึงหลักธรรมธรรมที่สะท้อนความจริงอย่างชัดเจน มีขั้นตอนการปฏิบัติที่ต้องอาศัยความเพียรเป็นเบื้องต้น ไม่ใช่เกิดจากการคลั่งคลุ้มของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ภายนอก มนุษย์ทุกคนที่ปรารถนาความสำเร็จในชีวิต ต้องทำความเพียร ไม่ว่าจะความสำเร็จนั้นจะมาจากระดับใด ดังพุทธดำรัสที่ตรัสว่า ท่านทั้งหลายจงทำความเพียรเพื่อเผากิเลส พระตถาคตเจ้าทั้งหลายเป็นแต่เพียงผู้บอกชนทั้งหลายดำเนินไปตามแล้วมีความเพ่งพินิจ จะพ้นจากเครื่องผูกแห่งมากได้”^๑ จากพุทธดำรัสนี้ชี้ชัดว่า พระพุทธองค์ทรงดำรงตนอยู่ในฐานะผู้ชี้ทาง การเดินทางสู่เป้าหมายนั้นเป็นหน้าที่ของแต่ละคนจะเดินอย่างไร โดยยึดหลักการเดินทางที่พระพุทธองค์ทรงชี้แนะไว้ ในอภิวาสสูตร ขุททกนิกาย สุตตนปิฎก ที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสไว้ว่า “บุคคลจะล่วงทุกข์ได้เพราะความเพียร”^๒

ในระดับปัจเจกชน และสามัญชนทั่วไป การสร้างความเพียรมีความต่างที่จุดหมาย บางคนสร้างความเพียรเพื่อให้พ้นทุกข์ที่เกิดจากความยากลำบาก คือ ความยากจน จึงเพียรพยายามสร้างฐานะด้วยการแสวงหาทรัพย์สิน เพิ่มความร่ำรวยกับครอบครัว เป็นเหตุให้เกิดความสุขสบายในระดับโลกิยะวิสัย ในการสร้างความเพียรไม่ว่าระดับใด ล้วนตกอยู่ภายใต้หลักธรรมในพุทธศาสนาเถรวาท คือ อิทธิบาท ๔ ประกอบด้วย ฉันทะ ความพอใจในสิ่งที่ทำ วิริยะ มุมานะและมุ่งมั่นให้สำเร็จในสิ่งนั้น จิตตะ มีจิตคิดที่จะทำ ด้วยการจดจ่ออยู่กับสิ่งที่ทำอย่างไม่ลดละ และวิมังสา การใคร่ครวญด้วยปัญญา ด้วยหลักการที่ว่า “เต็มใจทำ แข็งใจทำ ตั้งใจทำ เข้าใจทำ”^๓

๔.๑.๑ ประยุกต์ความเพียรของพระโพธิสัตว์

การพินาศตนสู่การเป็นพระโพธิสัตว์ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทใช้กระบวนการในการบำเพ็ญบารมี สัมสมความดีงาม ในขบวนการพัฒนาตน ผู้ที่จะบรรลุเป็นพระพุทธเจ้า ฝ่ายคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทอาจยืนยันได้ว่า เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ไม่ได้คือกล่าวถึง ขบวนการพัฒนาสู่ความเป็นโพธิสัตว์ ส่วนใหญ่กล่าวถึงบารมีที่ควรบำเพ็ญและอธิบายถึงคุณลักษณะพิเศษของผู้ที่บำเพ็ญโพธิสัตว์ธรรม หรือกล่าวถึงมหาปณิธานซึ่งเป็นหลักการ

^๑ จุ.ธ. (ไทย) ๒๕//๗๖/๒๗๖.

^๒ จุ.สุ. (ไทย) ๒๕//๔๕๗/๑๘๖.

^๓ ปิ่น มุทุกันต์, มงคลชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๒), หน้า ๑๕๕.

ที่ “โพธิสัตว์” จะได้รับ คุณสมบัติพิเศษ อันเกิดจากการสั่งสมในแต่ละภพชาติ โดยเฉพาะชาติสุดท้ายที่จะตรัสรู้ คุณสมบัติของพระโพธิสัตว์ จะเต็มเปี่ยมบริบูรณ์ เป็นลักษณะที่ปรากฏให้ผู้ทรงวิชาได้ประจักษ์ชัดถึงภาวะที่เหนือกว่ามนุษย์ธรรมดา

โพธิสัตว์ หมายถึง บุคคลที่มีใจข้องเกี่ยวกับกับโพธิ หรือ ผู้เห็นทุกข์ในการเวียนว่ายตายเกิด^๔ ต้องการยังตนและสรรพสัตว์ให้เป็นอิสระหลุดพ้นจากวัฏฏะ จึงเพียรพยายามสะสมคุณสมบัติเพื่อการบรรลุนั้น ชาติแล้วชาติเล่า ผู้นั้นเรียกว่ามีธาตุของโพธิเกิดขึ้นในตัว จึงได้รับชื่อว่า โพธิสัตว์ หรือผู้ปรารถนาเป็นพุทธเจ้าในอนาคต ดังนั้น บุคคลใดก็ตามที่ตั้งใจจะเป็นโพธิสัตว์จะต้องเป็นผู้ที่มีความปรารถนาที่จะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนั้น อาจจะกล่าวได้ว่า ผู้ที่มีอุดมการณ์โพธิสัตว์ ก็คือ ผู้ที่มีเป้าหมายที่จะเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์ใดองค์หนึ่งในอนาคต

การเริ่มต้นเป็น “โพธิสัตว์” จากการเห็นทุกข์ภัยในการเป็นมนุษย์และสรรพสัตว์นั้นแล้วค้นหาแสวงหาหนทางที่จะพ้นทุกข์ด้วยความเพียร และทำให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ด้วย จะเห็นได้ว่าหลังจากเมื่อท่านเกิดอุดมการณ์โพธิสัตว์ขึ้น ท่านได้สั่งสม หลักการของโพธิสัตว์จากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ที่ได้พบ จากนั้นก็มุ่งทำตามอย่างต่อเนื่องรวมเป็น เวลา ๒๐ อสงไขยกับหนึ่งแสนจึงได้บรรลุเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตามอุดมการณ์ที่ได้ตั้งไว้ ที่ว่าท่านได้สั่งสมหลักการของโพธิสัตว์นั้น หลักการที่ว่านั้นคืออะไร จากพระไตรปิฎกในอรรถกถาอุปสตุตฺต ได้กล่าวไว้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ ย่อมทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ตั้งที่ว่า “ก็สามคณาเหล่านี้คือ ขนฺติ ปรมิ ฯเปฯ สพฺพปาปสฺส อภินิ ฯเปฯ อนุปวาโท อนุปมาโต ฯเปฯ เอตํ พุทฺธานสาสนํ ดังนี้ชื่อว่า โอวาทปาฏิโมกข์ โอวาทปาฏิโมกข์นั้น พระพุทธเจ้าทั้งหลายท่านนั้นย่อมแสดง สวากหาแสดงไม่”^๕ จากช่วงระยะเวลาการสร้างบารมีความเพียรของพระโพธิสัตว์ สามารถสรุปเข้ากับหลักการดำเนินชีวิตที่พระพุทธรเจ้าแต่ละพระองค์แสดงไว้ มาเป็นหลักการของ “โพธิสัตว์” ได้ดังนี้

หลักการที่ ๑ : สิ่งใดที่เป็นความชั่ว โพธิสัตว์ทุกพระองค์จะละเว้น แต่ในบางครั้ง อาจมีการปลั่งผลต่อทำความผิดบ้าง

หลักการที่ ๒ : ทำความดีทุกชนิดที่จะสามารถพึงทำ ซึ่งเป็นการทำที่บุคคลทั่วไปนิยมทำ เป็นลักษณะการกระทำที่ลองผิดลองถูก ซึ่งอยู่ในช่วงที่ไม่ได้พบพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและก่อนที่จะได้พบพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

หลักการที่ ๓ : โพธิสัตว์ออกบวชปฏิบัติฝึใจ และบำเพ็ญเนกขัมมบารมี ประพฤติพรหมจรรย์ซึ่งการฝึกใจก็เพื่อให้สภาพจิตปราศจากเครื่องกังวล จนสามารถไตร่ตรองพิจารณาเรื่องราวและหัวข้อธรรมต่างๆ ซึ่งเป็นฝึใจที่ไม่ได้อยู่ในขั้นโลกุตรธรรม

^๔บุ.อป. (ไทย) ๓๒/๘๓/๑๓.

^๕บุ.อุ.อ. (ไทย) ๔๔/๕๓๓.

จากหลักการทั้ง ๓ ข้อนี้ เป็นข้อสรุปของการที่โพธิสัตว์ใช้ชีวิตมัน เมื่อเกิดอุดมการณ์ “โพธิสัตว์” ขึ้น ซึ่งจะพิจารณาให้ลึกลงไปอีก ธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันนำมาตั้ง สอนสรรพสัตว์ก็มีพื้นฐานอันเกิดจากการเรียนรู้ตอนบำเพ็ญบารมีเป็นโพธิสัตว์ ซึ่งกว่าจะตรัสรู้เป็น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ย่อมผ่านกระบวนการสั่งสมความรู้ ความเพียร และพบประสบการณ์ของ ความทุกข์ในภพภูมิต่างๆ ซึ่งเป็นกระบวนการของการพัฒนาตนเองของพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ เป็นนามที่ใช้เรียกพระพุทธรูปที่ยังไม่ได้ตรัสรู้ หมายถึง “สัตว์ที่จะตรัสรู้ต่อไป และเคยได้รับคำ พยากรณ์จากพระพุทธรูปองค์ใดองค์หนึ่งว่าต่อไปในอนาคตจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธรูป”^๖ ใน พระไตรปิฎกและอรรถกถาตลอดถึงคัมภีร์พุทธศาสนาต่างๆ มักจะกล่าวถึงพระโพธิสัตว์ว่า เป็น อดีตชาติของพระพุทธรูป เป็นชาติสุดท้ายก่อนการจุติเป็นพระพุทธรูปใน โลกมนุษย์นั้น มักจะเป็น เทวดาที่ประทับอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิต ซึ่งสวรรค์ชั้นที่ ๔ ต่อจากมนุษย์ภูมิ เป็นต้นว่า

พระเทมิย์ พระเวสสันดร ซึ่งเป็นอดีตชาติของพระพุทธรูปก็เรียกว่า พระ โพธิสัตว์ และพระเวสสันดร ซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์ชาติสุดท้ายนั้นเมื่อสิ้นพระชนม์ แล้วก็ได้ไปเป็นเทพเจ้าในสวรรค์ชั้นดุสิตเพื่อรอจุติเป็นพระพุทธรูป ส่วน พระพุทธรูปองค์ต่อไปคือ พระศรีอาริยมตไตรยนั้น ขณะนี้เป็นเทพเจ้าประทับอยู่ ณ สวรรค์ชั้นดุสิตเพื่อรอจุติมาตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปใน โลกมนุษย์ต่อจากพระ สมณ โคดมพุทธรูป^๗

พระพุทธรูปมีมากมายหลายพระองค์ปรากฏในพุทธวงศ์อยู่ ๒๕ พระองค์ เริ่มตั้งแต่ พระทีปังกรจนถึงพระกัสสปะ ๒๔ พระองค์ และพระโคดมพุทธรูปองค์ปัจจุบันเป็นองค์ที่ ๒๕ แต่ ในภัทรกัปนี้มีพระพุทธรูปที่ได้ตรัสรู้ไปแล้ว ๔ พระองค์ คือ

๑. พระกกุสันธะ

๒. พระโกนาคมณะ

๓. พระกัสสปะ

๔. พระพุทธ โคดมเจ้าเป็นพระพุทธรูปองค์ปัจจุบันรวมทั้งพระศรีอาริยมตไตรยที่จะ เป็นพระพุทธรูปในอนาคตอีก ๑ พระองค์ รวมเป็น ๕ พระองค์^๘

^๖พระมหา สุภาพพัฒน์ อนันทจักรย์, กว่าจะเป็น พระพุทธรูป ๕ พระองค์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ลูก ศ. ธรรมกถึก, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕๕.

^๗ภัทรพร สิริกาญจน, ความรู้พื้นฐานทางศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๕๑.

^๘พุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๘/๖๒๓.

จากข้อความข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า พระโคตมพุทธเจ้าในฐานะเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์ และมนุษย์พิเศษ ได้มีพระพุทธเจ้าผู้ที่ได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณและปรินิพพานไปแล้วนับไม่ถ้วนในแต่ละกัป คำว่ากัป มีความหมายหลายอย่างได้แก่ระยะเวลา ระยะเวลา ยุคสมัย อายุ กำหนดเวลา การวัดระยะเวลา และประมาณระยะเวลา แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท

๑. สูญกัป คือ กัปที่ว่างจากพระพุทธเจ้า

๒. อสุญกัป คือ กัปที่ไม่ว่างจากพระพุทธเจ้า ตลอดถึงที่จะมาตรัสรู้ในอนาคตอีกมากมายพระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์จะมีพื้นฐานเหมือนกันที่เป็นสามัญทั่วไปทั้งด้านความหมาย ประเภท คุณธรรมและคุณสมบัติ การตรัสรู้และสิ่งที่ตรัสรู้ รวมทั้งการวางหลักธรรมวินัย^๕

แนวคิดเหล่านี้ ไม่ใช่แนวคิดใหม่ เป็นแนวคิดที่มีมาแต่ก่อน ตามหลักฐานในพุทธวงศ์ว่าด้วยวงศ์ของพระพุทธเจ้า มี ๒๕ พระองค์ เนื่องจากพระพุทธเจ้าในอดีตมีประวัติเรื่องราวแสดงไว้มากแล้ว จึงจะกล่าวถึงเฉพาะประวัติของพระพุทธเจ้าเพียง ๔ พระองค์ในภัทรกัปภัทรกัป คือ กัปที่เจริญจัดเป็นอสุญกัป เพราะมีพระพุทธเจ้ามาตรัสรู้ไปแล้ว ๔ พระองค์ ประกอบด้วย

๑. พระพุทธเจ้ากกุสันธะ แต่เดิมเกิดเป็นบุตรของพราหมณ์ปุโรหิตชื่ออัคคิตตตะเป็นผู้สอนธรรมของพระเจ้าเขมกะกษัตริย์นครเขมวดี มารดาเป็นพราหมณ์ชื่อวิสาข่า เป็นภรรยาอายุ ๔,๐๐๐ ปี นักรถเทียมม้าออกมหาภิเนษกรมณ์ ทำความเพียรอยู่ ๘ เดือน ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าที่โคนต้นชี่ก ดำรงพระชนม์มอยู่ ๔๘,๐๐๐ ปี ปรินิพพานในสวนปีพดาราม

๒. พระพุทธเจ้าโกนาคมณะ แต่เดิมเกิดเป็นบุตรของพราหมณ์ชื่ออุตตรา ภรรยาของพราหมณ์ชื่อยัญญุตตะในนครโสภวดี เป็นภรรยาอายุ ๓,๐๐๐ ปี ชี้อ้างออกมหาภิเนษกรมณ์ ทำความเพียรอยู่ ๖ เดือน ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าที่โคนต้นมะเดื่อ ดำรงพระชนม์มอยู่ ๒๔,๐๐๐ ปี ปรินิพพานในสวนปีพดาราม

๓. พระพุทธเจ้ากัสสปะ แต่เดิมเกิดเป็นบุตรของพราหมณ์ชื่อ ธนวดี ภรรยาของพราหมณ์พรหมทัตในนครพาราณสี เป็นภรรยาอายุ ๒,๐๐๐ ปี ดำเนินทำออกมหาภิเนษกรมณ์ ทำความเพียรอยู่ ๗ เดือน ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าที่โคนต้นนิโครธ (ต้นไทร) ดำรงพระชนม์มอยู่ ๑๖,๐๐๐ ปี

๔. พระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันได้เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร เมื่อสิ้นพระชนมายุมาแล้ว ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต แล้วเสด็จมาอุบัติในเมืองกบิลพัสดุ์ เป็นพระราชโอรสของ

^๕พระมหาประภคิต ประทุมรัตน์, “ศึกษาวิเคราะห์หลักฐานการตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของพระสมณโคตมพุทธเจ้า ศึกษาเจาะกรณีการแสวงหาที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก และพระสุตตันตปิฎก” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (นศปรปฐม : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐.

พระเจ้าสุทโธทนะ และพระนางสิริมหามายาเทวี เมื่อพระชนมายุได้ ๒๕ พรรษา เสด็จออกมหาภิเนษกรรม กระทบความเพียรอยู่ ๖ ปี ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าที่โคนต้นพระศรีมหาโพธิ์ ดำรงพระชนม์อยู่ ๘๐ ปี ปรีณิพพานในวันวิสาขปุณณมี เมืองกุสินารา เมื่อวันเพ็ญเดือนหก^{๑๑}

แนวคิดเรื่องพระพุทธเจ้าทั้ง ๔ พระองค์ที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า แม้จะเป็นพระพุทธเจ้าเหมือนกัน แต่มีการอุบัติขึ้นในตระกูลต่างกัน การทำความเพียรก็ไม่เท่ากันระยะเวลาแห่งพระชนมายุไม่เท่ากัน ความแตกต่างกันของพระพุทธเจ้าทั้งหลายขึ้นอยู่กับความบำเพ็ญบารมีในขณะที่เป็นพระโพธิสัตว์นั่นเอง ทั้งนี้เพราะผู้ที่จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าก็คือ ผู้ที่บำเพ็ญความดีจนพร้อมบริบูรณ์

แนวคิดเรื่องพระศรีอริยเมตไตรยนี้ ในชั้นพระไตรปิฎกได้แสดงถึงสภาพโดยรวมในยุคนั้นว่า

เมื่อมนุษย์มีอายุขัย ๘๐,๐๐๐ ปี จักมีอาพาธ ๓ อย่างคือ (๑) อิจณา (๒) อนสนะ (๓) ชรา ชมพูทวีปนี้ จักมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ มีกรุงพาราณสีเป็นราชธานีนามว่ากรุงकुमुดี เป็นเมืองที่มั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ มีพลเมืองมาก มีประชากรคับคั่ง และมีภักษาหาสมบูรณ์ มีกรุงकुमुดีราชธานีเป็นเมืองเอก จักมีเมือง ๔,๐๐๐ เมือง แต่จะเป็นอเวจินรที่เฝ้าอดขัดเหยียดไปด้วยผู้คนมากมายเหมือนป่าไม้อ้อ หรือป่าไม้แก่น ต่อมาจักมีพระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่าสังฆะ ทรงอุบัติขึ้น ณ กรุงकुमुดีราชธานี เป็นผู้ทรงธรรม ครองราชย์โดยธรรม ทรงเป็นใหญ่ในแผ่นดิน มีมหาสมุทรทั้งสี่เป็นขอบเขต ทรงได้รับชัยชนะ มีราชอาณาจักรมั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการได้แก่

๑. จักรแก้ว
๒. ช้างแก้ว
๓. ม้าแก้ว
๔. มณีแก้ว
๕. นางแก้ว
๖. คหบดีแก้ว

๗. ปริณายกแก้ว มีพระราชโอรสมากกว่า ๑,๐๐๐ องค์ ซึ่งล้วนแต่กล้าหาญมีรูปทรงสมเป็นวีรกษัตริย์ สามารถข้ายี่ราชศัตรูได้ พระองค์ทรงชนะโดยธรรมไม่ต้องใช้อาวุธ ไม่ต้องใช้ศัสตรา ครอบครองแผ่นดินนี้มีสาครเป็นขอบเขต^{๑๒}

^{๑๑}จุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑-๒๕/๓๐๑-๓๒๑.

^{๑๒}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๖/๓๗-๓๘.

จากข้อความข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่า ในยุคของพระศรีอริยเมตไตรย มนุษย์มีอายุยืนยาวกว่าอายุของมนุษย์ในปัจจุบันที่มีอายุเพียงประมาณ ๑๐๐ ปี เพราะมีอายุถึง ๘๐,๐๐๐ ปี แล้วเกิดแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นอยู่ ๓ ด้าน คือ

๑. ด้านเศรษฐกิจดี มั่งคั่ง อุดมสมบูรณ์ด้วยกสิกรรม

๒. ด้านการเมือง มีพระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่าสังฆะ ที่ยิ่งใหญ่ ทรงอุบัติขึ้นในกรุงเกตุมดี ซึ่งเป็นเมืองหลวง เป็นผู้ทรงธรรม ครองราชย์โดยธรรม ทรงเป็นใหญ่ในแผ่นดินมีมหาสมุทรทั้งสี่เป็นขอบเขต ทรงได้รับชัยชนะ มีราชอาณาจักรมั่นคงสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ ได้แก่

๑. จักรแก้ว

๒. ช้างแก้ว

๓. ม้าแก้ว

๔. มณีแก้ว

๕. นางแก้ว

๖. คหบดีแก้ว

๗. ปริณายกแก้ว มีพระราชโอรสมากกว่า ๑,๐๐๐ องค์ ซึ่งล้วนแต่กล้าหาญ มีรูปทรงสมเป็นวีรกษัตริย์ สามารถอย่าีราชศัตรูได้ จะทรงชนะโดยธรรม ไม่ต้องใช้อาวุธ ไม่ต้องใช้ศาสตรา ครอบครองแผ่นดินมีสาครเป็นขอบเขต

๓. ด้านสังคม มีพลเมืองจำนวนมาก โดยมีกรุงเกตุมดีราชธานีเป็นเมืองเอก มีเมืองเล็ก ๔,๐๐๐ เมืองเป็นบริวาร

มีข้อสังเกตคือ เมื่อพลเมืองเพิ่มมากขึ้น สังคมจะวุ่นวาย มีปัญหาหลายอย่างเกิดขึ้น เป็นอเวจินรกที่แออัดขัดเขี้ยวไปด้วยผู้คนมากมายเหมือนป่าไม้อ้อ หรือป่าไม้แก่นและมีโรค ๓ ชนิด คือ ^{๑๒}

๑. โรคอิจฉา โรคอิจฉาน่าจะเป็นโรคอยากกิน

๒. โรคขี้เกียจ คือโรคที่เอาเปรียบคนอื่น

๓. โรคชรา สันนิษฐานว่า โรคกลัวความแก่

เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นก็ต้องการคนดี คนกล้าเข้ามาแก้ไข พระศรีอริยเมตไตรย จึงได้มาเสด็จอุบัติขึ้น เมตไตรยพระองค์นั้น จักทรงแสดงธรรมอันมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วนเหมือนตถาคต ในบัดนี้ แสดงธรรมอันมีความงามในเบื้องต้น มีความงามใน

^{๑๒} ทองใบ หงส์เวียงจันทร์, สัมผัสที่๖, (กรุงเทพมหานคร : ตานอโศก, ๒๕๓๐), หน้า ๑๗๔.

ท่ามกลางและมีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรดและพยัญชนะบริสุทธิบริบูรณ์ครบถ้วน พระองค์จักทรงบริหารภิกษุสงฆ์หลายพันรูป เหมือนตถาคตบริหารภิกษุสงฆ์หลายร้อยรูปในบัดนี้ ฉะนั้น

ภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้น พระเจ้าสังขะ จักรับสั่งให้ยกปราสาทที่พระเจ้ามหาปนาทะโปรดให้สร้างไว้ แล้วประทับอยู่ ทรงสละบำเพ็ญทานแก่สมณพราหมณ์ คนกำพร้า คนเดินทาง วณิพกและยากจกทั้งหลาย จักทรงปลงพระเกศาและพระมัสสุ ทรงครองผ้ากาสาวพัสตร์ เสด็จออกจากพระราชวังผนวชเป็นบรรพชิตในสำนักของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าเมตไตรย ท้าวเธอผนวชแล้วไม่นานอย่างนี้ ทรงหลีกไปอยู่ผู้เดียวไม่ประมาณมีความเพียร อุทิศกายและใจ อยู่ไม่นานนัก ก็ทำให้แจ้งประโยชน์อันยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ที่เหล่ากุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการด้วยพระปัญญา อันยังเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบันอย่างแน่แท้^{๑๑}

จากข้อความทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า ในยุคที่มนุษย์มีอายุขัย ๘๐,๐๐๐ ปี พระศรีอริยเมตไตรย จักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชา และจรณะ เสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสาวกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้พระภาค เหมือนกับพระพุทธเจ้าของเราในปัจจุบันทุกประการ และพระองค์ก็จักทรงแสดงธรรมอันมีความงามในเบื้องต้น อันมีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรดและพยัญชนะ บริสุทธิบริบูรณ์ครบถ้วน เหมือนกับพระพุทธเจ้าของเราในปัจจุบันเช่นกัน

พระโพธิสัตว์ เป็นชื่อเรียกของผู้ที่กำลัง บำเพ็ญบารมี เพื่อจะมาตรัสรู้ เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต พระโพธิสัตว์เป็นผู้ที่ยังมีกิเลสอยู่ ยังต้องเวียนเกิดเวียนตาย ในสังสารวัฏอยู่ บางครั้งท่านก็กระทำ อกุศลส่งผลให้ไปบังเกิดในนรกเป็นเวลานานแสนนาน เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานผจญความทุกข์นานับประการ เป็นเวลานานแสนนาน จนกว่าจะได้รับการพยากรณ์จาก พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งก่อน ถึงจะอยู่ได้ว่าเป็นเป้าหมายที่ตั้งความปรารถนาไว้ใกล้ที่จะถึงหรือยัง หลังจากพระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ให้แล้ว พระโพธิสัตว์ยังมีได้ตรัสรู้ได้ในระยะเวลาอันใกล้เลย พระโพธิสัตว์ยังต้องบำเพ็ญบารมี ต่อไปอีกอย่างยาวนาน แต่เป็นการบำเพ็ญบารมี อย่างที่มีความหวังได้ว่า พระองค์ต้องได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างแน่นอน เหตุที่ท่านกระทำไว้สมควรแก่ผลที่จะได้รับในอนาคตข้างหน้า ด้วยน้ำพระทัยที่เด็ดเดี่ยว และด้วยจิตที่เป็นมหากุศล ท่านจึงประกอบความเพียร ตั้งใจบำเพ็ญบารมีเพื่อ พระโพธิญาณ เพื่อนำพระธรรมคำสอนมาโปรด เวไนยสัตว์ทั้งหลายที่จมอยู่ในความทุกข์

^{๑๑}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๖/๘๕.

ในพุทธศาสนาเถรวาท พระโพธิสัตว์มี ๒ ประเภท โดยการจำแนกจากช่วงเวลาในการบำเพ็ญบารมี

๑. อนิยตโพธิสัตว์ คือ พระโพธิสัตว์ที่ยังมิได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า พระองค์ใดพระองค์หนึ่งในอดีตกาล ยังไม่แน่นอนว่าจะบรรลุเป็นพระพุทธเจ้าได้ในกาลอันใกล้ หรือไกล แต่ตนเองก็บำเพ็ญบารมีปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้าอยู่เสมอมิได้ขาดและยังคงต้องทำ ทั้งกุศลและอกุศลปะปนกันไป บางชาติเกิดในสุคติภูมิ บางครั้งก็เกิดในทุคติภูมิ

๒. นิยตโพธิสัตว์ คือ พระโพธิสัตว์ที่จะต้องเข้าถึงพุทธภูมิแน่นอน หมายความว่า ในชาติใดชาติหนึ่งได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าองค์ใดองค์หนึ่ง เขาจึงเป็นพระโพธิสัตว์ที่ต้องได้เป็นพระพุทธเจ้าแน่นอนในอนาคตกาล แต่จะเป็นเมื่อใดนั้น มีอาชวราบได้ พระองค์จะไม่ทำอกุศลกรรมเลย ทำแต่กุศลกรรมฝ่ายเดียว ซึ่งกว่าจะมาเป็นพระพุทธเจ้าพระโพธิสัตว์ต้องใช้ระยะเวลาในการบำเพ็ญบารมี

๑) ปัญญาบารมี ใช้ปัญญาในการบำเพ็ญบารมี ใช้เวลา ๒๐ อสงไขย ๑๐๐,๐๐๐ กัปปี

๒) ศรัทธาบารมี ใช้ศรัทธาในการบำเพ็ญบารมี ใช้เวลา ๔๐ อสงไขย ๑๐๐,๐๐๐ กัปปี

๓) วิริยะบารมี ใช้วิริยะในการบำเพ็ญบารมี ใช้เวลา ๘๐ อสงไขย ๑๐๐,๐๐๐ กัปปี^{๑๔}

พระพุทธศาสนาเถรวาทมุ่งไปที่ความบริสุทธิ์แห่งตนเองยิ่งกว่าอย่างอื่น เน้นให้พุทธศาสนิกชนพึ่งตนเอง บุคคลจะหลุดพ้นได้ก็เพราะความเพียรพยายามด้วยตนเอง ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสว่า จงมีตนและธรรมเป็นที่พึ่ง อย่าได้มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย ความเพียรสำหรับเผาบาป ท่านทั้งหลายต้องทำเอง พุทธสาวกผู้มุ่งบรรลุธรรม จึงต้องขวนขวายช่วยตัวเองอย่างเต็มความสามารถจะพึ่งคนอื่นไม่ได้ แม้แต่ในความสำเร็จอื่นๆ ก็เหมือนกัน ถือว่าพระพุทธเจ้าเป็นแต่เพียงผู้ชี้ทางให้เท่านั้น เป็นศาสนาประเภทอเทวนิยม ไม่มีเทพเจ้า สิ่งที่เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าคือกฎแห่งกรรมและพระธรรมวินัย ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ความเป็นพระอรหันต์เป็นสิ่งที่สูงที่สุด เป็นอุดมคติและจุดมุ่งหมายในการประพาศความดีต่างๆ นั่นก็คือ พระอริยบุคคลชั้นพระอรหันต์ ๘ จำพวก เมื่อดับขันธปรินิพพาน ก็ไม่มีอะไรเหลืออยู่อีก ไม่ปรากฏอีก เหมือนไฟที่สิ้นเชื้อแล้วดับไป พ้นจากบัญญัติว่ามีหรือไม่มี ความเป็นพระอรหันต์เป็นสิ่งที่สูงที่สุด เป็นอุดมคติและจุดมุ่งหมายในการประพาศความดีต่างๆ ถือว่าพระอรหันต์ สูงกว่าพระโพธิสัตว์ เพราะว่าพระอรหันต์หมดกิเลสแล้ว

พระโพธิสัตว์ เป็นชื่อเรียกของผู้ที่กำลัง บำเพ็ญบารมี เพื่อจะมาตรัสรู้ เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต พระโพธิ สัตว์เป็นผู้ที่ยังมีกิเลสอยู่ ยังต้องเวียนเกิดเวียนตาย ในสังสารวัฏอยู่ บางครั้งท่านก็กระทำ อกุศลส่งผลให้ไปบังเกิดในนรกเป็นเวลานานแสนนาน เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานผจญ

^{๑๔}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๖/๑๑๗.

ความทุกข์นานับประการ เป็นเวลานานแสนนาน จนกว่าจะได้รับการพยากรณ์จาก พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งก่อน ถึงจะอยู่ได้ว่าเป็นหมายที่ตั้งความปรารถนาไว้ใกล้ที่จะถึงหรือยัง หลังจากพระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ให้แล้ว พระโพธิสัตว์ยังมีได้ตรัสรู้ได้ในระยะเวลาอันใกล้เลย พระโพธิสัตว์ยังต้องบำเพ็ญบารมีต่อไปอีกอย่างยาวนาน แต่เป็นการบำเพ็ญบารมี อย่างที่มีความหวังได้ว่า พระองค์ต้องได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างแน่นอน เหตุที่ท่านกระทำไว้สมควรแก่ผลที่จะได้รับในอนาคตข้างหน้า ด้วยน้ำพระทัยที่เด็ดเดี่ยว และด้วยจิตที่เป็นมหากุศล ท่านจึงประกอบความเพียร ตั้งใจบำเพ็ญบารมีเพื่อ พระโพธิญาณ เพื่อนำพระธรรมคำสอนมาโปรด เวไนยสัตว์ทั้งหลายที่จมอยู่ในความทุกข์

ในพุทธศาสนาเถรวาท พระโพธิสัตว์มี ๒ ประเภท โดยการจำแนกจากช่วงเวลาในการบำเพ็ญบารมี

๑. อนิยตโพธิสัตว์ คือ พระโพธิสัตว์ที่ยังมิได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งในอดีตกาล ยังไม่แน่นอนว่าจะบรรลุเป็นพระพุทธเจ้าได้ในกาลอันใกล้หรือไกล แต่ตนเองก็บำเพ็ญบารมีปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้าอยู่เสมอมิได้ขาดและยังคงต้องทำทั้งกุศลและอกุศลปะปนกันไป บางชาติเกิดในสุคติภูมิ บางครั้งก็เกิดในทุคติภูมิ

๒. นิยตโพธิสัตว์ คือ พระโพธิสัตว์ที่จะต้องเข้าถึงพุทธภูมิแน่นอน หมายความว่าชาติใดชาติหนึ่งได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าองค์ใดองค์หนึ่ง เขาจึงเป็นพระโพธิสัตว์ที่ต้องได้เป็นพระพุทธเจ้าแน่นอนในอนาคตกาล แต่จะเป็นเมื่อใดนั้น มีอาจทราบได้ พระองค์จะไม่ทำอกุศลกรรมเลย ทำแต่กุศลกรรมฝ่ายเดียว ซึ่งกว่าจะมาเป็นพระพุทธเจ้าพระโพธิสัตว์ต้องใช้ระยะเวลาในการบำเพ็ญบารมี ๑) ปัญญาบารมี ใช้ปัญญาในการบำเพ็ญบารมี ใช้เวลา ๒๐ อสงไขย ๑๐๐,๐๐๐ กัปปี ๒) ศรัทธาบารมี ใช้ศรัทธาในการบำเพ็ญบารมี ใช้เวลา ๔๐ อสงไขย ๑๐๐,๐๐๐ กัปปี ๓) วิริยะบารมี ใช้วิริยะในการบำเพ็ญบารมี ใช้เวลา ๘๐ อสงไขย ๑๐๐,๐๐๐ กัปปี^{๑๕}

พระพุทธศาสนาเถรวาทมุ่งไปที่ความบริสุทธิ์แห่งตนเองยิ่งกว่าอย่างอื่น เน้นให้พุทธศาสนิกชนพึ่งตนเอง บุคคลจะหลุดพ้นได้ก็เพราะความเพียรพยายามด้วยตนเอง ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสว่า จงมีตนและธรรมเป็นที่พึ่ง อย่าได้มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย ความเพียรสำหรับเผาบาป ท่านทั้งหลายต้องทำเอง พุทธสาวกผู้มุ่งบรรลุธรรม จึงต้องชวนช่วยตัวเองอย่างเต็มความสามารถจะพึ่งคนอื่นไม่ได้ แม้แต่ในความสำเร็จอื่นๆ ก็เหมือนกัน ถือว่าพระพุทธเจ้าเป็นแต่เพียงผู้ชี้ทางให้เท่านั้น เป็นศาสนาประเภทอเทวนิยม ไม่มีเทพเจ้า สิ่งที่เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าคือกฎแห่งกรรมและพระธรรมวินัย ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นตรี ความเป็นพระอรหันต์เป็นสิ่งที่สูงที่สุด เป็นอุดมคติและจุดมุ่งหมายในการประพาศความดีต่างๆ นั่นก็คือ พระอริยบุคคลชั้นพระ

^{๑๕}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๖/๑๒๑.

อรหันต์ ๘ จำพวก เมื่อดับขันธปรินิพพาน ก็ไม่มีอะไรเหลืออยู่อีก ไม่ปรากฏอีก เหมือนไฟที่สิ้นเชื้อแล้วดับไป พ้นจากบัญญัติว่ามีหรือไม่มี ความเป็นพระอรหันต์เป็นสิ่งที่สูงที่สุด เป็นอุคมคติและจุดมุ่งหมายในการประพาศิตความดีต่างๆ ถือว่าพระอรหันต์ สูงกว่าพระโพธิสัตว์ เพราะว่าพระอรหันต์หมดกิเลสแล้ว การบำเพ็ญบารมีตามคติเถรวาทเป็นทักษะเกี่ยวกับการสร้างบารมีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีเรื่องที่ต้องกล่าวถึงใน ๒ ประเด็น คือในประเด็นแรก เป็นเรื่องเกี่ยวกับการสร้างบารมีซึ่งเรียกว่า พุทธการกกรรม ๑๐ หรือ ๓๐ ประการ และประเด็นที่สองเป็นเรื่องเกี่ยวกับขั้นตอนของการสร้างบารมี อันจะเป็นการแสดงให้เห็นว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแต่ละพระองค์นั้น มีขั้นตอนการสร้างบารมี มีพัฒนาการมาตั้งแต่ต้นจนถึงขั้นสูงสุดอย่างไร การสร้างบารมีที่เรียกว่า “พุทธการกกรรม ๑๐ หรือ ๓๐ ประการ” หมายถึงปฏิบัติอันยอดเยี่ยม, คุณธรรมที่ประพาศิตปฏิบัติอย่างยิ่งยวด คือความดีที่บำเพ็ญอย่างพิเศษ เพื่อบรรลุซึ่งจุดหมายอันสูง เช่น ความเป็นพระพุทธรเจ้า และความเป็นมหาสาวก เป็นต้น”^{๑๖} บารมี ๑๐ ประกอบด้วย

๑. ทานบารมี หมายถึง การสร้างความเพียรเพื่อให้เกิดบารมี โดยการให้ การเสียดสละ การที่บุคคลมีจิตใจประกอบด้วยความเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ ปราบณาที่จะสงเคราะห์อนุเคราะห์ ช่วยเหลือบุคคลอื่นผู้สมควร อาจเป็นการสงเคราะห์ด้วยอามิสคือวัตถุสิ่งของที่ควรจะให้หรือสามารถจะให้ได้รวมถึงธรรมทาน คือการแนะนำพร่ำสอนในสิ่งที่ดีมีประโยชน์

๒. ศีลบารมี หมายถึง การสร้างความเพียรเพื่อให้เกิดบารมี โดย การรักษากายวาจาให้อยู่ในหลักความประพฤติที่เป็นแบบแผนแห่งภาวะของตน ความประพฤติดีงามถูกต้องตามระเบียบวินัย เจตนาวิริติงดเว้นตามสิกขาบท โดยวิธีสมาทานวิริติคือรับจากบุคคลอื่น สัมปตตวิริติงดเว้นเมื่อวัตถุที่จะล่วงศีลมาถึงเข้า และสมุจเจตวิริติ ตัดขาดไม่กระทำความชั่วในจุดนั้นๆ

๓. เนกขัมมบารมี หมายถึง การสร้างความเพียรเพื่อให้เกิดบารมี โดย การออกบวช ความปลีกตัวปลีกใจจากกาม เนกขัมมะ แปลว่าการออกเพื่อคุณอันยิ่งใหญ่ การปลีกตัวปลีกใจจากกามหมายถึงการหลีก คือการทำกายและใจของตนให้หลีกออกจากอารมณ์อันชวนให้เกิดความกำหนัด ชัดเคือง และลุ่มหลงมัวเมา เป็นต้น จนถึงกับการออกบวช เป็นนักบวชประเภทใดประเภทหนึ่ง มุ่งหมายที่จะขจัดโทษอันจะพึงเกิดขึ้นทางกาย ทางวาจา ทางใจของตน ตามอุคมคติของนักบวชนั้นๆ

๔. ปัญญาบารมี หมายถึง การสร้างความเพียรเพื่อให้เกิดบารมีโดย ความรอบรู้ ความหยั่งรู้เหตุผล เข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงและรู้จักแก้ไขปฏิบัติจัดการต่าง ๆ คือการที่บุคคลรู้เหตุแห่งความเสื่อมเรียกว่า อปายโกศล รู้เหตุแห่งความเจริญ เรียกว่าอายุโกศล รู้อุบายวิธีในการที่จะหลีกหนีทางเสื่อมมาดำเนินทางเจริญ เรียกว่าอุปายโกศลปัญญานี้เป็นแสงสว่าง

^{๑๖}พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, อ้างแล้ว, หน้า ๒๓๕.

ที่ส่องทางชีวิตของบุคคล ปัญญาจะเกิดขึ้นด้วยการประกอบ ด้วยการกระทำให้เกิดขึ้น ด้วยการฟัง การพินิจพิจารณา และการลงมือประพฤติปฏิบัติ

๕. วิริยบารมี หมายถึง การสร้างความเพียรเพื่อให้เกิดบารมี โดย การทำความเพียร ความแก้แค้นไม่เกรงกลัวอุปสรรค พยายามบากบั่นอดสาหะเรื่อยไป ไม่ทอดทิ้งธุระหน้าที่ ได้แก่ ความเพียรพยายามในการดำรงชีวิต ประกอบกิจการงานตามภาระหน้าที่ของตน และเพียรพยายาม เพื่อจะละความชั่ว ประพฤติความดี มีจิตใจกล้าแข็ง พร้อมทั้งจะผจญต่อสู้กับอุปสรรคต่างๆ อย่างไม่ หวั่นไหว ไม่ท้อถอย

๖. ขันติบารมี หมายถึง การสร้างความเพียรเพื่อให้เกิดบารมี ด้วยความอดทน ความทนทานของจิตใจ สามารถใช้สติปัญญาควบคุมตนให้อยู่ในอำนาจเหตุผล และแนวทางความ ประพฤติหรือการปฏิบัติที่ตั้งไว้ เพื่อจุดหมายอันชอบ ไม่ลุอำนาจกิเลส หรือสรุปเป็นความอดทน ความอดกลั้น ความทนทาน จัดได้เป็น ๓ ประเภท ได้แก่ อดทนต่อปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่ วิปริตแปรปรวนไป อดทนต่อทุกขเวทนา ความเหน้อยยากลำบากที่เกิดขึ้นแก่ร่างกาย และอดทนต่อ อารมณ์ทั้งฝ่ายที่น่าปรารถนาและไม่น่าปรารถนาที่ตนจะต้องประสบเกี่ยวข้องกับในชีวิตประจำวัน

๗. สัจจบารมี หมายถึง การสร้างความเพียรเพื่อให้เกิดบารมี ด้วยการหาความจริง คือพูดจริง ทำจริง และจริงใจ ได้แก่มีความจริงใจ ต้องการที่จะกระทำสิ่งใดแล้วทำสิ่งนั้นให้ได้จริงๆ ไม่ทอดทิ้งหรือท้อถอยเมื่อยังไม่บรรลุเป้าหมายที่ตนได้กำหนดไว้ แต่การกระทำนั้นจะเป็นสัจจะ บารมีได้ ต่อเมื่อมีความตั้งใจจริงในการทำความดีและละความชั่วเท่านั้น

๘. อธิษฐานบารมี หมายถึง การสร้างความเพียรเพื่อให้เกิดบารมี โดย ความตั้งมั่น การตัดสินใจเด็ดเดี่ยว วางจุดหมายแห่งการกระทำของตนไว้แน่นอน และดำเนินไปตามนั้นแน่วแน่ หรือปณิธานแน่วแน่ในอันที่จะทำความดีละความชั่ว อาจเรียกรวมกันว่า สัจจาธิษฐาน เป็น ลักษณะของความตั้งใจจริงที่มั่นคง อาจออกมาในรูปของการอธิษฐานเพื่อให้ได้ผลอย่างใดอย่าง หนึ่งก็ได้

๙. เมตตาบารมี หมายถึง การสร้างความเพียรเพื่อให้เกิดบารมี โดย ความรักใคร่ ความปรารถนาดี มีไมตรี คิดเกื้อกูลให้ผู้อื่นและเพื่อนร่วมโลกทั้งปวงมีความสุขความเจริญ คือความ รักความปรารถนาดี ต่อบรรดาสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย โดยมีความต้องการจะเห็นบุคคลและสัตว์เหล่านั้น ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความปกติสุข ไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน เมื่อสัตว์เหล่านั้น ประสบอันตราย ก็พร้อมที่จะแสดงออกด้วยการช่วยเหลือเขาเหล่านั้น

๑๐. อุเบกขาบารมี หมายถึง การสร้างความเพียรเพื่อให้เกิดบารมี โดย ความวางใจ เป็นกลาง ความวางใจสงบราบเรียบสม่ำเสมอ เทียงธรรม และดำรงอยู่ในธรรม ไม่เอนเอียงหรือ หวั่นไหวไปด้วยความยินดียินร้ายชอบชังหรือแรงเข้าชวนชั่วใดๆ เป็นลักษณะของจิตที่มีความ หนักแน่น ประกอบด้วยปัญญา เข้าใจเหตุผลทั้งหลายตามความเป็นจริง ไม่มีอคติ เช่น เมื่อญาติที่

น้องประสบความสำเร็จเร็วกว่าคนอื่นเพราะการกระทำของตัวเองที่วางใจเป็นอุเบกขา ไม่เสียใจไม่
ดีใจ โดยคิดว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็นของของตน เป็นผู้รับผลของกรรมนั้น^{๑๑}

บารมีทั้ง ๑๐ นี้ จะบำเพ็ญให้บริบูรณ์ต้องครบทั้ง ๓ ระดับ คือ

๑. บารมี (ระดับสามัญ) เช่น ทานบารมี การให้ทาน ได้แก่ การให้ทรัพย์สินเงิน
ทอง วัตถุสิ่งของ สมบัตินอกกายที่ตนจะสามารถให้ได้ เป็นการให้ทานตามปกติธรรมดา

๒. อุปบารมี (ระดับรองหรือจวนจะสูงสุด) เช่น ทานอุปบารมี เป็นการให้ทานที่ยิ่ง
ไปกว่านั้น ได้แก่ การสละอวัยวะเป็นทาน เช่น สละดวงตาให้เป็นทาน

๓. ปรมัตถบารมี (ระดับสูงสุด) เช่น ทานปรมัตถบารมี ได้แก่ การสละชีวิตเพื่อ
พิทักษ์ธรรม หรือเพื่อประโยชน์สุขของชนส่วนรวม

เมื่อกระจายบารมีออกไป บางครั้งจึงเรียกว่า “บารมี ๓๐ ทศ” คือเป็น บารมี ๑๐ อุปบารมี
๑๐ ปรมัตถบารมี ๑๐ เมื่อ บำเพ็ญทั้ง ๑๐ บารมี ครบ ๓ ขั้นนี้ เรียกว่า สมตีสบารมี หรือ สมตีสบาร
มี แปลว่า บารมี ๓๐ ถ้วน” บารมี ๓๐ ประการแสดงรายละเอียดได้ดังนี้^{๑๒}

ขั้นบารมี	ขั้นอุปบารมี	ขั้นปรมัตถบารมี
๑. ทานบารมี	๑. ทานอุปบารมี	๑. ทานปรมัตถบารมี
๒. ศีลบารมี	๒. ศีลอุปบารมี	๒. ศีลปรมัตถบารมี
๓. เนกขัมมบารมี	๓. เนกขัมมอุปบารมี	๓. เนกขัมมปรมัตถบารมี
๔. ปัญญาบารมี	๔. ปัญญาอุปบารมี	๔. ปัญญาปรมัตถบารมี
๕. วิริยบารมี	๕. วิริยอุปบารมี	๕. วิริยปรมัตถบารมี
๖. ขันติบารมี	๖. ขันติอุปบารมี	๖. ขันติปรมัตถบารมี
๗. สัจจบารมี	๗. สัจจอุปบารมี	๗. สัจจปรมัตถบารมี
๘. อธิษฐานบารมี	๘. อธิษฐานอุปบารมี	๘. อธิษฐานปรมัตถบารมี
๙. เมตตาบารมี	๙. เมตตาอุปบารมี	๙. เมตตาปรมัตถบารมี
๑๐. อุเบกขาบารมี	๑๐. อุเบกขาอุปบารมี	๑๐. อุเบกขาปรมัตถบารมี

ทั้งหมดนี้เป็นบารมีธรรม ที่ทำบุคคลให้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นธรรมที่พระ
โพธิสัตว์ทั้งหลายจะต้องอบรมบ่มให้พุทธภูมิถึงความแก่รอบ และเป็นบารมีธรรมอันเปรียบเสมือน
สารธำเนาศิลป์ คือ พระนิพพาน เมื่อบุคคลใดบำเพ็ญบารมีธรรมทั้ง ๓๐ ประการนี้ ได้
ครบถ้วนบริบูรณ์แล้ว ย่อมได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สามารถนำตนให้พ้นทุกข์และเป็นที่

^{๑๑}จุ.จริยา. (ไทย) ๑๔/๑๖/๕๕๕.

^{๑๒}พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, อ่างแก้ว, หน้า ๒๔๐.

พึงแก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย การสร้างบารมีหรือการบำเพ็ญบารมีธรรม ปัจจัยหลักที่เกี่ยวข้องคือ การทำความเพียร ในระดับโลกุตระ คือ การสร้างสมความดีด้วยกาบำเพ็ญเพียรทางจิต ด้านโลกียะวิสัย ด้วยการทำงานอย่างขยันขันแข็งและตั้งมั่นอยู่หลักศีลธรรม

ใครก็ตามสามารถตั้งความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าได้โดยการบำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการ ผู้ที่บำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการเหล่านี้ เชื่อว่าเป็นพระโพธิสัตว์ตามแนวคิดของพุทธศาสนาเถรวาท ในที่นี้อาจเป็นไปได้ว่า การบำเพ็ญเพียรเป็นพระโพธิสัตว์นั้น ใช้เวลายาวนานมากกว่าจะเป็นพระพุทธเจ้าได้ การเกิดแล้วเกิดอีกในการบำเพ็ญตนเป็นโพธิสัตว์ต้องพบกับความทุกข์ยากมากมาย ต้องเวียนตายเวียนเกิดในสังสารวัฏ ความเป็นพระพุทธเจ้าเป็นฐานะที่เปิดสำหรับทุกคนที่มีความเพียรพยายามถึง คือต้องบำเพ็ญบารมี ๑๐ ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น ผู้ที่กำลังบำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการนี้ トラบไตที่ยังไม่บรรลุเพ็ญพระพุทธเจ้า トラบนั้นก็ยังเป็นพระโพธิสัตว์ ในทัศนะของเถรวาท ไม่ปรากฏว่ามีพระโพธิสัตว์องค์ไหนที่ปรารถนาที่จะไม่บรรลุพุทธภูมิโดยเร็ว แต่ถึงกระนั้นกว่าจะบรรลุพุทธภูมิได้ก็ต้องใช้เวลายาวนานเหลือเกิน

ตามคติชาวพุทธเถรวาท เชื่อว่าผู้ที่จะเป็นพระพุทธเจ้าได้นอกจากจะบำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการนั้นแล้วยังต้องเป็นบุคคลพิเศษอีกด้วย ดังนั้นชาวพุทธจึงปรารถนาแต่อรหันต์ภูมิ ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าด้วยความเคารพในพระองค์ ธิปไตยธรรมเพื่อบรรลุอรหันต์ภูมิ โดยไวที่สุดในชาติปัจจุบัน ขั้นตอนการสร้างบารมี พระโพธิสัตว์ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท จะหมายถึงผู้บำเพ็ญเพียรสร้างสมบุญบารมีอันยาวนานเพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ดังชาดกทั้งหลายที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้ยึดถือเป็นอุทาหรณ์ และชวนชวนปฏิบัติตามเพื่อบรรลุถึงความหลุดพ้นตามตัวอย่างที่พระองค์ได้ทรงทำให้อุแล้ว และการที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่อง พระโพธิสัตว์ยังเป็นการแสดงให้เห็นว่า การวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏนี้เป็นทุกข์ ที่สำคัญเป็นการแสดงให้เห็นว่าตำแหน่งพระพุทธเจ้ามีไว้สำหรับใครก็ตามที่มีความพร้อมทั้งปัญญา คุณสมบัติ คุณธรรม และความเพียรปฏิบัติตามบารมี ๑๐ อย่างต่อเนื่องยาวนาน พระพุทธโฆชะ พระอรธกถาจารย์ชาวอินเดีย แบ่งพระโพธิสัตว์เป็น ๒ ประเภท คือ

พระนิยตโพธิสัตว์ คือพระโพธิสัตว์ผู้จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างแน่นอน โดยได้รับการพยากรณ์ว่าจะเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคต จากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง ในชาติที่ได้รับการพยากรณ์จะต้องมีคุณสมบัติและคุณธรรมพิเศษที่เรียกว่า ธรรมสโมธาน ครบทั้ง ๘ ประการ และพระอนิยตโพธิสัตว์ คือพระโพธิสัตว์ผู้ยังไม่แน่ว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือไม่ เพราะยังไม่ได้รับการพยากรณ์ว่าจะเป็นพระสัมมาสัม

พุทธเจ้าในอนาคต จากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง เนื่องจากมีธรรมสโมธานไม่ครบ^{๑๕}

นอกจากนั้น พระนิยตโพธิสัตว์ ยังแบ่งเป็น ๓ ประเภท คือ

๑) พระโพธิสัตว์ประเภทปัญญาธิกะ (ยิ่งด้วยปัญญา) เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า พระโพธิสัตว์ประเภทอุคฆฏิตัญญ คือพระโพธิสัตว์ผู้มีปัญญาเป็นองค์ธรรมนำในการเริ่มบำเพ็ญบารมี ท่านจะบำเพ็ญบารมีอยู่ ๔ อสงไขย กับอีก ๑ แสนกัป

๒) พระโพธิสัตว์ประเภทสัทธาธิกะ (ยิ่งด้วยศรัทธา) เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า พระโพธิสัตว์ประเภทวิปจิตัญญ คือพระโพธิสัตว์ผู้มีศรัทธาเป็นองค์นำในการเริ่มบำเพ็ญบารมี ท่านจะบำเพ็ญบารมีอยู่ ๘ อสงไขย กับอีก ๑ แสนกัป

๓) พระโพธิสัตว์ประเภทวิริยาธิกะ (ยิ่งด้วยวิริยะ) เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า พระโพธิสัตว์ประเภทเนยยะ คือพระโพธิสัตว์ผู้มีวิริยะเป็นองค์ธรรมนำในการเริ่มบำเพ็ญบารมี ท่านจะบำเพ็ญบารมีอยู่ ๑๖ อสงไขย กับอีก ๑ แสนกัป^{๑๖}

นอกจากนี้ พระนิยตโพธิสัตว์ หลังจากชาติที่ตั้งปณิธานเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ต้องไม่ประกอบด้วยฐานะที่ไม่สมควร (อภัพฐานะ) ๑๘ ประการ คือ

๑. ไม่เป็นคนบอดแต่กำเนิด
๒. ไม่เป็นคนหนวกแต่กำเนิด
๓. ไม่เป็นคนบ้า
๔. ไม่เป็นคนใบ้
๕. ไม่เป็นคนแคะ
๖. ไม่เกิดในชนชาติมิลกยะ
๗. ไม่เกิดในท้องของนางทาสี
๘. ไม่เป็นคนนิยตมิจชาติภูฏี (คนที่มีความเห็นผิดที่แน่วแน่)
๙. ไม่เป็นคนกลับเพศ
๑๐. ไม่ทำอนันตริยกรรม ๕ อย่าง
๑๑. ไม่เป็นคนโรคเรื้อน
๑๒. อัดภาพสุดท้ายไม่เวียนมาในกำเนิดดิรัจฉาน
๑๓. ไม่มีอวัยวะใหญ่กว่าช้าง

^{๑๕}มานพ นักการเขียน, “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า,” พระสัมมาสัมพุทธเจ้า : หลักการและการวิเคราะห์, ๗ กันยายน ๒๕๔๘, <<http://dharma-gateway.com/buddha/buddha-misc/bd-misc-๑๒.htm>>.

^{๑๖}เรื่องเดียวกัน.

- ๑๔. ไม่เกิดในขุปปิปาสิกเปรดและนิชฌามัตถิกเปรด
- ๑๕. ไม่เกิดในจำพวกกาลกัณฐิกาสุรทั้งหลาย
- ๑๖. ไม่เกิดในอเวจันรก
- ๑๗. ไม่เกิดในโลกันตริกนรก
- ๑๘. ไม่เป็นมารในสวรรค์ชั้นกามาวจร ไม่เกิดในอสัญญภพในรูปาวจรภูมิ ไม่เกิดในภพสุทธาวาส ไม่เกิดในอันติมภพ ไม่ก้าวไปสู่จักรวาลอื่น^{๒๑}

สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาเถรวาทมีแนวความคิดเรื่องการสร้างบารมีเพื่อความเป็นพระพุทธรเจ้า โดยใช้ความเพียรพยายามในสิ่งนั้น บุคคลผู้จะเป็นพุทธรเจ้าจะต้องสร้างสมบุญบารมีด้วยการทำความเพียร ตามหมวดธรรมที่เรียกว่า พุทธการกกรรมหรือบารมี จนครบถ้วนเต็มบริบูรณ์ทั้ง ๓๐ ประการ ซึ่งระยะเวลาระหว่างการสร้างบารมีเหล่านี้แบ่งออกได้เป็น ๓ ขั้นตอน คือ

- ๑. ขั้นตอนที่คิดปรารถนาพุทธภูมิ แต่ยังมีได้เปล่งวาจา
- ๒. ขั้นตอนของการสร้างบารมีพร้อมด้วยการเปล่งวาจาปรารถนาพุทธภูมิ แต่ยังมีได้รับพุทธพยากรณ์

๓. และขั้นตอนตั้งแต่ได้รับพุทธพยากรณ์แล้ว จนถึงสำเร็จเป็นพระพุทธรเจ้า

เมื่อบุคคลใดสร้างสมบารมีจนครบ ๓๐ ทศ อันประกอบด้วยขั้นตอนทั้ง ๓ โดยบริบูรณ์แล้ว บุคคลนั้นย่อมเข้าถึงพุทธภูมิบรรลุความเป็นพระพุทธรเจ้า กระบวนการในการบำเพ็ญบารมีหรือการทำความเพียร ของพระโพธิสัตว์ในทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาทเริ่มต้นจากการประกอบพร้อมด้วยคุณสมบัติ ๘ ประการ (อัญชัมมสโมธาน) โดยบริบูรณ์แล้ว จากนั้นพระโพธิสัตว์จึงได้เริ่มตั้งปณิธานคือ ความมั่นคง แน่วแน่ ไม่เปลี่ยนแปลง หรือความมุ่งมั่นตั้งใจจริง บำเพ็ญบารมี ๓๐ ทศน์ให้บริบูรณ์ ก็จะตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้า การบำเพ็ญบารมีหรือการทำความเพียรตามคติเถรวาทนั้น จะต้องเป็นบุคคลผู้ที่จะต้องสร้างสมบุญบารมีในหมวดธรรมที่เรียกว่า พุทธการกกรรมหรือบารมี จนครบถ้วนบริบูรณ์ทั้ง ๓๐ ประการ ซึ่งสามารถแบ่งเป็น ๓ ขั้นตอน เมื่อบุคคลใดสร้างสมบารมีจนครบ ๓๐ ประการอันประกอบด้วยขั้นตอนทั้ง ๓ โดยบริบูรณ์แล้ว บุคคลนั้นย่อมบรรลุพุทธภูมิเข้าถึงความเป็นพระสัมมาสัมพุทธรเจ้าในภพชาติสุดท้าย

๔.๑.๒ ประยุกต์ความเพียรของพระพุทธรเจ้าและปัจเจกพุทธรเจ้า^{๒๒}

พระปัจเจกพุทธรเจ้าเป็นพระพุทธรเจ้าประเภทหนึ่ง ทำความเพียรด้วยการบำเพ็ญบารมีถึง ๒ อสงไขยแสนกัป และในชาติสุดท้ายก็ต้องบำเพ็ญเพียรถึงขั้นแม่เนื้อและเลือดจะเหือดแห้งไป

^{๒๑} พ.ศ.อ. (ไทย) ๔๖/๑๐๕-๑๑๐.

^{๒๒} พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตโต), ทศวรรษธรรมทัศนะพระธรรมปิฎก หมวดสังคมาศตวรรษและมนุษยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓ - ๑๔.

เหลืออยู่แต่หนัง เอ็น และกระดูกก็ตามที ถ้ายังไม่ได้บรรลุอิทธิผลที่การกบฏคลจะพึงบรรลุได้ด้วย
 เรี่ยวแรงของบุรุษด้วยกำลังของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษแล้ว จักไม่
 หยุดความเพียรเลย ดังพระสารีบุตรได้แสดงความเพียรของพระปัจเจกพุทธเจ้าในขุททกนิกาย จุฬ
 นิเทศไว้ดังนี้

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าตั้งความเพียร ละสุข ทุกข์ โสมนัส และโทมนัสก่อนๆ แล้ว ได้
 อูเบกขาและสมณะอันหมดจดพิเศษแล้ว พึงเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรดฉะนั้นพระปัจเจกสัมพุทธ
 เจ้าตั้งความเพียร เพื่อถึงบรรลุประโยชน์อย่างยิ่ง มีจิตไม่ย่อหย่อน ไม่ประพฤติกิจจคร้าน มีความ
 พากเพียรมั่นคง เข้าถึงด้วยเรี่ยวแรงและกำลัง พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าตั้งความเพียร เพื่อถึง คือเพื่อได้
 เพื่อบรรลุ เพื่อถูกต้อง เพื่อทำให้แจ้งประโยชน์อย่างยิ่ง ได้แก่ มีเรี่ยวแรง มีความบากบั่น มั่นคง
 เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อความถึงพร้อมแห่งกุศลธรรม ไม่ทอดธุระในกุศลธรรม รวมความว่า ตั้ง
 ความเพียรเพื่อบรรลุประโยชน์อย่างยิ่งอีกนัยหนึ่ง พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าประสงค์ตั้งมุ่งมั่นว่า
 เนื้อและเลือดในร่างกาย จงเหือดแห้งไป จะเหลืออยู่แต่หนัง เอ็น และกระดูกก็ตามทีเกิด ผลใด
 พึงบรรลุได้ด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษ ด้วยกำลังของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่น
 ของบุรุษ ถ้าไม่บรรลุผลนั้นแล้วก็จักไม่หยุดความเพียรพระปัจเจกสัมพุทธเจ้าประสงค์ตั้งมุ่งมั่นว่า
 เมื่อเรายังถอนลูกศรคือตัณหาขึ้นไม่ได้ จะไม่กิน ไม่ดื่ม ไม่ออกไปจากวิหาร ทั้งจักไม่เอนกายนอน
 พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าประสงค์ตั้งจิตไว้ว่า เราจะไม่ลุกจากอาสนะนี้ จักไม่ลงจาก ที่งกรรมนี้ ไม่
 ออกจากวิหาร ไม่ออกจากเรือนหลังคาด้านเดียว ไม่ออกจากปราสาท ไม่ออกจากเรือนโล้น ไม่ออก
 จากถ้ำ ไม่ออกจากที่หลีกเร้น ไม่ออกจากกุฎี ไม่ออกจากเรือนยอด ไม่ออกจากป้อม ไม่ออกจากโรง
 กลม ไม่ออกจากเรือนที่มีเครื่องกั้น ไม่ออกจากศาลาที่بارุง ไม่ออกจากมณฑป ไม่ออกจากโคนไม้
 นี้พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้นประสงค์ตั้งจิตไว้ว่า ในเช้าวันนี้ ในเที่ยงนี้ เย็นนี้ ก่อนภัต หลังภัต
 ปฐมยาม มัชฌิมยาม ปัจฉิมยาม ข้างแรม ข้างขึ้น ฤดูฝน ฤดูหนาว ฤดูร้อน ปฐมวัย มัชฌิมวัย ปัจฉิม
 วัยนี้ เราจักนำมา จักนำมาด้วยดี จักบรรลุ จักถูกต้อง จักทำให้แจ้งซึ่งอริยธรรม พระปัจเจกสัมพุทธ
 เจ้านั้นชื่อว่ามีจิตไม่ย่อหย่อน มีความประพฤติกิจจคร้าน แม้ด้วยอาการอย่างนี้

จากข้อความข้างต้น แสดงให้เห็นความเพียรอย่างยิ่งยวดของพระปัจเจกพุทธเจ้า ที่
 บำเพ็ญโดยตั้งปณิธานว่า แม้เนื้อและเลือดจงเหือดแห้งไป จะเหลืออยู่แต่หนัง เอ็น และกระดูก ก็
 ตามที ถ้ายังไม่ได้บรรลุอิทธิผลที่การกบฏคลจะพึงบรรลุได้ด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษ ด้วยกำลังของบุรุษ
 ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษแล้ว จักไม่หยุดความเพียรเลย พระปัจเจกสัม
 พุทธเจ้านั้นชื่อว่ามีจิตไม่ย่อหย่อน มีความประพฤติกิจจคร้าน เพราะพระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น
 ยังฉันทะให้เกิด พยายาม ปรรากความเพียร ประสงค์จิต ตั้งจิตไว้ เพื่อไม่ให้อกุศลธรรมอันลามกที่
 ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น เพื่อละอกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น

เพื่อความตั้งมั่นไม่ฟั่นเฟือน เพื่อความเจริญถึง เพื่อความไพบุลย์ เพื่อความเจริญบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า มีจิตไม่ย่อหย่อน มีความประพฤติไม่เกียจคร้านนั่นเอง

ผู้ที่จะเกิดเป็นพระอริยบุคคลในอนาคต ต้องมีความปรารถนาที่แน่วแน่มั่นคง และไม่หวั่นไหวกับกระสังคม ต้องพัฒนาตนเองเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี และจะได้สร้างบารมีด้วยการทำความเพียรอย่างต่อเนื่อง เพราะการพัฒนาตนเองอยู่เสมอ นั่น ถือว่าเป็นหลักของบัณฑิตผู้ฉลาด “ผู้มีปัญญาในโลกนี้ก็จะต้องฝึกฝนตนเองเพื่อความเจริญก้าวหน้าด้วยคุณธรรมต่างๆ มีเมตตา กรุณา เป็นต้น และหน้าที่กิจการงานที่ตนกระทำอยู่นั้น ตัวอย่างเช่นคนไข่น้ำ ย่อมไข่น้ำ ช่างศรก็ตัดลูกศรให้ตรง ช่างไม้ถากไม้ให้ตรงบัณฑิตย่อมฝึกตน”^{๒๓}

ในสังคมใดก็ตาม เมื่อบุคคลในสังคม ขาดการพัฒนาตนเองตามหลักพระพุทธศาสนาแล้ว ตกอยู่ในภาวะวิกฤตอย่างหนักหน่วง เพราะโลกยังเจริญด้านวัตถุเพียงฝ่ายเดียวแล้ว ขณะที่ศีลธรรมอันดีงามของสังคมก็มีวันที่จะเสื่อมโทรมลงไปด้วย “การประพฤติผิดทางศีลธรรมอย่างต่อเนื่อง ไม่มีความเจริญก้าวหน้าด้านจิตใจและปัญญา เพราะถ้าขาดด้านศีลธรรมก็เกิดปัญหาตามมาอีกหลายด้าน กล่าวคือ ทำให้คนกลายเป็นคนเห็นแก่ตัว คด โกงกันเก่งขึ้น ทำให้คนมีจิตใจเสื่อมศีลธรรมทางเพศ จนกล้าแก้ไขหลักจริยธรรม หรือจริยศาสตร์ทางเพศที่ได้บัญญัติไว้ดีแล้ว สิ่งลามกอนาจารกลายเป็นสิ่งสะอาด กลายเป็นงานศิลปะ ซึ่งมีแพร่หลายแก่เยาวชน ที่ลืมนำขึ้นมาในโลกด้วยการบูชา ความสุขทางเนื้อหนัง แทนพระเจ้าหรือธรรม”^{๒๔}

๔.๑.๓ ประยุกต์ความเพียรของพระสาวก

พระสาวกในพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ เหล่าบรรดาศาสนิกที่เป็นพระสงฆ์และคฤหัสถ์ จำนวนมาก ในบรรดาสาวกเหล่านี้ บางท่านมีชื่อเสียง บางท่านไม่มีชื่อเสียง และสร้างคุณูปการให้กับศาสนาด้วยการเผยแผ่ธรรมของพระพุทธเจ้า บางท่านมีศรัทธาศรัทธามาก มีบารมี สร้างความรุ่งเรืองให้กับพุทธศาสนาอย่างมากมาขมามหาศาล ในจำนวนสาวกเหล่านั้น จำยกมาเป็นข้อศึกษาหรือกรณีศึกษาเพียงบางท่าน เช่น

๑. พระมหาโมคคัลลานเถระ พระมหาโมคคัลลานะ เมื่ออุปสมบทได้ ๗ วัน ได้ไปทำความเพียรอยู่ที่ป่าใกล้บ้านกัลป์ลาวมุตตคาม แขวงมคธ ถูกฉินมิทธารมณฺ์ คือ ความง่วงเหงาเข้าครอบงำ ไม่สามารถจะทำความเพียรได้ ขณะนั้น พระผู้มีพระภาค ประทับอยู่ ณ สวนเกศกลาวิน ซึ่งเป็นสถานที่ให้เหยื่อแก่เนื้อ ใกล้เมืองสูงสูมารคิรี อันเป็นเมืองหลวงของแคว้นภัคคะ ทรงทราบด้วยพระญาณว่าพระโมคคัลลานะ โง่งง่วงอยู่ จึงทรงทำปาฏิหาริย์ให้เห็นปรากฏ นอกจากนี้ พระพุทธ

^{๒๓} พ.ร. (ไทย) ๒๕/๘๐/๕๓.

^{๒๔} อ.โอโณทัย, ธรรมะกับการเมือง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๗ - ๑๒๘.

องค์ ยังสอนให้ท่าน ไม่ถือตัวเข้าไปในตระกูล (ชวงง) ไม่กล่าวคำที่ทำให้เถียงกัน ไม่คลุกคลีกันด้วย หมู ท่านได้ฟังคำสอนโดยย่อถึงแนวการปฏิบัติว่า สิ่งซึ่งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น เมื่อรู้ธรรมชัดอย่างนี้ เวลาเกิดเวทนาอย่างใด อย่างหนึ่งขึ้นมา ก็พิจารณาถึงความไม่เที่ยง ความคลาย ความดับ ความสละคืนในเวทนา เมื่อพิจารณาอย่างนี้ เธอไม่ยึดถืออะไรๆ ในโลก เมื่อไม่ยึดมั่น ก็ไม่สะดุ้ง ทำให้จิตใจ เบื่อหน่าย คลายกำหนด และหลุดพ้นได้ในที่สุดพระเถระได้ปฏิบัติตาม ที่พระพุทธเจ้าทรงสอนทันที เมื่อพระพุทธองค์ ทรงเห็นว่า ท่านหายง่วงแล้ว จึงตรัสสอนเรื่อง ธาตุกัมมัฏฐาน โดยทรงแนะนำให้ท่านกำหนดพิจารณากายนี้ แยกเป็นส่วน ๆ ให้เห็นว่า เป็นเพียง ธาตุ ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ ซึ่งแต่ละส่วนนี้ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ท่านได้เจริญสมณะสลักับ วิปัสสนา ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสสอน ก็ได้บรรลุอรหัตผลในวันนั้นเอง นับเป็นวันที่ ๗ ตั้งแต่วันที่ บวชเข้ามาในพระศาสนา ท่านได้รับยกย่องว่าเป็นผู้มีฤทธิ์มาก^{๒๕} และเป็นพระอัครสาวกเบื้องซ้าย คู่กับพระสารีบุตร ผู้ได้รับยกย่องว่า มีปัญญามาก^{๒๖} เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา ท่านทั้งสองได้ทำงานเผยแผ่พระศาสนาคู่กันเสมอมา

๒. พระอานนทเถระ^{๒๗} พระอานนทนี่เล่าเรียนพระพุทธวจนะก็ยึดมั่นหยัดอยู่ในปริยัติ คุงผู้รักษาเรือนคลังในศาสนาของพระทศพลเพราะเหตุนี้ท่านจึงชื่อว่าเป็นยอดของเหล่าภิกษุสาวก ผู้เป็นพหูสูตหนึ่งสติที่เล่าเรียนพระพุทธวจนะแล้วทรงจำไว้ของพระเถระนี้เท่านั้นก็กำลังกว่าพระเถระรูปอื่นๆ เพราะเหตุนี้ท่านจึงชื่อว่าเป็นยอดของเหล่าภิกษุสาวกผู้มีสติทรงจำอย่างท่าน พระอานนทนี่ยืนหยัดยึดอยู่บทเดียวก็ถือเนื้อความได้ถึงหกหมื่นบทจำได้ทุกบทโดยทำนองที่พระศาสดาตรัสไว้นั้นแล เพราะเหตุนี้ ท่านจึงชื่อว่าเป็นยอดของเหล่าภิกษุสาวกผู้มีคิ หนึ่ง ความเพียรเล่าเรียน ความเพียรท่องบ่นความเพียรทรงจำ และความเพียรอุปัฏฐากพระศาสดา ของท่านพระอานนทนี่เท่าที่ภิกษุอื่นๆ เทียบไม่ได้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงชื่อว่าเป็นยอดของเหล่าภิกษุสาวกผู้มีอิทธิ ท่านพระอานนทนี่เมื่ออุปัฏฐากพระตถาคต ก็ไม่อุปัฏฐากด้วยอาการอุปัฏฐากของเหล่าภิกษุผู้อุปัฏฐากรูปอื่นๆ ด้วยว่าเหล่าภิกษุผู้อุปัฏฐากรูปอื่นๆ เมื่ออุปัฏฐากพระตถาคต อุปัฏฐากอยู่ไม่ได้นาน ทั้งอุปัฏฐากยึดพระหฤทัยของพระพุทธะทั้งหลายไว้ไม่ได้ ส่วนพระเถระ นับแต่วันที่ได้ตำแหน่งพระอุปัฏฐากก็เป็นผู้ปรารภความเพียร อุปัฏฐากยึดพระหฤทัยของพระตถาคตไว้ได้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงชื่อว่าเป็นยอดของเหล่าภิกษุสาวกผู้อุปัฏฐาก

^{๒๕} อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๕๐/๒๕.

^{๒๖} อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๕๕/๒๕.

^{๒๗} ส.อัง.เอกก (ไทย) ๑/๔๔๓

๓. พระมหาปันถกเถระ^{๒๘} พระมหาปันถกเถระนั้น เป็นผู้มีความเพียรเล่าเรียนพระพุทธรจนได้มาก และเมื่อท่านเป็นสามเณรจนครบ ๒๐ ปี จึงได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ท่านพยายามบำเพ็ญเจริญวิปัสสนากรรมฐาน จนได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ สิ้นอาสภิเลสทั้งปวง กิจของสมณะที่เกี่ยวกับการประพาศพรตพรหมจรรย์ของท่าน ในพระพุทธศาสนาเพื่อกระทำให้สิ้นทุกข์ได้ดำเนินมาถึงที่สุดแล้ว ฉะนั้น ความเพียรพยายามจึงเป็นเหมือนคันศรที่ให้ผลกำไรงาม พระมหาปันถกเถระ เป็นผู้ฉลาดในปัญญาวิภูษะ คือ ปัญญาที่กระทำให้เข้าถึงพระนิพพานอันมีวิภูษะ (การวนเวียน) ไปปราศแล้ว เหตุที่กล่าวเช่นนี้ เพราะท่านได้สำเร็จรูปปาวจรฆาน เมื่อออกจากธุดงค์ฆานแล้วได้สำเร็จพระอรหันต์ผล เป็นพระอริยบุคคลชั้นสูงที่สุดในพระพุทธศาสนา ตามที่ท่านแบ่งพระอริยบุคคลผู้บรรลุชั้นผลไว้เป็นสี่ชั้นคือ

๑. พระโสดาปัตติผล (ผลแห่งการเข้าถึงกระแสธรรมหรือพระนิพพาน)
๒. พระสกทาคามีผล (ผลของผู้จะมาเกิดอีกครั้งเดียว)
๓. พระอนาคามีผล (ผลของผู้ไม่มาเกิดอีก)
๔. พระอรหันต์ผล (ผลคือความเป็นผู้ไม่มีกิเลส)

พระมหาปันถก เมื่อได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว ได้ช่วยกิจการพระศาสนา เป็นกำลังช่วยงานพระบรมศาสดา ตามกำลังความสามารถพระบรมศาสดา ได้ทรงมอบหมายให้ท่านรับหน้าที่ “ภัตตทูตเทศก์” คือ ผู้แจกจ่ายภัตตอาหารและกิจนิมนต์ ตามบ้านทายกทายิกาและอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย เพื่อให้ภิกษุสงฆ์ได้รับลาภสักการะโดยทั่วถึงกัน ท่านได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเรียบร้อย ยุติธรรม จนเป็นที่พอใจของบรรดาเพื่อนสหธรรมิก และทายกทายิกาอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย ท่านได้รับความสุขจากการหลุดพ้นสิ้นกิเลสสาละทั้งปวงแล้ว ท่านได้ระลึกถึงน้องชายของท่าน ต้องการที่จะให้น้องชายได้รับความสุขเช่นเดียวกับตนบ้าง จึงไปขออนุญาตจากคุณตาแล้วพาจูฬปันถกผู้เป็นน้องชาย มาบวชเป็นศาสนทายาทอีกคนหนึ่ง พระมหาปันถก เป็นผู้มีความชำนาญในการเจริญวิปัสสนา จึงได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดา ในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทาง ผู้เจริญวิปัสสนา

๔. พระจักษุपालเถระ^{๒๙} ครั้งหนึ่ง พระจักษุपालเถระเดินทางไปเฝ้าพระศาสดาที่วัดพระเชตุวัน ในคืนหนึ่งขณะที่ท่านเดินจงกรมอยู่นั้น พระเถระก็ได้เหยียบแมลง(เม่า)ตายโดยไม่มีเจตนา ในตอนเช้าพวกพระภิกษุที่ไปเยี่ยมพระเถระพบแมลงที่ตายนั้นเข้า มีความคิดว่าพระเถระทำสัตว์ให้ตายโดยเจตนา จึงนำความขึ้นทูลพระศาสดา พระศาสดาได้ตรัสถามภิกษุเหล่านั้นว่า เห็น

^{๒๘} อ.จ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๕/๔๔.

^{๒๙} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ธรรมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๓ - ๑๖.

พระเถระฆ่าแมงเหล่านั้นโดยเจตนาหรือไม่ เมื่อพระภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่าไม่เห็น ตรัสว่า “พวกเธอไม่เห็นจักขุปาลฆ่าสัตว์ฉันใด จักขุปาลก็ไม่เห็นแมลงเหล่านั้นฉันนั้น นอกจากนั้นแล้ว พระจักขุปาลนี่ก็เป็นพระอรหันต์แล้ว จึง ไม่มีเจตนาที่จะฆ่าสัตว์และเป็นผู้บริสุทธิ์” เมื่อภิกษุทั้งหลายทูลถามว่า พระจักขุปาลเถระนี้เป็นถึงพระอรหันต์แต่เพราะเหตุใดจึงตาบอด พระศาสดาได้นำเรื่องในอดีตชาติของท่านมาตรัสเล่าว่า “ในอดีตชาติพระ จักขุปาลเป็นแพทย์ ครั้งหนึ่งไปรักษาตาให้แก่คนไข้หญิงคนหนึ่ง คนไข้หญิงคนนี้ได้ให้สัญญาแก่นายแพทย์ว่านางกับลูกๆจะยอมเป็นข้าทาสรับใช้ หากว่าดวงตาที่บอดทั้งสองข้างของนางสามารถรักษาให้หายได้ แต่ต่อมานางกลัวว่านางพร้อม กับลูกๆจะต้องตกเป็นทาสของนายแพทย์จริงๆ จึงได้ผูกโกหกนายแพทย์ไปว่าดวงตาทั้งสองข้างของนางมีอาการแย่ไปกว่าเดิม ทั้งๆที่ได้รับการบำบัดหายขาดไปแล้ว ข้างนายแพทย์ก็รู้ว่าคนไข้ของเขาหลอกลวงจึงได้แก้เผ็ดด้วยการผสมสารพิษลงใน ยาหลอดยาให้คนไข้นางนั้นหยอด พอนางหยอดเข้าไปก็เลยทำให้ตาบอดสนิททั้งสองข้าง เพราะผลของอกุศลกรรมในครั้งนั้นทำให้นายแพทย์ต้องตาบอดหลายครั้งในภพชาติ ต่างๆ จากนั้นพระศาสดาได้ตรัสความในพระคาถาที่ 1 นี้ว่า “มโนปฺพพุกฺมา ฐมฺมามโนเสฏฺฐา มโนมยมนสา เจ ปทฺถฐฺณ ภาสติ วา โกรติ วา ตโต นํ ทุ กขมนฺวติจุกํ ว วโห ตปทํฯ ทุกสิ่งทุกอย่างมีใจนา มีใจเป็นใหญ่สำเร็จได้ด้วยใจ ถ้าคนเรามีใจชั่วเสียแล้วจะพูดจะกระทำก็พลอยชั่วไปด้วยเพราะการพูดชั่วกระทำชั่วนั้น ทุกข์ย่อมตามสนองเขาเหมือน ล้อเกวียนหมุนตามรอยเท้าโค”^{๓๐} เมื่อ พระธรรมเทศนาจบลง ภิกษุ 30000 รูปได้บรรลุเป็นพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา พระธรรมเทศนามีประโยชน์ มีผล แก่พุทธบริษัทที่มาประชุมกันแล้ว

๕. พระโสธมาเถรี^{๓๑} พระโสธมาเถรีเป็นภิกษุณีที่บวชเมื่อแก่ อายุประมาณ ๘๐-๙๐ ปี ๘๒ และในเอกกนิบาต อรรถกถา พระอรรถกถาจารย์ แสดงไว้ว่าเมื่อนางบรรพชาเป็นพระภิกษุณีแล้ว ก็คิดว่าเราบวชในวัยชรา ไม่ควรที่จะอยู่ด้วยความประมาท จึงได้ช่วยภิกษุณีทั้งหลายทำวัตรปฏิบัติ ตามกิจของภิกษุณีสงฆ์ แต่ความที่เป็นผู้บวชใหม่ อีกทั้งอยู่ในวัยชรา พระโสธมาภิกษุณีจึงทำกิจ บกพร่อง ภิกษุณีทั้งหลายได้ลงทัณฑ์กรรมโดยให้ทำหน้าที่ต้มน้ำให้ภิกษุณีทั้งหลายสงฆ์ ทั้งเข้าเย็น เป็นประจำ เมื่อบุตรธิดาของท่านได้มาเห็น ก็พากันพูดเยาะเย้ยจนท่านเกิดความสลดใจ จึงคิดว่าเราบรรพชาในเวลาแก่ชรา เราไม่ควรประมาท ควรจะอาศัยเวลาและสถานที่อันสงบสงัดนี้บำเพ็ญ สมณธรรมทั้งกลางวันและกลางคืน คิดดังนี้แล้ว ได้พิจารณาอาการ ๓๒ ท่องบ่นภาวนาไป เดิน จงกรมไปโดยยึดเสาโรงครัวเป็นหลัก ท่านตั้งใจบริกรรมภาวนาทั้งในที่นั่ง ที่ยืน ที่เดิน ท่านเจริญ สมณธรรมตลอดคืน โดยเอามือข้างหนึ่งจับเสาดินวนเวียนไปมาเมื่อเดินจงกรมในที่มืดก็คิดว่า ศีรษะของเราจะชนต้นไม้ “ท่านจึงเอามือข้างหนึ่งจับต้นไม้แล้วเดินเวียนรอบ นับตั้งแต่นั้นมาท่านก็

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘.

^{๓๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๕๐๖.

ได้ปรากฏชื่อเสียง เพราะเป็นผู้ปรารถนาความเพียรวันหนึ่ง พระโศภนภิกษุณีถูกทิ้งไว้เฝ้าที่อยู่ และถูกตั้งให้ตม้นำไว้ถวายภิกษุณีสงฆ์ท่านตั้งนำไว้โดยยังมีได้คิดไฟ ท่านเดินจงกรมที่โรงไฟ พิจารณาอาการ ๓๒ สำรวมจิตเจริญวิปัสสนา การบำเพ็ญสมณธรรมของพระโศภนภิกษุณีดังกล่าวข้างต้นนี้ แสดงถึงปฏิบัติแห่งความเพียรอันยิ่งยวดของท่านที่ปฏิบัติโดยตลอดทั้งคืนยันรุ่ง แม้เป็นเวลาพักผ่อน ท่านยังไม่ละการทำสมาธิ แม้เดินได้ไม่คล่องแคล่ว ท่านยังเอามือจับเสาดินจงกรมอยู่ได้เรื้อนพัก เวลาเดินได้ต้นไม้ ท่านก็จับต้นไม้อันกิ่งไม้ไว้ไม่ให้ศีรษะชนต้นไม้ นั่น กล่าวได้ว่า ความชรา ความมืด ไม่เป็นปัญหาหรืออุปสรรคที่จะทำให้ท่านทอดทิ้งต่อการบำเพ็ญเพียรแต่อย่างใด การตม้นำเป็นหน้าที่ของพระโศภนภิกษุณีซึ่งเป็นอันเตวาสิกพึงทำอาจริวัต^{๓๒}

ขณะตม้นำท่านเดินจงกรม ท่องบ่นอาการ ๓๒ แสดงให้เห็นชัดเจนว่าท่านดำรงสติทำสมาธิในทุกริยาบถ ก่อนที่น้ำจะเดือดท่านได้บรรลุพระอรหัตผล ส่วนอาการ ๓๒ เป็นธรรมหมวดปฏิคุณมนสิการ อันเป็นธรรมในการเจริญภาวนา นุปัสสนาสติปัฏฐาน มี ๖ หมวด ได้แก่ หมวดอานาปานสติ อิริยาบถ สัมปชัญญะ ปฏิคุณมนสิการ ธาตุมนสิการ และนวิเสถิกา การพิจารณาหมวดปฏิคุณนี้ บางแห่งเรียกว่า ทวัตติงสาการะ หรือ อาการ ๓๒ บางแห่งเรียกว่า โภจนาธรรมฐาน คือกรรมฐานที่พิจารณาอวัยวะของร่างกาย บางแห่งเรียกว่า กายคตาสติ คือ สติที่เป็นไปในกาย หมายถึงการพิจารณาร่างกายว่าเป็นสิ่งปฏิคุณนารังเกียจ ไม่ผลิตเพียรร่างกายด้วยตัณหา ไม่ยึดติดร่างกายว่าเป็นตัวตนด้วยทิฐิ เมื่อพิจารณาความไม่เที่ยงปรากฏ ปัญญาหยั่งเห็นความเป็นทุกข์ และความไม่ใช่ตัวตน ก็จะประจักษ์ชัดเพื่อให้เกิดการปล่อยวาง ดังพระพุทธองค์ตรัสแก่ท่านเมฆิยะว่า เมฆิยะความสำคัญว่าอนัตตสัญญาข้อมปรากฏแก่ภิกษุผู้ได้อนิจสัญญา ภิกษุผู้ได้อนัตตสัญญาข้อมบรรลุนิพพานที่ถอนอัสมีมานะได้ในปัจจุบัน

สรุปว่า ในอดีตชาติของพระโศภนภิกษุณีครั้งพระปทุมุตตรพุทธเจ้า นั้น ได้ตั้งความปรารถนาเป็น ผู้เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลาย ผู้ปรารถนาความเพียร และเมื่อได้รับพุทธพยากรณ์แล้ว ท่านก็ได้ทำ คุณความดี ประกอบบุญกุศล บำรุงพระพุทธศาสนาตามกาลด้วยจิตที่เลื่อมใส ศรัทธา กอปรด้วยความเพียรอย่างยิ่งจนตลอดชีวิต กรรมแห่งความดีและการตั้งใจไว้ชอบ ท่านได้เวียนว่ายไปในสุคติภูมิ คือ เทวตาและมนุษย์ถึงแสนกัป จนถึงชาติสุดท้ายในพุทธกาลนี้ ท่านได้เกิดเป็นธิดาเศรษฐีแต่งงานแล้วไปสู่ตระกูลสามี นับว่าชีวิตเริ่มต้นในชาตินี้ ท่านได้เกิดและเติบโตในที่ที่ดี มีชาติและตระกูลดีชีวิตครองเรือน แม้นางได้ชื่อว่าเป็นผู้มีบุตรมาก แต่มีความเพียรในการเลี้ยงดูบุตรทุกคนให้ดำรงอยู่ในความสุข เป็นที่ติดตา ตรึงใจผู้คนให้นิยม แม้แต่พวกศัตรูก็ยังชื่นชบใจ และเมื่อถึงเวลาอันสมควรในกาลต่อมา สามีและบุตรทั้ง ๑๐ คน ก็ยังได้ไปบวชในสำนักของ พระพุทธเจ้าอีกด้วย จึงถือได้ว่าครอบครัวนางถึงพร้อมด้วยคุณงามความดี มีสัมมาทิฐิ อันเป็น ทางแห่งการดำเนินไปสู่

^{๓๒}วิ.จ. (บาลี) ๗/๓๘๐/๑๘๔-๑๘๕.

ความพ้นทุกข์นั่นเองชีวิตในเพศบรรพชิต แม้ท่านบวชเมื่อแก่ แต่เมื่อบวชแล้ว ท่านไม่ละเว้นที่จะปฏิบัติตนตามประเพณี คือเป็นอันเตวาลิกที่พึงทำอาจารย์วัตรตามที่ได้รับมอบหมายทุกประการ ไม่ว่าจะเป็นการงานทางโลกหรือการทำงานทางธรรม ในการทำความเพียรทางกาย เช่น ทำการงานทางกาย หรือเดินจงกรม พร้อมทำความเพียรทางจิต เช่น ความเพียรในการละชั่ว ประพฤติดีในทุกอิริยาบถ เมื่อท่านถึงพร้อมด้วยอาตาปี สติมา สัมปชาโน อรหัตผลจึงบังเกิดแก่ท่าน พร้อมการเปล่งพุทธโอภาสว่า ผู้เห็นธรรมสูงสุด มีชีวิตเป็นอยู่วันเดียว ประเสริฐกว่า ผู้ไม่เห็นธรรมสูงสุด มีชีวิตเป็นอยู่ถึง ๑๐๐ ปี เมื่อมีการสถาปนาแต่งตั้งภิกษุณี พระโสณเถรีได้รับการสรรเสริญพระพุทธรเจ้าว่าเป็นผู้เลิศกว่าพวกภิกษุณีทั้งหลายผู้ปรารถนาความเพียรเป็นภิกษุณีผู้ที่มีความเพียรสูงสุดในพระพุทธศาสนา

๔.๑.๔ ประยุกต์ความเพียรของบุคคลทั่วไป

ตามหลักพระพุทธศาสนา มนุษย์เกิดมาจากการปรุงแต่งของเหตุปัจจัยต่างๆ โดยมีกรรมเป็นแรงผลักดันสำคัญ และชีวิตของมนุษย์ที่ยังเป็นปุถุชนต้องเวียนว่ายตายเกิดนี้ จะมีการเกิดดับเป็นประจําหมุนเวียนเป็นวัฏจักรสงสาร โดยเป็นไปตามกฏอหัตถ์ปัจจัยตา หรือปฏิจจ สมุปบาท จนกว่าจะบรรลุถึงพระนิพพาน ตัดกิเลสค้นหาได้ทั้งหมดแล้ว จะไม่เวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป เป้าหมายแห่งชีวิตมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนา คือ การเข้าถึงสันติสุขอันถาวร หรือ การบรรลุถึงอิสรภาพอันสมบูรณ์ ซึ่งเป็นอิสรภาพจากกิเลสค้นหาทุกระดับ มีจิตใจเยียบสงบ สะอาด สว่าง บริสุทธิ์ เข้าถึงพุทธภาวะ คือภาวะแห่งความเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ผู้มีความสุขอันเต็มเปี่ยม เพราะฉะนั้น หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาจึงมุ่งเน้นให้บุคคลเข้าถึงพุทธะ โดยยึดเอาแบบอย่างชีวิตของพระพุทธรเจ้าเป็นตัวอย่างในการดำเนินชีวิต

ความเพียรที่ทําติดต่อกันโดยไม่ท้อถอยในสิ่งทีเ่แม่จะยากลำบากสักเท่าไรก็ตามซึ่งทุกคนที่เพียรในเรื่องอื่นมีความสามารถในเรื่องอื่นมาแล้ว ก็ให้เห็นได้ว่า ไม่มีอะไรทีเ่จะยาก ยิ่งกว่าความเพียรทีเ่จะละความชั่ว ประพฤติความดี และชำระจิตใจให้บริสุทธิ์จากอกุศล เพราะฉะนั้น ก็ให้เห็นได้ว่าความสำเร็จทุกอย่างทั้งในทางโลกและทางธรรม ถ้าไม่มีความเพียรแล้ว ไม่มีทางจะสำเร็จได้เลย แต่ความเพียรทางโลกซึ่งเต็มไปด้วยความต้องการ กับความเพียรทางธรรมทีเ่จะขัดเกลากิเลส ความเพียรทางธรรมทีเ่ขัดเกลากิเลสทีเ่ยอมจะต้องมีความเพียรมากกว่าเพราะว่าปกติแล้วก็เป็นผู้ทีเ่เพียรในอกุศล เพียรด้วยความติดข้อง ต้องการในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูฏัพพะ ซึ่งทุกคนก็พิสูจน์ได้ว่าเพียรอย่างนี้มาโดยตลอด คือเพียรทีเ่จะไ้รูปด้วยความต้องการในรูปนั้น เพียรทีเ่จะไ้ลาภ ไ้ยศ ไ้สรรเสริญ ไ้สุข แต่กว่าจะมีกำลังในความเพียรทีเ่จะละ ไม่ใช่เพียรทีเ่จะไ้คือเพียรทีเ่จะละความติดข้องในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในสัมผัส และในลาภ

ในยศ ในสรรเสริญ ในสุข ก็จะทำให้เห็นว่าต้องใช้เวลาที่ยาวนานมาก กว่าที่จะเปลี่ยน ความเพียรในกุศลเป็นความเพียรที่เป็นกุศลโดยปกติแล้ว ใจของมนุษย์นั้นจะคุ้น กับกิเลสเป็นปกติ เมื่อจะต้องเปลี่ยนแปลงนิสัยที่ไม่ดี จะต้องอาศัยความกล้าหาญ อย่างแรงกล้า เพราะใจจะดิ้นรนย้อนกลับไปทำในสิ่งที่คุ้นเคยนั้น อีกทั้งยังต่อต้าน กับความดีที่กำลังจะทำให้เกิดขึ้นในใจอีกด้วย ดังนั้น ผู้ที่มีความเพียร จึงต้องมีความกล้าอยู่ในตัว^{๓๓}

ความเพียรโดยสารที่แท้จริง มีรากศัพท์ที่แปลมาจากภาษาอื่น จากคำว่า “วีริยะ” มีต้นศัพท์ เดิมมาจากคำว่า “วีระ” แปลว่า กล้า คือ กล้าที่จะตัดใจเลิกในสิ่งที่ไม่ดี และกล้าที่จะตั้งใจทำแต่สิ่ง ที่ดีให้ยิ่งขึ้น ไปนิสัยอะไรที่ไม่ดี แม้เป็นสิ่งที่ยังไม่เคยคิด ไม่เคยพูด ไม่เคยทำ ก็สงวนตนเอาไว้ ไม่คิด ไม่พูด และไม่ทำ ส่วนสิ่งใดที่ทำอยู่ เมื่อรู้ว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดีขึ้นทำต่อไปก็มีแต่จะก่อให้เกิดทุกข์ โทษทั้งต่อตนเองและผู้อื่นก็ต้องเพียรเลิกให้ได้ เพราะความเพียรเท่านั้นที่จะสามารถเอาชนะความ เกียจคร้านอันเป็นกิเลสที่ฝังลึกอยู่ในใจของมนุษย์ทั้งหลายมานับนาน ให้หมดหลายหลายสูญ และ เดินหน้าต่อไปจนถึงจุดหมายปลายทางได้เป็นผลสำเร็จ ส่วนสิ่งที่ดีที่เรายังไม่เคยคิด ไม่เคยพูด ไม่ เคยทำ ต้องเริ่มต้นทำ ที่ทำดีอยู่แล้วก็ทำให้ยิ่งขึ้น ไป ถ้าทำได้แบบนี้ บารมีจะค่อยๆ ก่อตัวขึ้นจาก การกระทำนั้น แล้วความนิ่งของใจก็จะเพิ่มขึ้น อย่างนี้เรียกว่าวิริยบารมีเริ่มเกิดขึ้นแล้ว ผู้วิจั ยมั่นใจว่าผู้ที่ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างถูกต้องและจริงจัง ย่อมไม่ยากจน หรือต้องเป็น หนี้สินเขาแน่นอน อย่างน้อยที่สุดก็ต้องมีกิน มีใช้ ไม่ถึงกับต้องอดอยากแน่นอน เพราะความเพียร เป็นธรรมที่ทำให้คนเราประสบความสำเร็จมากมาย ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และจะมีต่อไปในอนาคต トラบเท่าที่ยังมีความเพียรในการเพิ่มพูนความเพียรแบบเอาชีวิตเป็นเดิมพันนี้ ท่านกล่าวอุปมาตั้ง พญาราชสีห์ผู้มีความเพียรไม่ย่อหย่อนในอิริยาบถทั้งปวงฉันใด ผู้สร้างบารมีเพื่อความพ้นทุกข์ ทั้งหลาย ก็ย่อมเป็นผู้ไม่ย่อหย่อนในการทำความดีทั้งปวง เป็นผู้เพิ่มพูนความเพียรอย่างยิ่งยวด มี ความกล้า ที่จะประกอบกุศลกรรม ทำความดีทุกชนิดอย่างไม่ลดละฉันนั้น ด้วยเหตุนี้ ผู้สร้างบารมี ก็ต้อง เพิ่มพูนความเพียรของตนอย่างเอาชีวิตเป็นเดิมพันไปจนกว่าจะสมปรารถนา เรียกว่า ไม่ สำเร็จ เป็นไม่เลิก มีธรรมภาษิตในมหาชนกชาดกบทหนึ่งว่า

บุคคลเมื่อกระทำความเพียรแม้จะตายก็ชื่อว่า ไม่เป็นหนี้ในระหว่างหมู่ญาติ ไม่เป็นหนี้ ต่อเทวดาและบิดามารดา อนึ่ง บุคคลเมื่อทำกิจอย่างถูกผู้ชาย ย่อมไม่เดือดร้อนใจในภายหลัง. นี่เป็น คาถาที่พระมหาชนกได้ตรัสไว้ในเรื่องราวตอนหนึ่ง ที่พระองค์ทรงลอยคออยู่ในมหาสมุทรซึ่งมอง ไม่เห็นฝั่ง เป็นคำที่คนผู้หวังความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ควรตระหนักไว้ในใจ เพื่อจะได้ไม่ท้อถอยเสีย

^{๓๓}งานังค์ อติวัฒน์สิทธิ์, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า๗๔.

กลางคันก่อนที่ความสำเร็จนั้นจะมาถึง เมื่อเห็นแบบอย่างที่ดีงามดังนี้ เราจึงควรพยายามเรื่อยไป ไม่พึงเบื่อหน่าย เพราะบุคคลผู้ทุ่มเทชีวิตจิตใจเพื่อทำความดีสักอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่นสิ่งนั้นจะเป็นภาพประวัติชีวิตอันงดงาม เมื่อนึกย้อนกลับมาดูเหตุการณ์ที่ผ่านมานั้น คราใด ก็จะทำให้เกิดความปลื้มใจ และมีกำลังใจเพื่อเอาชนะอุปสรรคต่างๆ ต่อไปอย่างไม่จบสิ้น นอกจากนี้ ผลแห่งวีรกรรมอันยิ่งใหญ่ นั้น ยังก่อเกิดเป็นแรงบันดาลใจให้อุชุน รุนหลังได้ยึดเป็นแบบอย่างอีกด้วย เพราะในการทำความดีชนิดเอาชีวิตเป็นเดิมพัน เป็นสิ่งที่ทำได้ยาก คนทั่วไปย่อมต้องการต้นแบบดี ๆ เพื่อเขาจะได้ศึกษาว่า มีใครเคยทำมาก่อนแล้วบ้าง และเมื่อทำสำเร็จแล้ว เกิดผลดีอย่างไร เมื่อค้นพบผู้เป็นวีรบุรุษต้นแบบแล้ว ก็จะเกิด กำลังใจในการทำทำความดีตามมาด้วย และต้นแบบของชีวิตที่ดีงามไม่มีใครเกิน พระพุทธเจ้า ผู้ทรงเป็นศาสดาเอกของโลกเป็นบรมครูของมนุษย์และเทวาทิ้งหลายตลอดมา^{๓๔}

ในพระไตรปิฎก อรรถกถา อังคุตตรนิกาย นกกนิบาต ทุติยปัณณาสก์ วรรคที่ ๔ พระพุทธองค์ทรงให้รายละเอียดเกี่ยวกับบุคคลผู้ที่มีความเพียรแล้วสมควรเป็นผู้บรรลุนิพพาน และไม่สมควรบรรลุนิพพานไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการย่อมเป็นผู้ไม่ควรเพื่อทำให้แจ้งซึ่งความเป็นผู้เฝ้าอย่างยิ่ง ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน คือ “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมไม่ข่มจิตในสมัยที่ควรข่ม ๑ ไม่ประครองจิตในสมัยที่ควรประครอง ๑ ไม่ยังจิตให้ร่าเริงในสมัยที่ควรให้ร่าเริง ๑ ไม่วางเฉยจิตในสมัยที่ควรวางเฉย ๑ เป็นผู้โน้มไปในธรรมเลว ๑ และเป็นผู้ยินดียิ่งในสักกายะ ๑”^{๓๕} ทุกริกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้แลย่อมเป็นผู้ไม่ควรเพื่อทำให้แจ้งซึ่งความเป็นผู้เฝ้าอย่างยิ่ง ทุกริกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ ย่อมเป็นผู้ควรเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งความเป็นผู้เฝ้าอย่างยิ่ง ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน คือภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมข่มจิตในสมัยที่ควรข่ม ๑ ย่อมประครองจิตในสมัยที่ควรประครอง ๑ ย่อมยังจิตให้ร่าเริงในสมัยที่ควรให้ร่าเริง ๑ ย่อมวางเฉยจิตในสมัยที่ควรวางเฉย ๑ เป็นผู้โน้มไปในธรรมประณีต ๑ และเป็นผู้ยินดียิ่งในนิพพาน ทุกริกษุทั้งหลายภิกษุประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ควรกระทำให้แจ้งซึ่งความเป็นผู้เฝ้าอย่างยิ่ง^{๓๕}

พระพุทธศาสนามีหลักเกณฑ์หรือหลักปฏิบัติเพื่อการบรรลุนิพพาน เรียกว่า ไตรสิกขา กระบวนการฝึกตนหรือการสร้างความเพียรตามหลักไตรสิกขา ผู้ศึกษาต้องมีความเชื่อในโพธิศรัทธา ซึ่งหมายถึง ความเชื่อในปัญญามนุษย์ ว่ามีศักยภาพพอที่จะฝึกตนเองให้บรรลุถึงภาวะแห่งความไร้ทุกข์เป็นอยู่ด้วยความสุขอิสระ เป็นพุทธะได้ ซึ่งถือว่าเป็นศรัทธาพื้นฐาน ในด้านศักยภาพ

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗.

^{๓๕} อัง. มก. (ไทย) ๒๒ / ๓๕๖ / ๔๔๕.

ที่มนุษย์ฝึกได้จนถึงที่สุด และในด้านของปัญญา ให้เห็นว่าเป็นแก่นนำของการพัฒนานั้นอยู่ที่ปัญญา และศักยภาพสูงสุดนั้นก็แสดงออกที่ปัญญาเพราะตัวแทนหรือจุดศูนย์รวมของการพัฒนาอยู่ที่ปัญญา แต่เพื่อให้โพธิปรากฏขึ้นมาทำบุคคลให้กลายเป็นพุทธะ มนุษย์ต้องมีกระบวนการพัฒนาที่เรียกว่า ลึกขาคือ “การศึกษา คือกระบวนการพัฒนามนุษย์ หรือฝึกมนุษย์ให้ปรากฏขึ้น ทำให้มนุษย์นั้นกลายเป็นพุทธะ”^{๓๖}

๔.๒ ประยุกต์ความเพียรเชิงสถาบันทางสังคม

สังคมปัจจุบันมีสิ่งอำนวยความสะดวกมากขึ้น แต่การประสบความสำเร็จในชีวิตของผู้คนเพียงเพื่อให้มีความสุขพอมือพอกินนั้น กลับมีการแข่งขันสูงขึ้นและลงทุนลงแรงมากขึ้น ทั้งนี้เพราะสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานมีจำนวนน้อยและจำกัด การแสวงหาปัจจัยยังชีพ ที่เต็มไปด้วยการแข่งขันในรูปแบบต่างๆ รุนแรงมากขึ้น ดังนั้น ผู้ที่จะได้สิ่งที่ดีตนปรารถนานั้น นอกจากต้องใช้ความสามารถอย่างเต็มกำลังแล้ว ความเพียรพยายามก็ต้องมีมากกว่าผู้คนในยุคก่อนๆ ในแง่ของข้อมูลข่าวสารก็มีความทันสมัยและล้นเหลือมาจากทั่วทุกสารทิศ เราต้องใช้ความเพียรพยายามมากขึ้นในการแยกแยะสาระที่แท้จริงของข่าวสาร ในแง่ของทฤษฎีความคิดต่างๆ ก็มีมากมาย จึงต้องใช้วิริยอุตสาหะในการกลั่นกรองมากขึ้น

ในแง่ของบุคคลที่เราคบหาทั้งหลายมากมาย ซึ่งต้องใช้วิจิตรญาณมากขึ้นเพื่อแยกแยะคนดีคนชั่ว คนที่ควรคบและไม่ควรคบ จะเห็นได้ว่าองค์ประกอบพื้นฐานในการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน เป็นสิ่งที่เราต้องใช้ความพากเพียรศึกษาทำความเข้าใจให้มากขึ้นยุคนี้จึงเป็นยุคสมัยที่ทุกคนในสังคมต้องพากเพียรพยายาม หากขาดความพยายาม ชีวิตของเราก็จะตกอยู่ในกระแสโลกที่ครอบงำเราจนไม่เป็นตัวของตัวเอง ตกอยู่ในกระแสแห่งข่าวสารที่มากไปด้วยสิ่งชั่วร้ายแฝงอันตรายไว้เบื้องหลัง ความเพียรในปัจจุบันจึงเน้นไปที่ความเพียรเพื่อที่จะเข้าใจกระบวนการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต และดำเนินชีวิตในกระแสโลกด้วยความอดทนบากบั่น จึงจะยืนบนโลกใบนี้ได้ด้วยความสง่างาม และประสบความสำเร็จดังปรารถนาความเพียรเป็นบ่อเกิดของการสร้างสรรค์ ความเพียรเป็นบ่อเกิดของสติปัญญา ความเพียรช่วยพยุงวิกฤตการณ์ต่างๆ ให้ดำเนินไปด้วยดี และคลี่คลายไปในทางที่ดี หากปราศจากความเพียร ความบากบั่น ตั้งใจอย่างมุ่งมั่นเสียแล้ว แม้มีปัญญาก็อาจจะไม่ประสบผลสำเร็จในพระพุทธศาสนามีคำสอนที่เรียกว่าวิริยวาท เป็นคำสอนที่ให้นักมุ่งประสบผลสำเร็จในเป้าหมายของชีวิตทั้งระดับโลกียะและโลกุตระ ด้วยความพากเพียร

^{๓๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), จะพัฒนาคนกันอย่างไร?, พิมพ์ครั้งที่๗, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๑).หน้า๑๐๐.

พยายาม ใช้วิริยอุตสาหะของตนเอง ไม่มุ่งให้อ่อนนอนพระศาสดาหรือเทพเจ้าองค์ใด เพราะไม่มีเทพใดมีอำนาจเท่ากับเทพี^{๓๗}

๔.๒.๑ ความเพียรที่ส่งผลต่อสถาบันทางครอบครัว

ครอบครัวเป็นสถาบันแรกของสังคม มีบทบาทในการเลี้ยงดูสมาชิกที่เกิดมาให้มีชีวิตอยู่รอด ตามหลักของพระพุทธศาสนา สถาบันครอบครัวจะดำรงเป็นองค์ประกอบหนึ่งแห่งโครงสร้างสังคมอย่างมั่นคงได้ ก็โดยอาศัยสมาชิกอันเป็นส่วนประกอบของครอบครัวแต่ละคน ปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างเหมาะสม กล่าวคือ ด้านความมั่นคงของครอบครัว ที่เริ่มจากคู่ แต่งงาน มีคุณสมบัติที่เหมาะสมกันตามหลักสมชีวิตธรรม ^{๓๘} และเมื่อเป็นสามีภรรยาแล้ว ทั้งคู่ต้องมีบทบาทหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติต่อกัน โดยสามีพึงบำรุงภรรยา ๕ ประการ^{๓๙} และภรรยาขอมอบนุเคราะห์สามี ๕ ประการ^{๔๐} เช่นกัน ครั้นมีบุตรบุรุษศรัณนั้นก็จะเพิ่มสถานภาพเป็นบิดามารดา ซึ่งต้องอนุเคราะห์บุตร ๕ ประการ^{๔๑} ในขณะที่บุตรพึงบำรุงมารดาบิดา ๕ ประการ^{๔๒} โดยที่ต่างมีความเพียรในการปฏิบัติหน้าที่ต่อกัน ดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกันด้วยความรัก ความอบอุ่น ไม่เป็นครอบครัวที่สร้างปัญหาให้สังคม

สถาบันครอบครัว เป็นสถาบันพื้นฐานแรกที่สุดและมีความสำคัญยิ่งของสังคม เพราะสถาบันขั้นมูลฐานที่เป็นจุดเริ่มต้นของสถาบันทั้งหลาย ในสมัยก่อนนั้นสถาบันครอบครัวทำหน้าที่เป็นทั้งสถาบันการศึกษา สถาบันเศรษฐกิจ และสถาบันการปกครอง ฯลฯ หรืออธิบายได้ว่า สถาบันครอบครัวทำหน้าที่ให้การศึกษาคูหาและความรู้ นอกจากนี้ยังทำหน้าที่ในด้านเศรษฐกิจ และปฏิบัติหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนสมาชิกของครอบครัวให้เป็นพลเมือง แต่ในปัจจุบันสถาบันการศึกษา และสถาบันเศรษฐกิจ ได้เข้ามามีบทบาทปฏิบัติหน้าที่แทนสถาบันครอบครัวในด้านการให้การศึกษแก่สมาชิกของสังคม และผลิตเครื่องอุปโภคและบริโภคขึ้นจำหน่ายแก่สมาชิกในสังคม บทบาทในด้านดังกล่าวของสถาบันครอบครัวจึงลดลงไป

สถาบันครอบครัว หมายถึง แบบแผนพฤติกรรมที่คนที่มีมาติดต่อกันเกี่ยวข้องกับเรื่องเกี่ยวกับครอบครัวและเครือญาติจะต้องปฏิบัติตาม นั่นคือคนที่เป็ญาติกันโดยสายเลือด เช่น เป็นพ่อแม่ พี่น้องกัน เป็นญาติกันทางการแต่งงาน เช่น เป็นสามีภรรยา เป็นเขยสะใภ้กัน หรือการรับไว้

^{๓๗} เทพพร มังธานี, พระเจ้าสิบชาติ, (กรุงเทพมหานคร. : เลียงเชียง, ๒๕๔๓), หน้า ๔๕-๔๖.

^{๓๘} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๕๖/๕๔.

^{๓๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๔.

^{๔๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๔.

^{๔๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒-๒๑๓.

^{๔๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒.

เป็นญาติ เช่น เป็นบุตรบุญธรรม เป็นต้น คนเหล่านี้จะต้องปฏิบัติไปตามกฎเกณฑ์แบบแผนที่สังคมเป็นผู้กำหนดขึ้นเรียกว่า สถาบันครอบครัว ซึ่งครอบคลุมแนวทางในการปฏิบัติในเรื่องต่างๆ เหล่านี้คือ การเลือกคู่ การหมั้น การแต่งงาน การเลี้ยงดูลูก การอบรมขัดเกลา การหย่าร้างและเรื่องที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวและเครือญาติทั้งหมด

สถาบันครอบครัว มีองค์ประกอบสำคัญดังนี้

๑. กลุ่มทางสังคมหรือองค์ประกอบทางสังคม ได้แก่ ครอบครัวซึ่งอาจเป็นครอบครัวเดี่ยวหรือครอบครัวขยายก็ได้ ครอบครัวเดี่ยว หมายถึง ครอบครัวที่มีสมาชิกประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก ส่วนครอบครัวขยาย คือ ครอบครัวที่มีสมาชิกประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก และญาติพี่น้อง เช่น ปู่ ย่า ลุง ป้า น้า อา ฯลฯ มาอยู่ร่วมกันภายในครอบครัว

๒. สถานภาพและบทบาท เป็นองค์ประกอบที่ช่วยกำหนดว่าใครเป็นใครและแต่ละคนมีหน้าที่มีบทบาทอย่างไร สถานภาพของบุคคลในครอบครัว ได้แก่ พ่อ แม่ ลูก ปู่ ย่า ลุง ป้า ฯลฯ ซึ่งแต่ละคนต่างก็มีหน้าที่ความรับผิดชอบ เช่น พ่อมีหน้าที่เลี้ยงดูครอบครัว อบรมให้การศึกษาแก่ลูก ส่วนบทบาท หมายถึง การแสดงออกตามตำแหน่งหน้าที่ เช่น พ่อต้องปกป้องคุ้มครองให้ความรักแก่ลูก ลูกหลานก็ต้องเคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่

๓. หน้าที่ของสถาบันครอบครัว ที่สำคัญมีดังต่อไปนี้

๓.๑ การให้สมาชิกใหม่ ถือเป็นหน้าที่สำคัญประการแรก เพราะการมีบุตรเป็นจุดเริ่มต้นของครอบครัว เป็นการสืบต่อและรับช่วงวัฏจักรของระบบครอบครัว ดังนั้นเพื่อป้องกันมิให้มีการละเมิดการปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าว สังคมจึงได้ออกกฎหมายให้การคุ้มครองไว้ เป็นต้นว่าห้ามทำลายชีวิตทารกที่อยู่ในครรภ์หรือที่คลอดออกมาแล้ว

๓.๒ การจัดอบรมให้เรียนรู้ระเบียบของสังคม ครอบครัวเป็นสถาบันแรกที่ทำหน้าที่ดูแลและทำนุบำรุง รวมทั้งถ่ายทอดวัฒนธรรมให้แก่สมาชิกใหม่ที่ถือกำเนิดขึ้นมา เช่น การพูด การแต่งกาย การดำรงชีวิต การรู้จักพิจารณาว่าสิ่งใดถูกสิ่งใดผิด ตลอดจนการเรียนรู้แบบแผนและวิธีปฏิบัติตนตามระเบียบของสังคม ซึ่งจะทำให้สมาชิกสามารถรับช่วงและถ่ายทอดมรดกของสังคมสืบต่อไปได้

๓.๓ การคุ้มครองและการทำนุบำรุง ครอบครัวมีหน้าที่ในการให้ความคุ้มครองและเลี้ยงดูบุตรตลอดจนบุคคลอื่นในครอบครัว ซึ่งสามารถกระทำได้ 2 ประการคือ

๑) การทำนุบำรุงทางร่างกาย ได้แก่ การเลี้ยงดูบุตรให้เจริญเติบโต มีสุขภาพดี มีอนามัยแข็งแรง เพื่อจะได้ทำให้เขาสามารถประกอบภารกิจหน้าที่การงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๒) การทำนุบำรุงทางคุณภาพ ได้แก่ การให้การศึกษาอบรมเพื่อให้สมาชิกใหม่ได้เรียนรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์ ซึ่งจะช่วยให้เขารู้จักปรับปรุงตัวเองให้เข้ากับสังคมและสิ่งแวดล้อม

๓.๔ การกำหนดสถานภาพของบุคคล เด็กเกิดมาย่อมได้รับสถานภาพของบิดาและมารดาของตน เช่น ถ้าบิดามารดามีสัญชาติไทย เด็กที่เกิดมาก็ย่อมเป็นคนไทยด้วย

๔. บรรทัดฐานทางสังคม สถาบันครอบครัวย่อมจะกำหนดแนวปฏิบัติเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว เช่น การก่อตั้งครอบครัว การสู่ขอ การหมั้น การกำหนดว่าสามีจะมีภรรยาได้คนเดียวหรือหลายคน การหย่าร้างจะเกิดขึ้นได้ด้วยกรณีใด ใครเป็นหัวหน้าครอบครัว บุตรจะใช้นามสกุลของทางบิดาหรือมารดา^๓

๔.๒.๒ ความเพียรที่ส่งผลต่อสถาบันทางการศึกษา

สถาบันการศึกษามีส่วนสำคัญในการอบรมให้บุคคลมีความรู้ มีความเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์ต่างๆ ในชีวิตและในสังคมสิ่งแวดล้อม และให้สามารถประยุกต์ความรู้ความเข้าใจเหล่านั้นไปใช้ในการพัฒนาตนเองให้มีความเจริญก้าวหน้าทางด้านคุณธรรม อารมณ์ สังคม จิตใจ และสติปัญญาอย่างสมบูรณ์และมีคุณภาพ ครูอาจารย์จึงเป็นทักษิณบุคคลที่จะอนุเคราะห์ศิษย์ ๕ ประการ^๔ และศิษย์พึงบำรุงครูอาจารย์ ๕ ประการ^๕ รวมทั้งต้องมีความขยันหมั่นเพียรอุตสาหะในการศึกษาเล่าเรียน

ทุกสังคมย่อมจะต้องมีหน้าที่ในการให้การศึกษาแก่มวลชน เพื่อให้เขาเหล่านั้นได้รู้จักบรรทัดฐานของสังคม เรียนรู้เกี่ยวกับวิถีการดำเนินชีวิต การทำมาหาเลี้ยงชีพ และวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษได้สร้างสมไว้ให้เพื่อสืบทอดต่อไป

สถาบันการศึกษา หมายถึง แนวแผนในการคิดและการกระทำเกี่ยวกับเรื่องการอบรมให้การศึกษาแก่สมาชิกใหม่ของสังคม รวมทั้งการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่งด้วย เป็นสถาบันที่ครอบคลุมหัวข้อต่างๆ ดังนี้ เช่น เรื่องกับหลักสูตร การสอบเข้า การเรียนการสอน การฝึกอบรมในด้านต่างๆ และการเลื่อนชั้น

การศึกษามีบทบาทสำคัญต่อสังคมในปัจจุบัน กล่าวคือ การศึกษามีใช่เป็นเพียงเรื่องของการแสวงหาความรู้เฉพาะด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น หากแต่เป็นการศึกษาเพื่อให้เกิดความคิดและเกิดปัญญาในอันที่จะนำความรู้นั้นไปใช้แก้ไขปัญหา และพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมให้เจริญก้าวหน้า

^๓ จานงค์ อติวัฒนสิทธิ, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๘๒.

^๔ ที.ป. (ไทย) ๑๑/๒๖๘/๒๑๓.

^๕ ที.ป. (ไทย) ๑๑/๒๖๘/๒๑๓.

บุคคลที่มีการศึกษา หมายถึงบุคคลที่สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้เป็นผลสำเร็จ และบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม ฉะนั้น สถาบันการศึกษาจึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม เพราะการศึกษากระตุ้นให้คนมีความคิด มีความกระตือรือร้น มีความพยายาม และพร้อมที่จะปรับปรุงหรือปฏิรูปลักษณะต่างๆ ให้ดีขึ้น สถาบันศึกษามือถือประกอบดังนี้

๑. องค์การทางสังคมหรือกลุ่มทางสังคม ซึ่งเป็นองค์ประกอบของสถาบันการศึกษาที่สำคัญ ได้แก่ โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย นอกจากนั้นอาจมีองค์การทางสังคมอื่นๆ เข้ามามีส่วนช่วยในการจัดการศึกษา เช่น กระทรวง ทบวง กรม บริษัท โรงงาน อุตสาหกรรม

๒. สถานภาพและบทบาท ในสถาบันการศึกษาจะประกอบด้วยสถานภาพต่างๆ เช่น ผู้บริหารสถานศึกษา ครู-อาจารย์ นักเรียน คนงานภารโรง แต่ละตำแหน่งย่อมมีหน้าที่ความรับผิดชอบ เพื่อช่วยให้การจัดการศึกษาสำเร็จตามจุดมุ่งหมาย ให้นักเรียนเกิดความรู้ ประพฤติตนเป็นคนดีของสังคม เช่น ครูมีหน้าที่สอนและอบรมนักเรียน ส่วนบทบาทของครู ได้แก่ การอธิบาย การชี้แจงแสดงเหตุผลให้นักเรียนเข้าใจบทเรียน การทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดีหรือเป็นแม่พิมพ์ที่ดี

หน้าที่ของสถาบันการศึกษา เมื่อพิจารณาถึงหน้าที่ของการศึกษาไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน หรือการศึกษาแบบไม่มีระบบ โดยทั่วไปแล้ว

๑) พัฒนาความเจริญของงามส่วนบุคคล กล่าวคือ ส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ความเจริญงามทั้งทางด้านความรู้ ความคิด ความสามารถในการเขียนอ่าน สุขภาพอนามัยแข็งแรง สมบูรณ์ เป็นต้น

๒) ส่งเสริมให้บุคคลเป็นคนดี ให้เป็นคนมีศีลธรรม วัฒนธรรม รู้จักขนบธรรมเนียม ประเพณี มีค่านิยมที่ดีงาม ปฏิบัติตามกฎหมายระเบียบของสังคม สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

๓) พัฒนาความสามารถในการประกอบอาชีพของบุคคล กล่าวคือ ให้มีความรู้สามารถในการประกอบอาชีพ

๔) ส่งเสริมให้บุคคลเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม กล่าวคือ ให้รู้จักสิทธิหน้าที่ที่ตนพึงปฏิบัติต่อสังคมและประเทศชาติ เช่น การเสียภาษี การใช้สิทธิเลือกตั้ง การช่วยเหลือชาติบ้านเมืองด้วยวิธีการอื่นๆ

๕) ช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของบุคคล กล่าวคือ การศึกษาสามารถช่วยให้บุคคลมีความรู้ แล้วใช้ความรู้ที่มีอยู่เปลี่ยนจากอาชีพเดิมไปประกอบอาชีพใหม่หรือช่วยเลื่อนจากตำแหน่งที่ต่ำกว่าไปสู่ตำแหน่งที่สูงกว่า

๖) ส่งเสริมให้เกิดความสมดุลตามธรรมชาติ เช่น ช่วยให้ประชาชนเข้าใจและรักธรรมชาติ ไม่พยายามที่จะเอาชนะธรรมชาติจนทำให้เกิดมลพิษต่างๆ ขึ้น

๗) ช่วยให้เห็นคิดเป็นแก้ปัญหาเป็นสามารถใช้ความรู้และสติปัญญาแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับตัวเองและสังคม

๘) ส่งเสริมให้เกิดความกลมกลืนในสังคม เช่น การปลูกฝังค่านิยม การใช้ภาษาร่วมกันของคนหลายเชื้อชาติในการเรียนการสอน ทำให้เกิดความสัมพันธ์กัน มีความเข้าใจอันดีต่อกันมากขึ้น

๙) ส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการปฏิรูปสังคม กล่าวคือ ความเจริญก้าวหน้าและการเปลี่ยนแปลงใดๆ ในสังคมมักจะมีพื้นฐานมาจากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการก่อนเสมอ

๑๐) รักษาและถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรม จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

๓. บรรทัดฐานทางสังคม สถาบันทางการศึกษาย่อมต้องกำหนดบรรทัดฐานเพื่อใช้เป็นแนวปฏิบัติในการจัดการเรียนการสอน เช่น การรับนักศึกษาเข้าเรียน การกำหนดหลักสูตร กำหนดแผนการเรียน การลงทะเบียน การสอบวัดผล ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อให้การเรียนการสอนดำเนินสู่จุดมุ่งหมาย เช่น การสอบวัดผล จะกระทำเมื่อการเรียนการสอนได้จบสิ้นลงตามเวลา และสอนเนื้อหาครบตามหลักสูตร เพื่อจะได้ทราบว่านักเรียนนิสิตนักศึกษามีความรู้ระดับใด ให้ผ่านได้หรือยังไม่มีความรู้พอ จะต้องเรียนซ้ำในวิชานั้นใหม่^{๔๖}

๔.๒.๓ ประยุกต์ความเพียรที่ส่งผลต่อสถาบันทางเศรษฐกิจ

สถาบันเศรษฐกิจเป็นสถาบันที่มีกิจกรรมเกี่ยวกับการผลิต การบริโภค และการจำหน่ายสิ่งที่ผลิตได้ไปยังตลาด หรือผู้ที่ต้องการให้ได้รับการตอบสนองอย่างมีประสิทธิภาพและประหยัด ในสังคมปัจจุบันให้ความสำคัญแก่สถาบันนี้มาก โดยมีความเชื่อว่า หากสถาบันเศรษฐกิจได้รับการพัฒนาอย่างมีความมั่นคงแล้ว สถาบันอื่น ๆ ของสังคมจะปรับตัวอย่าง มั่นคงตามไปด้วย พระพุทธศาสนาจึงกำหนดหลักจริยธรรมสำหรับกลุ่มบุคคล ๒ กลุ่มที่ เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน คือ หน้าที่ของนายผู้เป็นเจ้าของกิจกรรมทางเศรษฐกิจพึงบำรุงคนรับใช้ หรือลูกจ้าง และคนงาน ๕ ประการ^{๔๗} ส่วนคนรับใช้ หรือลูกจ้าง และคนงาน ย่อมอนุเคราะห์นาย ๕ ประการ^{๔๘} ด้วยความเพียร อดทน ขยันขันแข็ง ขวนขวายในหน้าที่การงาน

^{๔๖} จานงค์ อติวัฒนสิทธิ์, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, อ่างแล้ว, หน้า ๘๕.

^{๔๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๑/๒๑๕.

^{๔๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๑/๒๑๕.

สถาบันเศรษฐกิจเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ช่วยสนองความต้องการของบุคคลในสังคม ทั้งในด้านสิ่งบริโภคและอุปโภค ในสังคมที่แตกต่างกัน ย่อมมีระเบียบแบบแผนในการผลิต การจำหน่ายการบริโภคอุปโภคที่แตกต่างกัน ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ต่อสังคม เช่น สังคมที่มีประชากรมาก และมีทรัพยากรจำกัด อาจต้องใช้วิธีการแบ่งปันทรัพยากรกันกินและใช้

สถาบันเศรษฐกิจ หมายถึง แบบของการคิดการกระทำเกี่ยวกับเรื่องการผลิตสินค้าและอาหารต่างๆ รวมทั้งการแจกจ่ายสินค้าและการให้บริการต่างๆ ให้แก่สมาชิกในสังคม สถาบันเศรษฐกิจเป็นกฎเกณฑ์ข้อบังคับที่ลูกจ้าง นายจ้าง เจ้าของโรงงาน ธนาคารและผู้ผลิตสินค้าและบริการในเรื่องต่างๆ จะต้องปฏิบัติตามจากความหมายข้างต้น พอจะสรุปได้ว่า สถาบันเศรษฐกิจ หมายถึง กลุ่มของบรรทัดฐานที่นำเอามาเป็นแนวทางในการทำการผลิต การจำหน่ายจ่ายแจกและการบริโภค เพื่อก่อให้เกิดการกินคืออยู่ดี โดยมีกลุ่มสังคมต่างๆรับผิดชอบโดยปฏิบัติตามบรรทัดฐานที่สังคมได้วางไว้

สถาบันเศรษฐกิจมีเป้าหมายอยู่ที่การกินคืออยู่ดีของประชาชน ดังนั้นกิจกรรมทางเศรษฐกิจจึงเกี่ยวข้องกับกรรมวิธีที่จะก่อให้เกิดความมั่งมี การกินคืออยู่ดี หรืออย่างน้อยก็เพื่อการมีกินมีใช้ของประชาชน กรรมวิธีดำเนินการมักขึ้นอยู่กับปรัชญาทางเศรษฐกิจของผู้มีบทบาทอำนาจหน้าที่ทางเศรษฐกิจของสังคมนั้นๆ เพื่อจะกำหนดว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจควรจะดำเนินไปในรูปแบบใด จะให้ประชาชนมีสิทธิในการดำเนินการผลิตเอง มีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน รัฐจะเข้าควบคุมหรือปล่อยให้เอกชนดำเนินงานอย่างเสรี เหล่านี้เป็นวิธีการซึ่งมีเป้าหมายคือการมีกินมีใช้ มีองค์ประกอบดังนี้

๑. กลุ่มทางสังคมหรือองค์การทางสังคม ซึ่งเป็นองค์ประกอบของสถาบันเศรษฐกิจที่สำคัญ ได้แก่ โรงงานอุตสาหกรรม บริษัท ร้านค้า สถานบริการต่างๆ

๒. สถานภาพและบทบาท ในสถาบันเศรษฐกิจจะประกอบด้วยสถานภาพที่สำคัญ เช่น นายจ้าง ลูกจ้าง ผู้จัดการ ลูกค้า พ่อค้าคนกลาง แต่ละสถานภาพจะมีหน้าที่ความรับผิดชอบ เพื่อก่อนให้เกิดการผลิต การจำหน่ายเครื่องบริโภคอุปโภค เช่น ลูกจ้างย่อมมีหน้าที่ทำงานตามที่ได้รับมอบหมาย ต้องซื่อสัตย์ต่อนายจ้างหรือองค์กร บทบาทของลูกจ้าง ก็เป็นผู้ปฏิบัติงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายเป็นผู้รับคำสั่งจากนายจ้างมาปฏิบัติ ไม่ใช่เป็นผู้สั่งงาน ส่วนนายจ้างมีหน้าที่ควบคุมดูแลกิจการ สั่งหรือมอบหมายให้ลูกจ้าง คอยตรวจสอบติดตามผลงาน รวมทั้งพิจารณา กำหนดค่าตอบแทนให้กับลูกจ้าง นายจ้างต้องทำตัวให้ลูกจ้างนับถือ ต้องให้เกียรติแก่ลูกจ้างด้วย มิฉะนั้นธุรกิจที่ดำเนินอยู่อาจไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร

๓. หน้าที่ของสถาบันเศรษฐกิจ สถาบันเศรษฐกิจมีหน้าที่และบทบาทต่อสังคมต่อไปนี้

๓.๑ ผลิตและกระจายสินค้าและบริการแก่สังคมเพื่อให้สมาชิกของสังคมสามารถดำรงชีพอยู่ได้

๓.๒ ฐานะทางเศรษฐกิจจะเป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินชีวิตและการพัฒนาสังคม

๓.๓ แบ่งแยกชนชั้นในสังคม ในสมัยก่อนถือเรื่องยศถาบรรดาศักดิ์เป็นตัวกำหนดชนชั้น ปัจจุบันอาชีพและรายได้เป็นสิ่งที่กำหนดชนชั้นทางสังคม

๓.๔ สถาบันเศรษฐกิจเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างรากฐานทางการเมือง

๔. บรรทัดฐานทางสังคม สถาบันทางเศรษฐกิจย่อมมีบรรทัดฐานทางสังคมที่ใช้เป็นแนวปฏิบัติในการผลิต การจำหน่าย เช่น ในด้านการผลิต มีบรรทัดฐานเกี่ยวกับสินค้าที่ให้ผลิตได้ สินค้าที่ห้ามผลิต การตั้งโรงงานผลิตสินค้าชนิดใด ณ ที่ใดต้องขออนุญาตจากกระทรวงพาณิชย์ และกระทรวงอุตสาหกรรมก่อน ในส่วนของการจำหน่ายสินค้า อาจมีการกำหนดคุณภาพและราคามีการกำหนดให้คิดราคาขายและจะต้องขายไม่เกินราคาที่รัฐบาลกำหนด^{๔๕}

๔.๒.๔ ความเพียรในสถาบันการเมืองการปกครอง

สถาบันการเมืองการปกครองเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคม ซึ่งทำหน้าที่ประสานเชื่อมโยงส่วนอื่น ๆ ของสังคมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ปัจจุบันถือเป็นจุดศูนย์กลางของสังคม ความเจริญก้าวหน้าหรือความเสื่อมสลายของสังคมขึ้นอยู่กับสถาบันนี้เป็นหลักสำคัญ เป้าหมายสำคัญของการเมืองการปกครอง คือการมีอำนาจที่จะปกครองเหนือผู้อื่น และการสั่งการให้ผู้อยู่ภายใต้การปกครองทำหรือไม่ทำในสิ่งที่ผู้มีอำนาจต้องการ พระพุทธศาสนาจึงได้วางหลักการสำหรับนักการเมืองการปกครองซึ่งมีหน้าที่บริหารประเทศชาติ และสังคมให้ได้รับความสงบสุข อาทิ ทศพิธราชธรรม^{๔๖} คือธรรมของพระราชา กิจวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติคุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมืองที่ดี ๑๐ ประการ จักรวรรดิวัตร^{๔๗} คือวัตรของพระเจ้าจักรพรรดิ พระจริยาที่พระเจ้าจักรพรรดิพึงทรงบำเพ็ญสม่ำเสมอ ข้อปฏิบัติของผู้ปกครองที่ยิ่งใหญ่ จัดเป็นธรรมเนียมหรือหน้าที่ประจำของผู้ปกครองทั้งหลาย ๑๒ ประการ ราชสังคหวัตถุ^{๔๘} คือสังคหวัตถุ

^{๔๕} วัชร ภาสกรนาคและคณะ, ๒๕๐๑ สังคมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช, ๒๕๓๓), หน้า ๓๗.

^{๔๖} พ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๗๖/๑๑๒.

^{๔๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๔/๖๒.

^{๔๘} อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๑/๑๕๕.

ของพระราชธา หลักการสงเคราะห์ประชาชนของผู้ปกครอง ๔ ประการ และละเว้นอคติ ๕^{๕๓} คือ ความลำเอียง ความไม่เที่ยงธรรม ส่วนผู้ใต้ปกครองคือประชาชนทั้งหลายในประเทศ ถือเป็นผู้ที่จะต้องได้รับการดูแลเอาใจใส่ และคุ้มครองจากผู้ปกครอง ก็ควรรู้หลักอธิปไตย^{๕๔} และมีส่วนร่วมในการปกครอง ซึ่งการทำหน้าที่ต้องก่อปรด้วยความเพียรจึงจะล่วงลุความสำเร็จได้

สถาบันการเมืองการปกครอง ทุกสังคมจะต้องมีสถาบันการเมืองการปกครอง ทั้งนี้เพื่ออำนวยความสะดวกในด้านการศึกษาความสงบเรียบร้อย และเพื่อจัดระเบียบสังคมให้เกิดสันติสุข ดังนั้นจึงได้เกิดมีสถาบันการปกครองเพื่อทำหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อย เพื่อให้ผู้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

สถาบันการปกครอง คือ แบบอย่างของการคิดการกระทำในเรื่องเกี่ยวกับการรักษาระเบียบ ความสงบ การบรรลุเป้าหมายของสังคมร่วมกันและการตัดสินใจร่วมกัน สถาบันการปกครองเป็นสถาบันที่ครอบคลุมตั้งแต่เรื่องผู้ปกครองหรือผู้มีอำนาจในสังคม รวมทั้งการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ผู้นำการเลือกตั้ง ลัทธิการเมืองต่างๆ และอุดมการณ์ทางการเมือง สถาบันทางการเมืองการปกครอง เป็นกลุ่มของบรรทัดฐานเกี่ยวกับการใช้อำนาจเพื่อรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม และกำหนดสิทธิเสรีภาพในการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคม ทุกสังคมจะต้องมีสถาบันการเมืองการปกครอง เพื่อควบคุมดูแลให้ผู้คนในสังคมปฏิบัติตามบรรทัดฐาน มิฉะนั้นจะเกิดการไร้ระเบียบ เพราะเมือง ต่างคนต่างก็มีความต้องการจะกระทำในสิ่งต่างๆ ถ้าไม่มีข้อกำหนด กฎเกณฑ์ ก็ยากที่จะป้องกันไม่ให้เกิดการละเมิดต่อสิทธิเสรีภาพของแต่ละบุคคลได้ สถาบันการเมืองการปกครองนี้ นอกจากจะเกิดจากความต้องการให้ผู้คนในสังคมอยู่ร่วมกันด้วยสันติสุขแล้ว ยังมีผลมาจากความต้องการที่จะธำรงอธิปไตยของสังคมโดยส่วนรวมไว้ให้ปลอดภัยจากการรุกรานของสังคมอื่นด้วย^{๕๕}

องค์ประกอบของสถาบันการเมืองการปกครอง ที่สำคัญมีดังนี้

๑) กลุ่มทางสังคมหรือองค์ประกอบทางสังคม สถาบันการเมืองการปกครองจะประกอบด้วยกลุ่มทางสังคมหรือองค์การทางสังคมที่สำคัญ ได้แก่ พรรคการเมือง สภาผู้แทนราษฎร รัฐสภา คณะรัฐมนตรี กระทรวง ทบวง กรมต่างๆ

^{๕๓}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๘.

^{๕๔}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๔.

^{๕๕}วิทย์ วิศทวาทย์และคณะ, หนังสือเรียนสังคมศึกษารายวิชา ๓401 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๓), หน้า ๔๗.

๒) สถานภาพและบทบาท องค์ประกอบของสถาบันการเมืองการปกครองเกี่ยวกับตำแหน่งหน้าที่ความรับผิดชอบและบทบาท สามารถแยกพิจารณาได้ดังนี้

(๑) สถานภาพ หรือตำแหน่งหน้าที่สำคัญของสถาบัน ได้แก่ นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี ปลัดกระทรวง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ฯลฯ ซึ่งและคนที่ได้รับตำแหน่งนั้น ๆ ย่อมจะต้องปฏิบัติหน้าที่ไปตามบรรทัดฐานที่สังคมได้กำหนดไว้ และแสดงบทบาทของตนให้เหมาะสมกับหน้าที่ เช่น การเป็นนายกรัฐมนตรี ย่อมต้องแสดงถึงภาวะการเป็นผู้นำคณะรัฐบาลในการบริหารประเทศ ใช้อำนาจของคณะรัฐมนตรีเป็นแนวการพัฒนาประเทศอย่างสุจริต ยึดผลประโยชน์ของประเทศชาติเป็นที่ตั้ง ไม่ใช่อำนาจโดยเผด็จการ หรือยอมทำตามคำบัญชาของบุคคลใด หรือกลุ่มบุคคลคณะใด

(๒) หน้าที่ของสถาบันการเมืองการปกครอง หน้าที่ของสถาบันการเมืองการปกครองย่อมหมายถึงหน้าที่ของฝ่ายบริหาร หรือฝ่ายที่มีส่วนในการจัดการปกครองประเทศ ซึ่งโดยทั่วไปฝ่ายปกครองหรือฝ่ายรัฐบาลจะต้องทำหน้าที่ที่สำคัญดังต่อไปนี้

(๒.๑) รักษาความมั่นคงปลอดภัยของชาติ กล่าวคือ ต้องรักษาเอกราชของชาติให้ปลอดภัยจากการรุกรานของศัตรูภายนอก

(๒.๒) บำบัดทุกข์บำรุงสุขให้ราษฎร เช่น ปราบปรามโจรผู้ร้ายที่ทำลายความสงบสุขของประชาชน รวมทั้งการส่งเสริมสวัสดิภาพให้แก่ประชาชนอย่างทั่วหน้า

(๒.๓) สร้างความมั่นคงและรักษาสิทธิประโยชน์ทางเศรษฐกิจ คือ การช่วยให้ประชาชนมีรายได้ดีขึ้น มีความเป็นอยู่อย่างสุขสมบูรณ์ มีเครื่องอุปโภคบริโภคอย่างพอเพียง กับความต้องการ

(๒.๔) จัดให้ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง โดยเฉพาะการศึกษาภาคบังคับและในโอกาสเดียวกันก็ต้องปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาให้ดียิ่งขึ้น ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค

(๒.๕) สร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ทั้งนี้เพื่อความมั่นคงปลอดภัยของชาติและเพื่อความร่วมมือในทางการเมือง เศรษฐกิจ หรือการศึกษา

(๒.๖) หารายได้บำรุงประเทศชาติ เช่น การเรียกเก็บภาษีจากราษฎรอย่างเป็นธรรม การค้าขายกับต่างประเทศ การประกอบการสาธารณูปโภค เป็นต้น

(๒.๗) ส่งเสริมศีลธรรมและวัฒนธรรมแก่คนในชาติ โดยการกำหนดนโยบายหรือวางแผนให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องรับไปดำเนินการ

๓) บรรทัดฐานทางสังคม สถาบันการเมืองการปกครองย่อมมีบรรทัดฐานทางสังคมเพื่อใช้เป็นหลักปฏิบัติ เช่น ผู้ที่จะมาเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องมาจากการเลือกตั้งนายรัฐมนตรีต้องมาจากหัวหน้าพรรคการเมืองที่มีจำนวนสมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรมากที่สุด หรือถ้า

คณะรัฐมนตรีไม่สามารถแก้ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศได้ต้องลาออก เพื่อเปิดโอกาสให้มีการจัดตั้งคณะรัฐบาลชุดใหม่^{๕๖}

สรุปได้ว่า โครงสร้างของสังคมเป็นสิ่งที่ช่วยพยุงให้สังคมมีความมั่นคงถาวร ซึ่งองค์ประกอบที่สำคัญในโครงสร้างของสังคมที่กล่าวไว้ คือ กลุ่มทางสังคม และสถาบันทางสังคม โดยองค์ประกอบเหล่านี้ ถ้ามีคุณสมบัติที่ดีก็ช่วยให้สังคมเจริญรุ่งเรือง กลุ่มทางสังคม มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม ความคิด และค่านิยมของบุคคลและสังคม โดยกลุ่มที่สำคัญ ได้แก่ กลุ่มครอบครัว กลุ่มสมาคม กลุ่มทางสังคมขนาดเล็ก และกลุ่มชุมชน ซึ่งกลุ่มต่างๆ เหล่านี้จะมีการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างบุคคลและกลุ่มในสังคม

๔.๓ ประยุกต์ใช้หลักความเพียรเพื่อคุณภาพชีวิตในสังคมไทย

พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นคัมภีร์ที่พระพุทธโฆสะ พระภิกษุชาวชมพูทวีปแต่งเมื่อประมาณ พุทธศักราช ๑๐๐๐ ด้วยภาษาบาลี คัมภีร์นี้ย่อคำสอนของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกไว้ อย่างเป็นระเบียบ คล้ายกับเป็นสารานุกรมแห่งคำสอนทางพระพุทธศาสนา หรือเป็นภาพวาดที่แสดงให้เห็นระบบแห่งพระพุทธศาสนาทั้งหมดนับเป็นงานที่ยิ่งใหญ่อย่างแท้จริง นาวาอากาศเอก เมฆ อัมไพจิตร (ป.ธ.๕) เริ่มแปลคัมภีร์นี้เป็นไทยเมื่อปลายปี พุทธศักราช ๒๕๐๖ โดยใช้ฎีกาวิสุทธิมรรคเป็นคู่มือ แม้ท่านจะเกษียณแล้วแต่ก็มีเวลาแปลสัปดาห์ละไม่เกิน ๓ วัน เพราะมีงานประจำอื่นอีก การแปลคัมภีร์นี้เป็นเรื่องยากมาก จึงต้องศึกษาไป ปรึกษาไป แปลไป ถ้ามีสำนวนบาลีซึ่งเข้าใจยาก ก็พยายามอธิบายเพิ่มเติมตามนัยแห่งฎีกาและตามความเห็นของผู้แปล โดยใส่ไว้ในวงเล็บหรือทำเป็นเชิงอรรถ เชิงอรรถบางข้อใช้เวลาคิดเขียนครั้งก่อนชั่วโมงก็มี เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อ่านผู้ศึกษามากที่สุด และท่านได้ตั้งกติกาไว้ว่า "ถ้าตนเองไม่เข้าใจ ห้ามเขียนลงไปเป็นอันขาด" การแปลจึงชะงักบ่อยๆ จนปริวิตกว่าจะตายเสียก่อน ต้องอธิษฐานทุกวัน ขอให้แปลจบก่อนจึงตาย แปลอยู่ ๑๐ ปีจึงจบ (เริ่มงานอายุ ๖๑ จบอายุ ๗๑) ความเพียรเป็นสิ่งเดียวที่ส่งผลด้านบวกกับวิถีชีวิตของมนุษย์ ผู้จะประสบความสำเร็จนั้นล้วนใช้ความเพียรทั้งสิ้น สมเด็จพระบรมศาสดาพระพุทธเจ้าของเรา เป็นบุคคลตัวอย่างที่ใช้ความเพียรอย่างมหาศาล จนที่สุดก็สามารถนำพามวลมนุษยชาติออกจากกองทุกข์อย่างมากมาย

๔.๓.๑ การประยุกต์ใช้เพื่อตนเองและสังคม

การประยุกต์ใช้ความเพียร เพื่อให้สังคมเกิดความสุข ได้รับทั้งประโยชน์ตน และทำประโยชน์ของผู้อื่นให้เต็มบริบูรณ์ ธรรมะอย่างหนึ่งที่เรควรมีให้มาก คือ ความไม่ประมาท ดังที่

^{๕๖}สุพัตรา สุภาพและคณะ, หนังสือเรียนสังคมศึกษา ๓401, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๓), หน้า ๘๗.

พระพุทธองค์ ตรัสกับพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า “มหาบพิตร ธรรมอย่างหนึ่ง ที่ยึดประโยชน์ในปัจจุบัน และประโยชน์ในภายหน้าไว้ได้ คือ ความไม่ประมาท (เหมือน) รอยเท้าของสัตว์ทั้งหลาย ที่สัญจรไปบนแผ่นดินชนิดใดชนิดหนึ่ง รอยเท้าเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมรวมลงในรอยเท้าช้าง”^{๕๗}

หลักการไม่ประมาท จึงเป็นหลักที่แสดงถึงความไม่เห็นแก่ตัว แต่คิดเห็นถึงประโยชน์คนอื่น ในขณะเดียวกัน ก็บำเพ็ญประโยชน์ตนด้วย เหมือนกับพระโพธิสัตว์ ที่ทรงบำเพ็ญบารมี เพื่อช่วยเหลือคนอื่น แต่ในขณะเดียวกัน พระองค์บำเพ็ญบารมี เพื่อบรรลุเป็นพระพุทธเจ้า ช่วยเหลือสัตว์โลกให้พ้นทุกข์ด้วย ดังที่พระองค์ทรงตั้งปณิธาน ในการบำเพ็ญบารมี “เพื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าว่า เราตรัสรู้แล้ว จะช่วยให้ผู้อื่นตรัสรู้ด้วย เราหลุดพ้นแล้ว จะช่วยให้ผู้อื่นหลุดพ้นด้วย เราข้ามได้แล้ว จะช่วยให้ผู้อื่นข้ามได้ด้วย”^{๕๘} “เราจักบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ ช่วยมนุษยโลก พร้อมทั้งเทวโลกให้ข้ามพ้นด้วย เราจักตัดกระแสสังสารวัฏ ทำลายภพทั้ง ๓ แล้วขึ้นสู่ธรรมนาวา (เรียกคือธรรม) ช่วยมนุษยโลก พร้อมทั้ง เทวโลกให้ข้ามพ้น”^{๕๙}

การประยุกต์ใช้เพื่อช่วยเหลือในสังคมปัจจุบัน จึงต้องไม่มีความประมาท หรือความเห็นแก่ตัว แต่ช่วยเหลือ เพราะปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ โดยอาศัยหลักพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เป็นที่ตั้ง การทำประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม จึงสามารถช่วยเหลือได้ เพราะถ้าเราเห็นแก่ตัวแล้ว มีความประมาทแล้ว การช่วยเหลือสังคม ย่อมไม่อาจทำได้

๔.๓.๒ การประยุกต์ใช้ความเพียรเพื่อประโยชน์ในระดับสูงสุด

การประกอบความเพียร ด้วยการเดินจงกรม และนั่งสมาธิ ผู้ปฏิบัติเมื่อประกอบความเพียรอยู่นั้นย่อมเป็นการพัฒนาชีวิตของตนเอง ให้เป็นบุคคลผู้มีคุณธรรมในเบื้องสูงโดยลำดับ เพราะเป็นการฝึกฝนอบรมตนเองอยู่ตลอดเวลาด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ทำให้ชีวิตของบุคคลนั้น เป็นชีวิตที่สงบเย็น ไม่เป็นชีวิตที่ร้อนกระวนกระวายด้วยอำนาจแห่งราคะ โทสะ โมหะ เมื่อสรุปแล้ว การประกอบความเพียร จึงเป็นการพัฒนาจิต ๒ ระดับ คือ

๑. การพัฒนาจิตในระดับศีลธรรม

หลักการสำหรับพัฒนาจิตระดับศีลธรรมนี้ นอกจากจะมีการเจริญจิตภาวนา ด้วยการเดินจงกรมนั่งสมาธิแล้ว ในภาคการปฏิบัติ ควรมีการเสริมกิจกรรมอื่น ๆ เข้ามาด้วย เพื่อให้ผู้ปฏิบัติได้ฝึกฝนอบรมตนเอง ในการบำเพ็ญบุญบารมี และอบรมอินทรีย์ให้แก่กล้า ดังนั้น ในหลักการพัฒนาจิตในระดับศีลธรรม จึงมีวิธีการปฏิบัติ ๓ ประการ คือ

^{๕๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๘/๑๕๑.

^{๕๘} บารมี, พระพุทธเจ้าเคยเกิดเป็น “ผู้หญิง”, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๘.

^{๕๙} พ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๕๕ - ๕๘/๕๓๔.

๑. การให้ทาน คือ การเสียดสิ่งของของตนเพื่อประโยชน์แก่คนอื่น ทำให้ผู้ปฏิบัติ ลดละ ความตระหนี่ ความโลภ ออกไปจากจิตใจของตนเอง

๒. การรักษาศีล คือ การรักษากาย วาจาให้เรียบร้อย อยู่ในระเบียบวินัย เพื่อฝึกจิตใจ ของตนให้มีเมตตา กรุณาต่อผู้อื่น เช่นการรักษาศีล ๕ ศีล ๘ เป็นต้น

๓. การเจริญภาวนา คือ การทำให้เจริญขึ้น มี ๒ อย่าง คือ สมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา โดยมีวิธีการปฏิบัติตามอริยาบถ ๔ อย่าง คือ ยืน เดิน นั่ง นอน โดยเฉพาะการเดินจงกรม และนั่งสมาธิ การเจริญภาวนา ทำให้เกิดปัญญา มองเห็นสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริง^{๖๐}

หลักการสำคัญคือ การปฏิบัติต้องมีเจตนา มีศรัทธา มีความเพียรพยายาม ไม่ย่อท้อหรือเกียจคร้านในการปฏิบัติ การปฏิบัติตามหลักการนี้ ย่อมทำให้มีศีลธรรม ทำให้สังคมมีความสุข เพราะไม่มีการเบียดเบียนกันและกัน หลักการบำเพ็ญบุญ ๓ ประการนี้ พระพุทธเจ้า ทรงวางไว้สำหรับให้ทุกคนได้ประพฤติปฏิบัติ เพราะการอยู่ร่วมกับสังคมหมู่มาก จำต้องมีการให้สิ่งของ เพื่อเป็นการยึดโยงสังคมไว้ได้ เป็นการผูกน้ำใจแก่กันและกัน การรักษาศีล ทำให้สังคมเกิดความสงบสุข ส่วนการเจริญภาวนาทำให้นุคคลนั้น มีปัญญามองเห็นสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริง

๒. การพัฒนาจิตสู่ความหลุดพ้น

การพัฒนาชีวิต เมื่อก้าวถึงระดับจริงสูงสุดแล้ว ก็คือ การชำระจิตให้ขาวรอบ มีความหลุดพ้นจากกิเลส หรือเข้าถึงโลกุตระธรรม การประกอบความเพียร ด้วยการเดินจงกรมและนั่งสมาธิ จึงเป็นวิธีหนึ่งตามหลักอภิญญาที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ให้ยึดถือปฏิบัติ เพื่อให้จิตหลุดพ้นจากกิเลส มองเห็นสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริง แต่ในขณะเดียวกัน เมื่อก้าวโดยละเอียดแล้ว การประกอบความเพียร ซึ่งเป็นหลักภาวนา สามารถจำแนกได้เป็น ๔ อย่าง^{๖๑} คือ

๑. กายภาวนา หมายถึง การเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้ง ๕ ด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม

๒. สីลภาวนา หมายถึง การเจริญจริย พัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียน หรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ดี

๓. จิตตภาวนา การเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคง เจริญงอก งามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่นมีเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร อดทน มีสมาธิ มีความเบิกบานแจ่มใส

^{๖๐}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : สือตะวัน, ๒๕๔๕), หน้า ๕๓.

^{๖๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, อ่างแล้ว, หน้า ๕๓.

๔. ปัญญาภาวนา การเจริญปัญญา พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้ความเข้าใจที่
ทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามความเป็นจริง

การภาวนา ทั้ง ๔ อย่างนี้ จึงเป็นการอบรม เพื่อให้จิตมีความหลุดพ้นโดยเฉพาะ ฉะนั้น
จึงต้องมีการศึกษาและปฏิบัติให้ครบบริบูรณ์ เพราะว่าผู้ใดได้เจริญภาวนาทั้ง ๔ ประการนี้ครบ
บริบูรณ์แล้ว ผู้นั้นย่อมเป็นพระอรหันต์ พระพุทธศาสนาถือว่า การบรรลุเป็นพระอรหันต์นั้น ต้อง
ปฏิบัติตามลำดับในไตรสิกขา ดังที่พระบรมศาสดาตรัสไว้ว่า “ธรรมวินัยนี้ มีการศึกษาไป
ตามลำดับ มีการบำเพ็ญไปตามลำดับ มีการปฏิบัติไปตามลำดับ ไม่ใช่มีการบรรลุหรือผลโดยทันที
เหมือนมหาสมุทรต่ำไปโดยลำดับ ลาดไปโดยลำดับ ลึกลงไปโดย ลำดับ ไม่ลึกชั้นดังไปทันที”^{๖๒}

การรู้เห็นสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริง หรือมีญาณทัสสนะนี้เอง จึงเป็นการ
เริ่มต้นพัฒนาจิตสู่ความหลุดพ้น ในพระพุทธศาสนาเรียกท่านผู้นี้ว่า พระโสดาบัน เพราะท่าน
สามารถมองเห็นอริยสัจได้เป็นครั้งแรก ต่อจากนั้น การพัฒนาจิตก็จะดำเนินไป ในคุณธรรมเบื้องสูง
ต่อไป พระโสดาบันจึงเป็นผู้ไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา และเมื่อท่านได้อบรมศีล สมาธิ ปัญญาให้เจริญ
ยิ่งขึ้นไป ท่านก็สามารถได้บรรลุเป็นพระสกทาคามี พระอนาคามี พระอรหันต์ได้ เมื่อบรรลุเป็น
พระอรหันต์ แล้ว ก็ถือว่ามิจิตหลุดพ้นอาสวะทั้งปวง เป็นการจบกิจในการศึกษาและปฏิบัติ ในศีล
สมาธิ ปัญญาเพียงเท่านี้ พระอรหันต์จึงไม่มีสิ่งอื่นที่จะต้องทำให้ง่ายไปกว่านี้อีก

สรุปว่า การประยุกต์ใช้ความเพียรเพื่อประโยชน์สูงสุดนั้น คือ การใช้องค์ความรู้ที่ได้
จากการเจริญภาวนา มาใช้เป็นข้อศึกษาและปฏิบัติ เพื่อให้ตนเองได้รับประโยชน์สูงสุด คือความ
หลุดพ้นจากทุกข์ และทำประโยชน์แก่คนอื่นด้วย ส่วนสังคมที่มีผู้ปฏิบัติธรรม ย่อมทำให้เกิดความ
สงบสุข เพราะทุกคนมีศีลธรรมอันดี คอยช่วยเหลือเกื้อหนุนให้สังคมเกิดความร่มเย็นเป็นสุข

^{๖๒} อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๑๕/๒๔๘.

บทที่ ๕

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ศึกษาการบำเพ็ญเพียรของพระโศภโณโกวิสเถระในคัมภีร์พระพุทธศาสนา นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความเพียรที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ศึกษาความเพียรของพระโศภโณโกวิสเถระ การประยุกต์หลักความเพียรมาใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

๑. ความหมายของความเพียร ตามรูปศัพท์ หมายถึง ความบากบั่น ความกล้าแข็ง ความพยายาม จนกว่าจะสำเร็จ บากบั่น ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า วิริย ตรงกับภาษาบาลีว่า “วิริย” ในขณะที่ศัพท์อื่นๆ ซึ่งมีความหมายที่แสดงถึงความเพียร เช่น “วิริยะ” และมีความหมายตามพจนานุกรมว่า ความเพียร ความบากบั่น

๒. ความหมายของความเพียร ตามทัศนะของนักวิชาการและนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ก็ได้ให้ความหมายไม่แตกต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่ให้ ความหมายของความเพียรในภาษาไทย และวิริยในภาษาบาลี

๓. มีโวพจน์ที่ใกล้เคียงกับคำว่าความเพียรคือ อุตสาห ความขยัน ขันแข็ง ได้ชื่อว่า “ความเพียร” อาตปฺป ความพยายาม ความเพียร ความบากบั่น ความพยายามที่ร่างกายและจิตใจให้ ร้อนอยู่บ่อยๆ ชื่อว่า “อาตปฺปะ” ปคฺคาห ความพยายาม ความเพียร ความพยายามยกจิตที่เร็นอยู่ให้ ขึ้นมา ชื่อว่า ปคฺคาหะ หรือความพยายามที่ถือเอาปรมัตถ์ไว้เป็นที่อาศัยของตน ชื่อว่า “ปคฺคาหะ” วายามะ ความพยายาม ความเพียร ธรรมเครื่องช่วยให้บุคคลพยายาม ชื่อว่า วายามะ ความพยายามที่เป็นไปตลอดเวลา ชื่อว่า วายามะ หรือความพยายามที่เป็นไปทุกเมื่อเหมือนลม ชื่อว่า “วายามะ” ปฺรคฺกม ความพยายาม ความเพียร ความบากบั่น ความพยายามที่ย้ำไปทุกที่ ชื่อว่า ปฺรคฺกมะ หรือความพยายามที่ย่ำยี้ความเกียจคร้านอันเป็นข้าศึก ชื่อว่า “ปฺรคฺกมะ” ปฺรชาน ความพยายาม ความเพียร ขวนขวาย ความพยายามที่ให้เริ่มทำ ชื่อว่า “ปฺรชาน” วิริย ความพยายาม ความเพียร อีหา ความพยายาม ความเพียร ขวนขวาย ความเพียรที่ทำให้ไปสู่ผลที่ดีและไม่ดี อุตฺตม ความพยายาม ความเพียร การขวนขวาย ความบากบั่น ความพยายามที่ช่วยให้ไปสู่ที่สูงขึ้นธิดิ ความพยายาม ความเพียร ความมุ่งมั่น ความพยายามอันเป็นที่ตั้งแห่งผลดีและไม่ดี

๔. องค์ธรรมที่สนับสนุนความเพียร และที่เกี่ยวข้องกับความเพียรประกอบด้วย ความมีศรัทธา การมีโรคน้อย ไม่ไอ้อวด การปรารถนาความเพียร การมีปัญญา อปถมกปฏิบัติ ๓ เวสาร์ช ชกณธรรม ๕ พละ ๕ โภชนงค์ ๑ สัทธรรม ๑ มรรคมองค์ ๘ นาถกณธรรม ๑๐ บารมี ๑๐

๕. พระโสณ โกฬวิสเถระ ได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์ว่า เป็นผู้เลิศในคำการปรารภความเพียร

๖. ความเพียรได้คุณประโยชน์ขั้นพื้นฐานและขั้นสูงระดับปรมาตม์ ซึ่งสามารถน้อมนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างดีและมีคุณค่าต่อสังคมอย่างมาก

๗. การประยุกต์ใช้ ความเพียรในชีวิตประจำวัน สำหรับพระสงฆ์และนักบวช การเดินจงกรม และนั่งสมาธิ เป็นการปฏิบัติเพื่อการพัฒนาชีวิตของตนเองได้บรรลุเป้าหมาย แต่บุคคลทั่วไปเพื่อให้มีคุณธรรมในขั้นสูงเพราะเป็นการฝึกฝนอบรมตนเองอยู่ตลอดเวลาด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ทำให้ชีวิตของบุคคลนั้น เป็นชีวิตที่สงบร่มเย็น ไม่เป็นชีวิตที่ร้อนกระวนกระวายด้วยอำนาจแห่งราคะ โทสะ โมหะ

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ศึกษาการบำเพ็ญเพียรของพระโสณ โกฬวิสเถระในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เพื่อศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับความเพียรที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา การประกอบความเพียรของพระโสณ โกฬวิสเถระ และการประยุกต์หลักความเพียรมาใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน ผลการศึกษาพบว่า สำหรับวิถีชีวิตของบรรพชิต การจะนำพาชีวิตให้ไปสู่ความพ้นทุกข์ได้นั้นต้องอาศัยองค์ประกอบหลายประการ เช่น พระโสณ โกฬวิสเถระ ตั้งความปรารถนาที่จะเป็นผู้เลิศด้านปรารภความเพียรแล้วต้องเพียรสร้างสมคุณความดีมาตลอดแสนกัป จนชาติสุดท้าย การปรารถนาความเพียรของท่านจึงประสบความสำเร็จ สำหรับชีวิตของคฤหัสถ์ ที่ต้องต่อสู้ทั้งภยธรรมชาติ และภัยที่มนุษย์กันเองสร้างขึ้นจากความเพียรที่ผิด ส่งผลให้สังคมเกิดความวุ่นวายและเดือดร้อน จึงควรนำหลักความเพียรในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในสังคมอย่างต่อเนื่อง จะเป็นสังคมในอุดมคติ และเป็นสังคมแห่งความสงบสุข จึงมีข้อเสนอแนะดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. ในส่วนของพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสืบทอดพระพุทธศาสนา และเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ควรได้รับการสนับสนุนให้มีการศึกษาหลักความเพียรอย่างจริงจังและเป็นกระบวนการ เพื่อก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ชัดเจน จะได้ประกาศหลักสัจธรรมที่ถูกต้อง แก่สังคมในระดับกว้างต่อไป

๒. สำหรับคฤหัสถ์หรือชาวบ้านทั่วไป ควรได้มีโอกาสในการการศึกษาหลักความเพียรอย่างจริงจัง เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ สามารถดำเนินชีวิตโดยอาศัยหลักความเพียรเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาชีวิต เข้าใจหลักความเพียรอย่างถูกต้อง ให้สามารถพึ่งตนเองได้ด้วยการใช้ความเพียรพยายามไม่หลงผิด งามงายในเรื่องที่ไม่ใช่หลักคำสอนในศาสนา จนเป็นเหตุให้ตนเองต้องเดือดร้อนในภายหลังเพราะความไม่เข้าใจ

๕.๒.๒ ข้อเสนอเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร โดยวิเคราะห์ประเด็นต่างๆ ที่เกิดขึ้นในครั้งพุทธกาล แล้วนำมาวิเคราะห์ในภาพรวม จึงควรมีการวิจัยต่อจากนี้ในประเด็นดังนี้

๑. ควรมีการวิจัยถึงสภาพปัญหาสังคมที่ผู้คนกำลังหลงผิดเรื่องของโลกร้อน ความวุ่นวายของบ้านเมือง เพราะความเพียรของกลุ่มคนที่อุยงส่งเสริมในทางที่ผิดเพื่อประโยชน์ส่วนตัว โดยวิธีวิจัยแบบปริมาณ

๒. ควรวิจัยเปรียบเทียบถึงความเพียรของพุทธเจ้ากับพระปัจเจกพุทธเจ้า ถึงความเหมือนและความต่างด้านองค์ประกอบ

๓. ควรวิจัยเกี่ยวกับการทำความเพียรของพระเกจิที่มีชื่อเสียงของสังคมไทยทั้งในอดีตและปัจจุบัน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี – ภาษาไทย

ก. เอกสารชั้นปฐมภูมิ

_____ .พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระพุทธโฆษาจารย์. วิสุทธิมคฺค ปกรณวิเสศ ภาค ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๘๒.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด ๕๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ข. เอกสารชั้นทุติยภูมิ

คณะกรรมการแผนกตำรา. อภิธัมมัตถสังคหบาลี และอภิธัมมัตถวิภาวินีฎีกา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

จำเนียร ทรงฤกษ์. ชีวประวัติพุทธอุบาสน เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๓.

จ่านงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

ธมฺมวฑฺฒ โภ กิ กุ ขุ. อานุภาพความเพียร. กรุงเทพมหานคร : วัดโสมนัสวิหาร คณะ ๖, ๒๕๔๗.

ปิตินทร วทาทิยาภรณ์. ความเพียรของพระมหาชนค. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ แสปรี่คิดส์, ๒๕๔๘.

บรรณจบ บรรณรุจิ. ภิกษุณี พุทธสาวิกาครั้งพุทธกาล. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

บารมี. พระพุทธเจ้าเคยเกิดเป็น “ผู้หญิง”. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

เทพพร มังธานี. พระเจ้าสิบชาติ. กรุงเทพมหานคร : เลี้ยวเชียงใหม่, ๒๕๔๓.

ฝ่ายวิชาการ อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. คู่มือการศึกษาหลักสูตรจุฬอาภิธรรมิกะโท. กรุงเทพมหานคร : นำอักษรการพิมพ์, ๒๕๒๘.

พันตรี ป. หลงสมบุญ. พจนานุกรม มคธ-ไทย. กรุงเทพมหานคร : อาหารการพิมพ์, ๒๕๔๐.

พระคันธสาราภิวังศ์ (แปล). อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี. พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ พระธรรมราชานุวัตร. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวัน กราฟฟิคเพลท, ๒๕๔๖.

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราธิบดีวิวัฒน์, พระคัมภีร์อภิธาน์ปีที่ปีกา หรือ พจนานุกรมภาษา
บาฬีแปลเป็นไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๕๖.

พระเทพสิทธิมนี (ญาณสิทธิเถร, โชคก. ป.ช.๕). โภธิปักขยธรรม ๓๗ ประการ, พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองการวิปัสสนาธุระ คณะ ๕ วัดมหาธาตุ, ๒๕๒๑.

พระเทพวราคุณ. (สมาน สุเมโธ). “อบรมจิตใจดีมีสุขทุกที่”. ขอนแก่น : ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๔๒.
_____ .ปีใหม่สุขใจด้วยธรรมะ. ขอนแก่น : ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๔๒.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____ .พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : สื่
อตะวัน, ๒๕๔๕.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส อินทปัญโญ). ตัวกู ของกู. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

_____ .อานาปานสติภาวนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๘.

_____ .อริยสังข์จากพระโอษฐ์ ภาคต้น. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา,
๒๕๔๖.

_____ อริยสังข์จากพระโอษฐ์ ภาคปลาย. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา,
๒๕๔๖.

พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จูตวนุ โณ). กฎแห่งกรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พุทธธรรม ฉบับขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร
: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕.

_____ พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร :
บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘.

พระอุปติสเถระ, วิมุตติมรรค. ฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษของพระเอฮารา พระโสมเถระ และพระ
เขมินทเถระ โดย พระเทพโสภณ (ประยูร ฐมฺมจิตโต) และคณะ. พิมพ์ครั้งที่ ๖.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา. พระมหาชนก-The story of Mahajanaka.
กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๕.

มหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลคัตถิณี แปล เล่ม ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

_____ **สัมปตัญญกถาแปล ภาค ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.**

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร : ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๖.**

วรนุช อุษณกร. **ในหลวงผู้ทรงพระอัจฉริยภาพ. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๔.**

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์. **พระโอวาทธรรมบรรยาย เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕.**

สมภพ ชีวรัฐพัฒน์. **มงคลธรรมกับคุณภาพชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : นานาสังพิมพ์, ๒๕๔๐.**

อารีย์ สหชาติโกสีย์. **วรรณคดีชาดกภาคภาษาไทยและภาษาตะวันตก. กรุงเทพมหานคร : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางเขน, ๒๕๔๕.**

(๒) วิทยานิพนธ์ :

พระครูวิรัช วิริยธมโม (เที่ยงธรรม). **“การศึกษาวิริยวาทีในพระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๘.**

พระมหากมล ถาวโร (มั่งคำมี). **“สถานภาพสตรีในพระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๓.**

พระมหาชัยวัฒน์ อภิญาณจารี (สิงห์โงน). **“การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของนางวิสาขามหาอุบาสิกาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๓.**

พระมหาสังเวช ธรรมเนตติโก (เนตรนิมิตร). **“การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องชีวิตภิกษุณีกับการบรรลุอรหัตผล : เฉพาะที่ปรากฏในเถรีคาถา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๖.**

พระมหาอำนาจ อานนุโท (จันทร์เปล่ง). **“การศึกษาเรื่องการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท.. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต”. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๒.**

- ไพโรจน์ ศุภทีปมงคล. “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของจิตตกหบดีอุบาสกที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธานุศาสตร์”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๘.
- รังษิ สุทนต์. “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของอนาถบิณฑิกอุบาสกที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธานุศาสตร์”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๘.
- เรณู ศรีภาค. “การศึกษาบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท”. รายงานการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ๒๕๔๔๑.
- สายวรุณ น้อยนิมิตร. “อรรถกถาชาดก : การศึกษาในฐานะวรรณคดีคำสอนของไทยและความสัมพันธ์กับวรรณคดีคำสอนเรื่องอื่น”. ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต. สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๒.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	:	พระสมุห์วัชรินทร์ ฉายา ถาวโร (ผาสุข)
เกิด	:	วัน พุธ ที่ ๒๖ เดือน กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๗
สถานที่เกิด	:	บ้านเลขที่ ๑๘๖ หมู่ที่ ๔ ตำบลน้ำหนาว อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์
การศึกษา	:	พุทธศาสตรบัณฑิต (การเมืองการปกครอง สาขาวิชารัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ รุ่นที่ ๕๓ พ.ศ. ๒๕๕๑
อุปสมบท	:	วันที่ ๓๐ เดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๗
สังกัด	:	วัดราษฎร์เจริญ ตำบลพระนอน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ รหัสไปรษณีย์ ๖๐๐๐๐
เข้าศึกษา	:	วันที่ ๑๕ เดือน พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๑
สำเร็จการศึกษา	:	วันที่ ๕ เดือน มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๕
ที่อยู่ปัจจุบัน	:	วัดราษฎร์เจริญ ตำบลพระนอน อำเภอเมืองฯ จังหวัดนครสวรรค์ รหัสไปรษณีย์ ๖๐๐๐๐